

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**BEKLENEN FAYDA VE DENEYİMLENEN FAYDA:
GELİR ARTIŞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

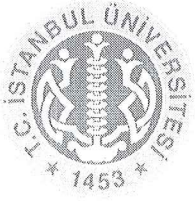
HATİME KAMİLÇELEBİ

2502110224

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT

İSTANBUL, 2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HATİME KAMILÇELEBİ

Numarası : 2502110224

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İKTİSAT

Danışmanı : DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT

Tez Savunma Tarihi : 17.11.2015

Saati : 14.00

Tez Başlığı : BEKLENEN FAYDA VE DENEYİMLENEN FAYDA: GELİR ARTIŞI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. MEHMET HÜSEYİN BİLGİN		Kabul
2-DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT		Kabul
3-DOÇ. DR. DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ		Kabul
4-DOÇ. DR. MURAT BİRDAL		KABUL
5-DOÇ. DR. DEVRİM DUMLUDAĞ		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. SAİP KAYA ARDIÇ		
2-DOÇ. DR. ZAİDE AYYILDIZ		

BEKLENEN FAYDA VE DENEYİMLENEN FAYDA: GELİR ARTIŞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

HATİME KAMİLÇELEBİ

ÖZ

Bu tezde ana akım iktisat tarafından faydaları ile ilgili rasyonel tercih yaptığı savunulan bireylerin doğru karar verip vermedikleri üzerinde durulmuştur. Bireylerin beklenen faydaları ile ilgili doğru tahminde bulunup bulunmadıklarını ortaya çıkarabilmek beklenen faydalarını deneyimlenen faydaları ile karşılaştırmak gerekmektedir. Faydacılık felsefesinin kurucusu Jeremy Bentham deneyimlenen faydanın ölçülebileceği iddia etmesine rağmen, daha sonra mantıksal pozitivizmin hakim olduğu dönemde ana akım iktisatçılar tarafından deneyimlenen fayda ölçülemeyeceği gerekçesiyle uzun bir süre göz ardı edilmiştir. Buna rağmen Daniel Kahneman ve arkadaşları deneyimlenen faydanın ölçülebileceğini ve beklenen faydadan farklı olduğunu savunmuş ve bireylerin deneyimlenen faydasını ölçmeye yönelik yaptıkları bir dizi deney sonucunda, insanların gerçek zamanlı elde ettikleri faydaları ölçülerek ana akım iktisadın deneyimlenen faydanın ölçülemeyeceğine dair görüşü çürütülmüştür.

Beklenen ve deneyimlenen fayda arasındaki farkı ortaya çıkarmak için iki ayrı araştırma yaptık. Araştırmanın ilkinde, bireylerin mutlak gelirindeki artışın mutluluklarını artırıp artırmayacağı beklentisini öğrendik. Bireylerin gelirlerindeki artış sonrası deneyimledikleri faydanın ölçümünü öznel iyi oluş ölçekleri ile yaptık. İkinci araştırmamızda ise, bireylerin çocuk sahibi olma beklentisinin mutluluklarını artıracığı yönünde olduğunu fakat çocuk sahibi olduktan sonraki mutluluklarında farklı yönde bir değişim yaşandığını açıkladık. Her iki araştırmada sonucunda da beklenen ve deneyimlenen fayda arasında hatalı beklentiye dayalı boşluk gözlemledik.

Anahtar Kelimeler: Deneyimlenen fayda, Beklenen fayda, Gelir, Çocuk sahibi olma.

EXPECTED AND EXPERIENCED UTILITY: A CASE STUDY ON A SALARY INCREASE

HATİME KAMİLÇELEBİ

ABSTRACT

In this thesis, we focused on whether people is making rational decision or not. Because, expected utility theory is generally invoked as an account of how people rationally make decisions in mainstream economists. We compared with expected utility and experienced utility to learn whether people is making mispredict decision. Jeremy Bentham is regarded as the founder of utilitarianism and he argue that experienced utility is measurable, but experienced utility was ignored on the grounds that isn't measurable by mainstream economists. Daniel Kahneman and colleagues that experienced utility is measurable and distinct from expected utility empirically. They have carry out numerous experiments to measure experienced utility in real time. They proved in numerous experiments that experienced utility is measurable. Subjective well-being includes experienced utility. Experienced utility is measurable with subjective well-being scale.

We have two research topics to explain differences between expected and experienced utility. One of them is about to learn people expect that get salary increase will add to their happiness. After salary increasing we measured their life satisfaction with subjective well-being scale. On the other part, people believe that children will make them happier. The level of expected and experienced utility aren't same in their answer. We found difference at this point. After and before birth of child their utility levels were different. The changing level of happiness which is related to income level and having a child indicate that there is a difference between expected utility and experienced utility because of mispredict.

Keywords: Experienced utility, Expected utility, Income, Having a child.

ÖNSÖZ

Daniel Kahneman, faydayı beklenen fayda ve deneyimlenen fayda olarak iki kısma ayırır. Deneyimlenen fayda ölçülebilmekte ve yapılan deneylerle beklenen faydadan farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Beklenen fayda kişinin mutluluk üzerine bir tercihinin gelecek etkileri hakkındaki inancıdır. Deneyimlenen fayda ise bir tercihin hazsal deneyimleri ile ilişkilidir. Her iki fayda her zaman aynı etkiyi ortaya çıkarmamaktadır. Deneyimler beklentilerimizle aynı sonuçları doğurmayabilir.

Çalışmamızda deneyimlenen fayda ile beklenen fayda arasındaki farkı ortaya koyacağız. Bu çalışmada, deneyimlenen ve beklenen fayda arasındaki farkı açıklamak için birçok ülkenin mutluluk verilerinin yer aldığı Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan fazlaca yararlanacağız. İlk olarak insanların gelecekle ilgili inançlarına dayalı kararlarını bir başka deyişle beklenen faydalarını ve daha sonra onların gerçek yaşamda deneyimledikleri sonuçları yani deneyimlenen faydayı karşılaştıracaktır. Günümüze kadar Türkiye'de bu konu ele alınmamıştır. Literatürde sıklıkla kullanılan kişilerin mutluluk seviyesini ölçen soru ve gelir durumu bilgisini içeren anket sorularından da faydalanılarak Türkiye'deki belli bir hane halkı iş gücü gelir artışı beklentisinin oluşturacağı mutluluğu ve gerçek yaşamda deneyimledikleri faydayı da ölçüp iki fayda arasındaki farklılığı ortaya çıkaracağız.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
EKLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEKLENEN FAYDA VE DENEYİMLENEN FAYDA KAVRAMLARI

1.1 Beklenen Fayda.....	3
1.1.1 Beklenen Fayda Teorisi ve St. Petersburg Paradoksu.....	4
1.1.2 Beklenen Fayda Teorisinin İspatı.....	7
1.1.3 Beklenen Fayda Teorisinin Diğer Paradoksları	11
1.1.3.1 Allais Paradoksu.....	12
1.1.3.2 Ellsberg Paradoksu.....	14
1.1.3.3 Tercihlerin Tersine Dönmesi.....	15
1.1.3.4 Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Alma.....	16
1.1.3.4.1 Beklenti Teorisinin Beklenen Fayda Eleştirisi.....	17
1.1.3.4.2 Beklenti Teorisi Tercih Süreci.....	21
1.1.3.4.3 Beklenti Teorisi Değer Fonksiyonu	23
1.1.3.4.4 Beklenti Teorisi Ağırlıklandırma Fonksiyonu	27
1.1.3.4.5 Çerçeveleme Etkisi	31
1.1.3.4.6 Belirsizliğin Kümülatif Temsili	33
1.1.3.5 Pişmanlık Teorisi	33
1.2 Deneyimlenen Fayda.....	34
1.2.1 Deneyimlenen Faydanın Fonksiyonları	40
1.2.2 Deneyimlenen Fayda ve Beklenen Fayda Arasındaki Farkı Gösteren Deneyler	43

1.2.3	Deneyimlenen Faydanın Öznel İyi Oluş Seviyesi ile Ölçülmesi	49
1.2.4	Öznel İyi Oluş Ölçekleri	51

İKİNCİ BÖLÜM

2.	GELİR VE ÇOCUK SAHİBİ OLMANIN BEKLENEN VE DENEYİMLENEN FAYDA ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	
2.1	Gelir ve İyi Oluş.....	59
2.2	İşgücünün Gelir Artışı Öncesi ve Sonrası Mutluluk Seviyesi.....	70
2.3	Para Kazanma Beklentisinin Beyin Sinir Sistemi ile İlişkisi.....	76
2.4	Beyin Sinir Sisteminde Gelir Artışının Öncesinde ve Sonrasında Oluşan Beklenen ve Deneyimlenen Fayda Etkisi.....	86
2.5	Deneyimlenen ve Beklenen Fayda Ayrımında Çocuk Sahibi Olma Üzerine Bir Araştırma.....	92
2.5.1	Çocuk Sahibi Olmanın İnsanların Mutluluğunu Artıracağı Beklentisi	93
2.5.2	İnsanların Çocuk Sahibi Olduklarındaki Mutluluk Seviyesi.....	95
2.5.3	Çocuk Sahibi Olanlarda Beklenen ve Deneyimlenen Faydanın Arasındaki Farklılıklar.....	104
2.5.4	Beklenen ve Deneyimlenen Fayda Arasındaki Gözlemlenen Boşluk için Açıklamalar.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	BEKLENEN VE DENEYİMLENEN FAYDA ARASINDAKİ FARK: MAAŞ ARTIŞI ÜZERİNE BİR UYGULAMA	
3.1	Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	116
3.2	Araştırmanın Kapsamı, Kısıtı ve Yöntemi.....	116
3.3	Araştırma Soruları.....	117
3.4	Veri Toplama Yöntemi.....	118
3.5	Araştırma Bulguları.....	119
3.5.1	Betimsel İstatistikler.....	119
3.5.2	Model	124

SONUÇ.....	136
BİBLİYOGRAFYA.....	139
EKLER.....	176
ÖZGEÇMİŞ.....	186

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1. Tercihlerin Tersine Dönmesi Bahsi Deneyi.....	16
Tablo 2. 1. Ülkelerin Ortalama Mutluluk Düzeyleri, 2000-2009.....	66
Tablo 2. 2. Gelir ve Mutluluktaki Değişim.....	70
Tablo 2. 3. İnsanların Mutluluğunda Onların Çocuk Sahibi Olma <u>Beklentisinin</u> Etkileri Üzerine Araştırma Bulguları.....	107
Tablo 2. 4. İnsanların Mutluluğunda Onların Çocuk Sahibi Olmasının <u>Gerçek</u> Etkileri Üzerine Araştırma Bulguları - Çocuk Sahibi Olup Olmamanın Mutluluk Etkisi Üzerine Kesit Veri Analizleri.....	109
Tablo 2. 5. İnsanların Mutluluğunda Onların Çocuk Sahibi Olmasının <u>Gerçek</u> Etkileri Üzerine Araştırma Bulguları - İlk Çocuğun Mutluluk Üzerindeki Etkileri Üzerine Panel Bulgular.....	112
Tablo 3. 1. Birinci Ankette “Farz edin ki maaşınız arttı. Mutluluk seviyeniz bir dakika öncekinden daha mı fazla olurdu?” Sorusuna Verilen Cevaplar.....	119
Tablo 3. 2. Ankete Katılanların Cinsiyet Dağılımı.....	120
Tablo 3. 3. Ankete Katılanların Yaşı.....	121
Tablo 3. 4. Ankete Katılanların Eğitim Seviyesi.....	122
Tablo 3. 5. Ankete Katılanların Medeni Durumu.....	122
Tablo 3. 6. Ankete Katılanların Mesleği.....	123

Tablo 3. 7. Ankete Katılanların Zam Öncesi ve Sonrası Yaşam Memnuniyeti ve Mutluluk Seviyesi.....	124
Tablo 3. 8. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Öncesi Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması	125
Tablo 3. 9. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması	126
Tablo 3. 10. Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanların Zam Öncesi Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması	127
Tablo 3. 11. Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması	128
Tablo 3. 12. Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Korelasyon Sonucu.....	130
Tablo 3. 13. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Korelasyon Sonucu.....	130
Tablo 3. 14. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Yaşam Memnuniyetinin ve Bağımsız Değişkenlerin (Maaş, Cinsiyet, Yaş, Eğitim Seviyesi, Medeni Durum) OLS Regresyon Sonucu	132
Tablo 3. 15. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olan Kişilerin Zam Öncesi Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki Regresyonun White ve Cameron & Trivedi IM-Testi Sonucu.....	134
Tablo 3. 16. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olan Kişilerin Zam Sonrası Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki Regresyonun White ve Cameron & Trivedi IM-Testi Sonucu.....	135

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1. St. Petersburg Paradoksu.....	5
Şekil 1. 2. Deneyimlenen Fayda Çalışması için Araştırma Dizaynı.....	42
Şekil 2. 1. Easterlin'e Göre 14 Ülkenin Bireysel Mutluluk Oranı ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir (1960).....	62
Şekil 2. 2. Veenhoven'a Göre 14 Ülkenin Bireysel Mutluluk Oranı ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir (1960).....	63
Şekil 2. 3. Almanya ve Rusya 1995-1996 Yılları Arasında Gelir ve Yaşam Memnuniyetinde Değişim.....	71
Şekil 2. 4. İnsan Beyninin Ekonomi İle İlişkili Olan Alanları.....	77
Şekil 2. 5. Dopamin Nöronları Arttığında Harekete Geçen Beyin Sinir Sistemi Bölgeleri.....	79
Şekil 2. 6. Ödül Mekanizmasının Nöral Döngü Hipotezi.....	80
Şekil 2. 7. Tahmin Edilmeyen Uyarıcıda Beyindeki Ödülle İlişkili Bölgeler.....	81
Şekil 2. 8. Beynin Caudate Bölgesinde Aktifleşme.....	81
Şekil 2. 9. Beynin Kazanç Beklentisi Sırasındaki Aktifleşen Bölgeleri.....	83
Şekil 2. 10. Olası Para - Teşvik Edici Bekleme - Görev Denemesi Yapısı.....	89
Şekil 2. 11. Beklenti Halinde Dopamin Nöronları (Sinir Hücreleri) Arttığında Accumbens Çekirdeği'nin Görüntüsü.....	90
Şekil 2. 12. Dopamin Nöronları (Sinir Hücreleri) Arttığında Accumbens Çekirdeği'nin Görüntüsü.....	91

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 1. Riskten Kaçan ve Riski Seven Bireylerin Fayda Fonksiyonu.....	10
Grafik 1. 2. Rasyonel Seçim Modelinde Fayda Fonksiyonu.....	23
Grafik 1. 3. Beklenti Teorisi Değer Fonksiyonu.....	24
Grafik 1. 4. Beklenti Teorisi Ağırlıklandırma Fonksiyonu.....	30
Grafik 1. 5. A Grubu hastalara uygulanan kolonoskopide hastalarca bildirilen ağrının şiddeti.....	46
Grafik 1. 6. B Grubu hastalara uygulanan kolonoskopide hastalarca bildirilen ağrının şiddeti.....	46
Grafik 2. 1. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1973-2004 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve Mutluluk.....	60
Grafik 2. 2. Japonya'da 1958-1991 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen Gelir ve Yaşam Memnuniyeti.....	61
Grafik 2. 3. İstek Seviyesi (A) ve Gelirin (y) Bir Fonksiyonu Olarak Öznel İyi Oluş (u).63	
Grafik 2. 4. Hanehalkı Geliri ile İlgili Yaşam Değerlendirme, Pozitif Etki, Hüzün ve Stres Düzeyi.....	69
Grafik 2. 5. Yolda Geçirilecek Zamana ve Gelire Uyum. Almanya, 1984-2005.....	73
Grafik 2. 6. İngiliz Hane Halkı Panel Araştırmasına Göre Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki İlişki.....	74
Grafik 2. 7. Alman Hane Halkı Panel Araştırmasına Göre Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki İlişki.....	75

Grafik 2. 8. Yaşam Memnuniyeti Üzerine Emek Piyasası ve Yaşamın Dinamik Etkisi (Erkekler).....	96
Grafik 2. 9. Yaşam Memnuniyeti Üzerine Emek Piyasası ve Yaşamın Dinamik Etkisi (Kadınlar).....	97
Grafik 2. 10. İngiliz Hane halkı Panel Anketinde İngilizler’de İlk Doğum Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda (1996-2006) Yaşam Memnuniyetindeki Değişim (sabit etkiler regresyon).....	98
Grafik 2. 11. Avustralya’da Hane halkı Gelir ve İşgücü Dinamikleri Verilerinde (2001-2006) Doğum Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda Yaşam Memnuniyetindeki Değişim...	100
Grafik 2. 12. Hollanda’da İlk Çocuğun Doğumu Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda Yaşam Memnuniyetindeki Değişim.....	101
Grafik 2. 13. Hollanda’da Doğum Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda Erkeklerde ve Kadınlarda Yaşam Memnuniyetindeki Değişim.....	102
Grafik 2. 14. Almanya Sosyo Ekonomik Panel Verisine Göre 1984 ve 2000 Yılları Arasında Ebeveynlik, Evlilik Çerçevesinde Yaşam Memnuniyeti ve İşgücünün Bölümü.....	103

EKLER LİSTESİ

Ek 1. 2014 ve 2015 Yıllarına Ait Akademik Personel Maaşları.....	176
Ek 2. Anket Soruları.....	178

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Bs. : Basım

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed.: Editör

FMRI: Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

MPFC: Medial Prefrontal Cortex

NAcc: Nucleus Accumbens – Accumbens Çekirdeği

OFC: Orbitofrontal Cortex

PCF: Prefrontal Cortex

pp. : Page Number (Sayfa Sayısı)

ss. : Sayfa Sayısı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

Vol. : Volume

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

*“Haz, mutlu bir hayatın başı ve sonudur.
...uzun zaman katlandığımız acının sonucu
daha üstün bir haz olursa, o zaman birçok
acıları hazlardan daha üstün tutarız.”*

Epikuros, **Mektuplar ve Maksimler**, Çev.
Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, 1993, s. 36.

Bernoulli'nin beklenen fayda görüşüne göre, insanlar rasyonel karar almakta ve seçeneklerle karşılaştıklarında, onlara en fazla fayda getirisi olanı tercih etmektedir. Beklenen fayda kavramı rasyonalite söyleminden dolayı çok çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bentham'ın faydacılık felsefesinden kopuş rasyonel seçim teorisine geçiş ile olmuş ve aslında bu kopuşun ana nedeni hazcı faydanın ölçülebilmesinin neoklasik iktisadın temsilcileri tarafından imkânsız görülmesi olmuştur. Kahneman'ın“Back to Bentham” makalesi ile rasyonalite anlayışında değişimler yaşanmış olup, bu makale deneyimlenen faydanın ölçümüne yöneliktir. Kahneman, beklenen fayda ve deneyimlenen faydanın farklılıklarını ortaya çıkarmak için çeşitli deneyler yapmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; deneyimlenen ve beklenen fayda arasındaki farkı açıklamaktır. Her iki fayda her zaman aynı etkiyi ortaya çıkarmamaktadır. Beklenen fayda mutlu olmayı umdururken, deneyimlenen fayda mutluluk getirmeyebilir. Bu çalışmada, deneyimlenen ve beklenen fayda arasındaki farkı açıklamak için birçok ülkenin mutluluk verilerinin yer aldığı World Database of Happiness'tan (Dünya Mutluluk Veritabanı) da yararlanacağız.

Birinci bölümde, deneyimlenen fayda ve beklenen fayda kavramları davranışsal iktisat ve nöroiktisat literatürü üzerinden açıklanacaktır. Bernoulli'nin beklenen fayda teorisini açıkladıktan ve beklenen fayda teorisine yapılan eleştirilere yer verdikten sonra, ilk olarak Amos Tversky ve Daniel Kahneman'ın ölçümünü yaptığı deneyimlenen fayda kavramına ve deneylerine yer vereceğiz.

İkinci bölümde, öncelikle insanların gelecekte elde edecekleri gelir artışı ilgili inançlarına dayalı kararlarını, bir başka deyişle maaş artışı olmadan önceki iyi oluş

seviyelerini ve daha sonra kişilerin maaşlarındaki artış sonrası mutluluk seviyelerini bir başka deyişle gerçek yaşamda elde ettikleri faydayı hem davranışsal iktisat hem de nöroiktisat literatüründen yararlanarak karşılaştıracamız. Maaş artışı öncesi ve sonrası mutluluk seviyelerinin karşılaştırılması sonucu elde edilen mutluluk seviyesindeki fark ya da boşluk bize beklenen fayda ile deneyimlenen fayda arasındaki farkı verecektir. Aynı zamanda insanların çocuk beklentisi ile ilgili inançları üzerine aldıkları kararları bir başka ifade ile beklenen faydalarını ve çocuk sahibi oldukları da gerçek hayatlarının sonuçlarını yani deneyimledikleri faydalarını karşılaştıracamız. Eğer kişiler çocuk sahibi olursa, onların mutluluk seviyelerinde bir artış olup olmayacağını ortaya çıkarıp çiftlerin ilk çocukları olmadan önceki ve sonraki mutluluk seviyelerini kıyaslayacağız. Elde ettiğimiz veriler ile beklenen fayda ve deneyimlenen fayda arasında bir boşluk olup olmadığını ve bir boşluk varsa bu boşluğun farklı ülke ve toplumlarda da geçerli olup olmadığını ortaya koyacağız.

Üçüncü ve son bölümde ise; kişilerin gelirleri arttığı andaki mutluluk seviyesi ile gelirleri artmadan önce ve sonraki mutluluk seviyelerini iki ayrı anket yardımıyla ölçüp sonuçları karşılaştıracamız. Günümüze kadar Türkiye'deki istatistik kurumlarınca işgücünün geliri hakkındaki memnuniyeti, elde edeceği gelir artışı hakkındaki mutluluk seviyesi ve geliri elde ettikten sonraki mutluluk seviyesini ölçen bir araştırma yapılmamıştır. Gelir artışıdaki değişimin mutluluk seviyesindeki farklılığı ortaya çıkaracak bu tür bir araştırma yurt dışında yapılmıştır. Geleneksel iktisada göre deneyimlenen fayda ve beklenen fayda arasında bir fark yoktur, fakat davranışsal iktisat ve nöroiktisat literatüründe bu ayrım ortaya konmuştur. Deneyimlenen fayda ve beklenen fayda arasındaki farklılıkları açıklamak adına uygulama yönüyle bu çalışma Türkiye'de bir ilk oluşturacaktır.

Çalışmamız; konuyla ilgili kitaplar, makaleler, süreli yayınlar, tezler ve internet kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEKLENEN FAYDA VE DENEYİMLENEN FAYDA KAVRAMLARI

Davranışsal iktisatçılar fayda kavramını açıklamak için kompleks deneyler yapmıştır. Fayda teorilerinden beklenen fayda ve deneyimlenen faydayı aşağıda açıklanmıştır.

1.1 Beklenen Fayda

Beklenen fayda, bireylerin risk altında aldıkları kararlar ve bu kararlarda bireyin rasyonel olduğu düşüncesi ele alınır, çünkü bir bireyin aldığı kararlarda faydasını maksimum hale getirmeyi amaçladığı düşünülür. 17. yüzyılda Blaise Pascal ve Pierre de Fermat ($p_1, p_2, p_3, \dots, p_n$) olasılıkları ile ($x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$) para ödülleri teklif eden bir şans oyununun, oyunun beklenen değerine eşit olduğunu ortaya koymuştur¹. Aşağıda gösterildiği gibi böyle bir oyunun beklenen değerinin formülü ise, oyunun olasılıklarının (x_i, p_i) önerdiği ödüller ile bu ödüllerin gerçekleşme ihtimallerinin çarpımlarının toplamı şeklinde olacaktır:²

$$E(X)=\sum X_i P_i$$

Bireylerin seçim yaparken beklenen faydalarını maksimum hale getirmeye çalıştıkları ve faydanın da bu şekilde dengeye geldiği varsayılır³.

¹ Mark J. Machina, "Choice Under Uncertainty: Problems Solved and Unsolved", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol.: 1, No:1, 1987, p. 122;, "Fermat and Pascal on Probability", <http://www.york.ac.uk/depts/maths/histstat/pascal.pdf> (19 Mayıs 2015); Charles M. Grinstead, J. Laurie Snell, **Introduction to Probability**, p. 4. https://www.dartmouth.edu/~chance/teaching_aids/books_articles/probability_book/amsbook.mac.pdf (22 Nisan 2014).

² Machina, **a.g.e.**, p. 122.;, **a.g.e.**, p. 4.

³ Machina, **a.g.e.**, p. 122.

1.1.1 Beklenen Fayda Teorisi ve St. Petersburg Paradoksu

Daniel Bernoulli'nin beklenen fayda teorisi (1738) aslında St. Petersburg paradoksu problemini çözmek amacıyla geliştirilmiştir. Teori sayısal bir fayda fonksiyonu ışığında risk altında karar veren bireylerin davranışlarını açıklamaya çalışmaktadır. Paradoks ilk defa Nicolas I Bernoulli (D. Bernoulli'nin kuzeni) tarafından 1713-1716 yılları Arasında Pierre Rémond de Montmort'a yazılan bir dizi mektupta açıklanmıştır. Nicolas I Bernoulli beklenen fayda paradoksu hakkındaki mektuplarını D. Bernoulli ve Gabriel Cramer ile 1728 yılında da sürdürmüş ve sonuçları bir oyun yardımıyla açıklamıştır⁴. St. Petersburg paradoksu, 1738 yılında D. Bernoulli ve G. Cramer tarafından tekrar ele alınmış, bireylerin beklenen değer yerine beklenen faydayı göz önünde bulundurduklarını ispatlamışlardır. Elde edilen bulgular literatüre "St. Petersburg Paradoksu" olarak geçmiştir⁵. St. Petersburg paradoksu, D. Bernoulli tarafından 1738'de "Saint Petersburg İmparatorluk Bilim Akademisi Açıklamaları" (The Commentaries of the Imperial Academy of Science of Saint Petersburg) dergisinde tanıtılmıştır.

St. Petersburg oyunu şansa dayalı olup oyunda belli bir giriş ücreti ödendikten sonra para atıp tura gelip gelmediğine bakılmaktadır. Oyunda el değişimi gerçekleştiğinde ödül iki katına çıkmaktadır⁶. St. Petersburg paradoksu, "yazı-tura" oyunuyla açıklanmıştır. Madeni paranın tura gelene kadar atılma sayısı kazanılacak olan ödülle ilişkilidir. Para n kez atıldığında tura geldiyse kazanılacak para $2n$ olmaktadır. Yazı-tura oyununda paranın tura gelme olasılığı $\frac{1}{2}$ 'dir ve dolayısıyla n seferde tura gelme olasılığı $(\frac{1}{2})^n$ 'dir. Tüm bu bilgiler ışığında bu oyununun beklenen parasal değeri sonsuzdur.

⁴ Nicolas Bernoulli, "Correspondence of Nicolas Bernoulli concerning the St. Petersburg Game", Çev. Richard J. Pulskamp, Xavier University, Cincinnati, OH. 2013. http://cerebro.xu.edu/math/Sources/NBernoulli/correspondence_petersburg_game.pdf, (24 Mayıs 2014); Daniel Bernoulli, "Exposition of a New Theory on the Measurement of Risk", *Econometrica*, Çev. Lousie Sommer, Vol.: 22, No:1, 1954, p. 33. (Orijinal baskısı Papers of the Imperial Academy of Sciences in Petersburg, Vol.: V. 1738, pp. 175-192.).

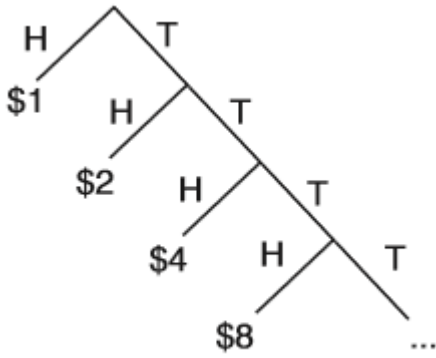
⁵ Machina, *a.g.e.*, 1987, p. 122.

⁶ D. Bernoulli, *a.g.e.*, p. 32.

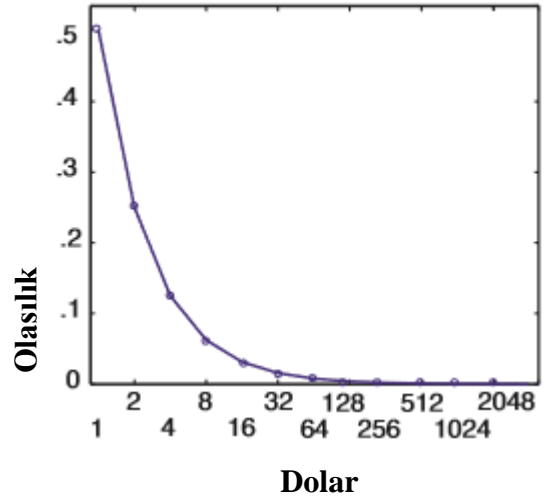
Oyun, bir paranın tura gelinceye kadar atılmasını ve eğer bu ilk atışta gerçekleşirse 1 dolar, ikinci atışta gerçekleşirse 2 dolar, üçüncü atışta gerçekleşirse 4 dolar, dördüncü atışta gerçekleşirse 8 dolar... ödenmesini teklif etmektedir. Bu bilgilere dayanarak bu oyunu bir kez oynamak için gereken giriş ücreti ne kadar olmalıdır? Kişilerin bu oyunu bir kere oynamaya karar vermesi için kazanılması beklenen kesin kazanç ne kadar olmalıdır? Oyun 1/2 olasılıkla 1 dolar, 1/4 olasılıkla 2 dolar, 1/8 olasılıkla 4 dolar,..... kazanmayı teklif ettiğine göre; beklenen değeri $(1/2)x1+(1/4)x2+(1/8)x4r+...=\infty$ dur ve sonsuz bir kazancın sonlu herhangi bir kesin kazançta tercih edilmesi beklenmektedir⁷.

Şekil 1. 1. St. Petersburg Paradoksu

A

B

Kaynak: Benjamin Y. Hayden, Michael L. Platt, “The mean, the median, and the St. Petersburg paradox”, **Judgement and Decision Making**, Vol.: 4, No: 4, 2009, p. 2

A. St. Petersburg oyunu çıktı ağacı.

B. Her bir olası çıktı olasılığının giderek azalması.

Şekil 1. 1. A ve B’de görüldüğü gibi 1 dolar için %50 şans, 2 dolar için %25 şans, 4 dolar için %12,5 şans sunmakta ve bu oyun sonsuza kadar devam etmektedir⁸. Buna rağmen bireylerin, yazı tura oyununu oynamak için, beklenen parasal değeri sonsuz

⁷ D. Bernoulli, **a.g.e.**, p. 32.

⁸ Benjamin Y. Hayden, Michael L. Platt, “The mean, the median, and the St. Petersburg paradox”, **Judgement and Decision Making**, Vol.: 4, No:4, 2009, p. 2.

olmasına rağmen, çok az para verdikleri gözlemlenmiştir. Bernoulli ise bu oyuna bağlı olarak insanların beklenen parasal değerlerini değil, beklenen faydalarını ençoklaştırdığını ifade etmiştir. Bu durumda azalan marjinal fayda ortaya çıkmakta, yani bireyin servet üzerinden elde ettiği fayda, servetteki bir birimlik artışın azalan bir şekilde arttığı görülmektedir ($u''(x) < 0$). Schoemaker, Bernoulli'nin logaritmik fayda fonksiyonunun sonsuz olmadığını açıklamıştır:⁹

$$\sum (1/2)^n \log_e 2^n$$

Schoemaker, Bernoulli'nin rasyonel beklentiler ile ilgili bir açıklama yapmadığından bahsetmektedir¹⁰. Getirisi sonsuz bir oyun; giriş ücreti ne kadar yüksek olursa olsun bireyler için oynanmaya değer olmalıdır. Başka bir ifade ile bireylerin sonsuz getiri öneren böyle bir oyunun giriş ücreti ne kadar yüksek olursa olsun ödemeyi kabul etmeleri beklenir¹¹. Bernoulli, bireylerin sonsuz getiri öneren böyle bir oyun için bile olsa büyük giriş ücretleri ödemeye razı olmadıklarını gözlemlemiştir. Bernoulli bu durumun bireylerin oyunun değerini, beklenen parasal değerine eşit olarak değerlendirmediklerinin açık bir kanıtı olduğunu ifade etmiştir¹². Görüldüğü gibi verilen toplamın sonucu sonsuz değildir¹³. Oynanan oyunda beklenen değer sonsuzken, beklenen fayda sonludur¹⁴. Bernoulli, bireylerin bu gibi olasılık içeren durumlara öznel değerler ya da faydalar atayarak; oyuna ilişkin beklenen değer in altında oyuna ilişkin beklenen fayda olduğunu ileri sürmüştür¹⁵. Paranın atış sayısının 1 milyon kez olarak belirlenmesi ve buna bağlı olarak da beklenen değer in 500.000 dolar olarak hesaplanması da bireylerin tercihlerinde bir fark yaratmamıştır¹⁶.

⁹ Paul J. H. Schoemaker, "The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidences and Limitations" **Journal of Economic Literature**, Vol.: 20 No: 2, 1982, p. 531.

¹⁰ **A.e.**, p. 531.

¹¹ Machina, **a.g.e.**, 1987, p. 122.

¹² Schoemaker, **a.g.e.**, p. 530-531.

¹³ Jean-Jacques Laffont, **The Economics of Uncertainty and Information**, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1989, p. 8.

¹⁴ Janothon Baron, **Thinking and deciding**. United Kingdom, Cambridge University Press, 4. Bs., 2008, pp. 239-240.

¹⁵ Chris Starmer, "Developments in Non-Expected Utility Theory: The Hunt for a Descriptive Theory of Choice under Risk", **Journal of Economic Literature**, Vol.: 38 No: 2, 2000, pp. 333-334.

¹⁶ Machina, **a.g.e.**, 1987, p. 122.

1.1.2 Beklenen Fayda Teorisinin İspatı

Beklenen fayda, bir kararın sonucunda karşılaşılabilecek olan olası faydanın, olayın gerçekleşme olasılığı ile çarpımını sonucunda bulunan değer olup, teori ise bireyin rasyonel karar verme davranışını piyango oyunundaki riskli tercihler yoluyla açıklamaktadır. Beklenen fayda, bütün olası sonuçlardan doğan ortalama faydadır. Beklenen fayda, olasılığa bağlı olarak gerçekleşecek değer olup, olasılıklı çıktılar hakkındaki faydaların beklenen değeri ile ifade edilen belirsizlik altında tercihlerin gösterilmesidir.

Bu dönemde fayda fonksiyonu, parasal değerler için geçerlidir ve Bernoulli'nin fayda ölçümünün nasıl yapılacağı hakkında bir açıklaması bulunmamaktadır. John von Neumann ve Oskar Morgenstern (1947) ise Bernoulli'nin beklenen fayda yaklaşımına katkılarıyla beklenen fayda teorisini ispatlamış ve teoride gerekli aksiyomları geliştirmiştir. Bireylerin şans oyunlarını:¹⁷

$$E(U)=\sum u(x_i)p_i$$

beklenen fayda temelinde değerlendirdiklerini söyleyen Von Neumann-Morgenstern beklenen fayda fonksiyonu $U(\cdot)$ 'nin temellerini atmış ve St. Petersburg paradoksunu $u(w+\$)=(1/2).u(w+1)+(1/4).u(w+2)+(1/8).u(w+4)+\dots$ şeklinde ifade etmiştir. Formülde w bireyin mevcut servetini, $\$$ ise bu şans oyununun kesinlik eşdeğerini temsil etmekte, Von Neumann ve Morgenstern (1947) "Oyunların Teorisi ve İktisadi Davranış" (Theory of Games and Economic Behavior) adlı eserindeki aksiyomlarla bireylerin beklenen faydalarını maksimize etmesinin rasyonel bir karar alma ölçütü olduğunu açıklamaktadır¹⁸.

¹⁷ John von Neumann, Oskar Morgenstern, **Theory of Games and Economic Behavior**, 2. bs., United States, Princeton University Press, 1947.

¹⁸ Schoemaker, **a.g.e.**, p. 531.

Beklenen fayda teorisinin bireysel tercihlere attığı varsayımlar, aynı zamanda neoklasik tüketici teorisinin aksiyomatik yapısını oluşturmaktadır. “>” işaretinin bir mal ya da mal demetinin diğerine güçlü bir biçimde tercih edildiği, “~” işaretinin kayıtsızlığı belirttiği ve “ \succeq ”nin ise; bireyin iki mal ya da mal demeti arasında birini diğerine tercih ettiği ya da kayıtsız kaldığı zayıf bir tercih ilişkisini temsil ettiği rasyonel tercih özelliklerine ilişkin varsayımlar aşağıda sıralanmaktadır:

- i. **Tamlık:** X ve Y olmak üzere iki değişkenin olduğu varsayımı altında, ya X en az Y kadar iyidir $(x_1, x_2) \succeq (y_1, y_2)$ veya Y en az X kadar iyidir $(y_1, y_2) \succeq (x_1, x_2)$ ya da ikisi de iyidir.
- ii. **Geçişlilik:** X ve Y olmak üzere iki değişkenin olduğu varsayımı altında, X’in en az Y kadar iyi olduğu ve Y’nin en az Z kadar iyi olduğu düşünülürse, X en az Z kadar iyidir $(x_1, x_2) \succeq (y_1, y_2)$ ve $(y_1, y_2) \succeq (z_1, z_2)$ ise $(x_1, x_2) \succeq (z_1, z_2)$.
- iii. **Yansıma:** Bu aksiyom X’in en az kendisi kadar iyi olduğunu söylemekte ve şu şekilde ifade edilmektedir; $(x_1, x_2) \succeq (x_1, x_2)$ ¹⁹.
- iv. **Bağımsızlık:** X, Y ve Z’nin üç değişken olduğunu varsayarsak, eğer $\alpha \in [0, 1]$ için, $\alpha X + (1-\alpha)Z \succ \alpha Y + (1-\alpha)Z$ formülü sağlanıyor ise X’in Y’den iyi olduğunu, iki değişkeni üçüncüsüyle karıştırdığımızda ise bu iki değişkenin tercih sıralamasının üçüncüden bağımsız olduğu ortaya çıkar.
- v. **Süreklilik:** X, Y ve Z olmak üzere üç değişkenin olduğu varsayımı altında, X’in Y’den ve Y’nin de Z’den daha iyi olduğu düşünüldüğünde $\alpha \in [0, 1]$ için α olasılıkla $Y\alpha X + (1-\alpha)Z$ kadar iyi olduğu ortaya çıkar.

¹⁹ Hal R. Varian, **Intermediate Microeconomics**, 3. Bs. New York, Norton & Company, 1993, pp. 35-36.

- vi. **Eşit Olmayan Olasılık Aksiyomu:** Tüketicinin A'yı B'ye tercih ettiği varsayımı altında, $L_1=(P_1, A, B)$ ve $L_2=(P_2, A, B)$ ise L_2, L_1 'e sadece ve sadece $P_2 > P_1$ olduğu takdirde tercih edilecektir²⁰.

Grafik 1. 1.'de de gösterilen bir oyunun x_1 veya x_2 için $2/3:1/3$ çıktı şansının olduğunu düşündüğümüzde bize oyunun beklenen değerini;²¹

$$\bar{x}=(2/3).x^1+(1/3).x^2$$

ve

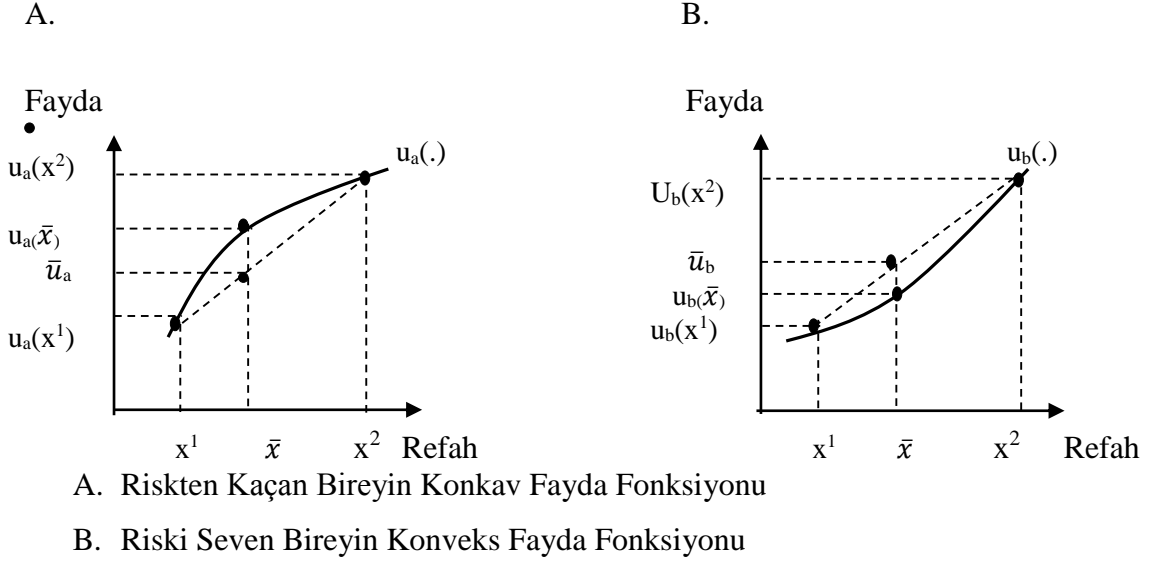
$$\bar{u}_a=(2/3).u_a(x^1)+(1/3).u_a(x^2) \text{ ve } \bar{u}_b=(2/3).u_b(x^1)+(1/3).u_b(x^2)$$

ise $u_a(\cdot)$ ve $u_b(\cdot)$ için beklenen faydasını gösterir.

²⁰ James M. Henderson, Richard E. Quandt, **Microeconomic Theory a Mathematical Approach**, Singapore, Mc Graw-Hill, 1980, p. 53.

²¹ Machina, **a.g.e.**, 1987, p. 123.

Grafik 1. 1. Riskten Kaçan ve Riski Seven Bireylerin Fayda Fonksiyonu

Kaynak: Machina, Mark J.: “Choice Under Uncertainty: Problems Solved and Unsolved”, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol.: 1, No: 1, 1987, p. 123.

Grafik 1. 1.`de riskten kaçan (A) ve riski seven (B) bireylerin fayda fonksiyonları gösterilmektedir. Riskten kaçan bireyin (A) fayda fonksiyonuna baktığımızda, $u_a(\bar{x})$ servetin düzeyini kesin olarak elde tutmanın faydası, u_a ise elde edilecek servet düzeyine ilişkin bireyin beklentisinin faydasıdır. Birey kesin olan u_a seçeneği ile riskli olan $u_a(\bar{x})$ aralığı kadar bir fayda atfetmekte, yani $\bar{u}_a < u_a(\bar{x})$ olmaktadır. Riskten kaçan bireyin kesin toplam için fedakârlık edemeyeceği miktar ise \bar{x} ve u_a , aralığıdır. Riskten kaçma davranışının beklenen fayda fonksiyonu konkav ve servetin marjinal faydası azalmaktadır.

Risk sever bireyin (B) ise beklenen değerden ziyade riski kabul etme yönünde bir davranış sergilediği görülmekte yani $\bar{u}_b > u_b(\bar{x})$ olmaktadır. $u_b(\bar{x})$, \bar{x} kadar kesin bir serveti elinde bulundurmanın faydası olup \bar{u}_b ise bireyin şans oyununu kabul ettiği takdirde x düzeyine ilişkin beklentisinin faydasıdır. Bireyin riskli seçeneğe atfettiği fayda değeri, kesin olana atfettiğinden fazladır. , riskli bir geliri aynı beklenen değere sahip kesin bir

gelire tercih etmektedir. Toplam fayda servetteki artışla mukayese edildiğinde orantısız bir biçimde daha fazla artmaktadır. $u_b(\bar{x})$ ve \bar{u}_b arasındaki mesafe bireyin şans oyununu tercih etmekle elde edeceği ilave faydayı ifade etmektedir. \bar{x} ve $u_b(\bar{x})$ aralığı ise risk sever bireyin oyun için ödemeye hazır olduğu miktardır. Risk almayı tercih eden birey için servetin marjinal faydası artmaktadır.

Schoemaker`a göre beklenen değer modelinin dört amacı olup bu amaçlar aşağıda belirtilmiştir:²²

- i) Beklenen değer teorisi, riskli bir tercihteki karar sürecini modellemek için kullanılabilir.
- ii) Beklenen değer modeli tahmine dayalıdır. Pozitivist bakış açısı içinde, aksiyomların gerçekçiliği önemli olmayıp, önemli olan, modelin daha kesin bir tahmin ortaya koyup koymadığıdır.
- iii) Gözlemlenen insan davranışlarının optimal hale gelmesi, uygun şartlarda modellenmesi durumunda söz konusu olabilir.
- iv) Beklenen değer modelinin amacı beklenen değer teorisini kullanarak alışlagelmiş davranışları geliştirmek olup normatiftir ve insan davranışının genellikle yarı-optimal olduğunu varsayılır.

1.1.3 Beklenen Fayda Teorisinin Diğer Paradoksları

Beklenen fayda teorisine yönelik paradokslar arasında Chew ve MacCrimmon`un (1979) “Ağırlıklandırılmış beklenen fayda modeli”ni, Quiggin`in (1982) “Sıraya bağlı beklenen fayda modeli”ni ve Tversky ve Kahneman`ın (1992) “Kümülatif beklenti teorisi”ni sayabiliriz. Marschak (1950) Herstein ve Milnor (1953), Savage (1954), Luce ve Raiffa (1957) ve Fishburn (1970, 1982) Krantz, Luce, Suppes, Tversky (1971) ve

²² Schoemaker, a.g.e., pp. 538-541.

Machina (1982, 1987) tarafından da beklenen fayda teoremine alternatif çalışmalar yapılmıştır.

Friedman ve Savage (1948), düşük servet düzeylerinde konkav, yüksek servet düzeylerinde ise konveks bir fayda fonksiyonu ile şans oyunları satın alarak riske giren ve sigorta satın alarak riskten kaçan bireylerin davranışlarını araştırmışlardır. Risk sevmemenin derecesi fayda fonksiyonunun eğimiyle, konkavite ya da konveksitesiyle ilişkili bir kavramdır²³. Bireyin risk almaktan kaçma şiddetinin neoklasik ölçütü Arrow-Pratt katsayısıdır. Buna göre $u(\cdot)$ bir fayda fonksiyonu ise; bir şans oyununun x sonucuna ilişkin riskten kaçmanın büyüklüğü $r_A(x) = -u''(x)/u'(x)$ ile ölçülmektedir. Arrow (1971) ve Pratt (1964) tarafından eğrilik indeksi olarak da isimlendirilen bu ölçüm, riske karşı tavırlara ilişkin bireyler arası ve servetler arası karşılaştırmalar yapmaya imkan verir. Böylece farklı fayda fonksiyonlarına sahip bireylerin riske karşı tavırları arasında istatistiki bir karşılaştırma yapmak ya da tek bir bireyin farklı servet düzeylerinde, risk tavırlarının nasıl farklılık gösterdiğini tespit etmek de mümkün hale gelir²⁴.

Çalışmamızda, beklenen fayda teorisi ile ilgili literatürde öne çıkan paradoks veya teorilerden olan; “Allais Paradoksu, Elsberg Paradoksu, Tercihlerin Tersine Dönmesi, Beklenti Teorisi ve Pişmanlık Teorisi” üzerinde durulacaktır.

1.1.3.1 Allais Paradoksu

İktisatta riskli tercihlerin modellenmesinde kullanılan temel teori beklenen fayda teorisi olmasına rağmen, teoriyle ilgili ilk önemli eleştiriyi Maurice Allais (1953) yapmıştır. Beklenen fayda teorisi ile bireylerin karar verme davranışları belli kurallar içinde ele alınmıştır. Allais, bireylerin tercih yaparken doğru karar vermediklerini ortaya

²³ Milton Friedman, Leonard J. Savage, “The Utility Analysis of Choices Involving Risk”, **Journal of Political Economy**, Vol.: 56, Issue: 4, 1948, pp. 279-304.

²⁴ Joseph Kenneth Arrow, “Essays in the Theory of Risk Bearing”, Chicago, **Markham Economics Series**, 1971, p. 1-278.; John W. Pratt, “Risk Aversion in the Small and in the Large”, **Econometrica**, Vol.: 32, No: 1/2, 1964, pp. 122-136.

koymuştur²⁵. Allais, beklenen fayda teorisinin bağımsızlık aksiyomunun ihlalini göstermiştir.

Allais, yaklaşık 100 katılımcı ile yaptığı çalışmada, bireylerin beklenen fayda teorisinin öngördüğü gibi rasyonel davranmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Allais tarafından uygulanan ve paradoksu açıklayan deneyde katılımcılara sorulan soru aşağıda yer almaktadır:²⁶

“Aşağıdaki seçeneklerden hangi durumu tercih edersiniz?”

Problem 1: A. %100 olasılıkla 100 milyon

B. %10 olasılıkla 500 milyon, %89 olasılıkla 100 milyon, %1 olasılıkla 0

Problem 2: C. %11 olasılıkla 100 milyon, %89 olasılıkla 0

D. %10 olasılıkla 500 milyon, %90 olasılıkla 0”

A>B ve C>D

Yukarıdaki deneyde katılımcıların çoğunluğu birinci problemde A`yı tercih ederken, ikinci problemde D`yi tercih etmiştir. Bu seçeneklerin beklenen değerleri ise şu şekildedir:²⁷

a=100, b=139, c=11, d=50.

Katılımcıların A seçeneğini tercih etmesi onların beklenen faydalarını maksimize ettiklerini gösterir. Dolayısıyla birinci problemde, beklenen faydasını maksimize eden katılımcının ikinci problemde de beklenen faydasını maksimize etmek için C`yi tercih etmesi beklenirken D`yi tercih ettiği görülmektedir²⁸.

²⁵ Maurice Allais, “Le Comportement de l’Homme Rationnel devant le Risque: Critique des Postulats et Axiomes de l’Ecole Americaine”, *Econometrica*, Vol.: 21, No: 4, 1953, pp. 503–546.

²⁶ *A.e.*, p. 527.

²⁷ *A.e.*, p. 527.

²⁸ *A.e.*, pp. 527-528.

Bir başka deneyde ise katılımcılardan “%25 olasılıkla 3.000 dolar kazanç” veya “% 20 olasılıkla 4.000 dolar kazanç” seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Katılımcıların %65’i %20 olasılıkla 4.000 dolar kazanma ihtimalini tercih etmiştir. Katılımcılardan bu sefer, “%100 olasılıkla 3.000 dolar kazanç” veya “%80 olasılıkla 4.000 dolar kazanç” seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Katılımcıların % 80’i %100 olasılıkla 3.000 dolar kazanç seçeneğini tercih etmiştir. İkinci seçeneklerin beklenen getirisi maksimum olmasına rağmen, katılımcılar ilk seçenek grubunun aksine ikinci seçenek grubunda garanti getiriyi tercih etmiştir²⁹.

1.1.3.2 Ellsberg Paradoksu

Beklenen fayda aksiyomlarındaki ihlalleri ortaya koyan bir diğer iktisatçı Ellsberg (1961)’dir³⁰. Ellsberg’in yaptığı deneyde katılımcılara iki kap sunulmuştur. Bu kaplarda 50 kırmızı ve 50 siyah top bulunmaktadır. Birinci kaptaki kırmızı ve siyah topların sayısı hakkında bir bilgi mevcut değilken, ikinci kapta 50 kırmızı ve 50 siyah top bulunduğu bilinmektedir. Katılımcılara iki renkten birini seçtirdikten sonra, tercih ettikleri renkteki topu kaptan çekirtmeye çalışmaktadırlar. Katılımcılar, kaptan tercih ettikleri rengi bulurlar ise bu durum onlara 100 dolar kazandırmakta, bulamamaları durumunda ise kazanç veya kayıp söz konusu olmamaktadır. Katılımcılara aşağıdaki sorular sorulmuştur:³¹

“1. Hangi iddiaya girmeyi tercih ederdin? Birinci kaptan kırmızı top çekmek mi ya da siyah top çekmek mi?”

2. Hangi iddiaya girmeyi tercih ederdin? İkinci kaptan kırmızı top çekmek mi ya da siyah top çekmek mi?”

3. Hangi iddiaya girmeyi tercih ederdin? Birinci kaptan kırmızı top çekmek mi ya da ikinci kaptan kırmızı top çekmek mi?”

²⁹ Daniel Kahneman, Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, **Econometrica**, Vol.: 47, No: 2, 1979, p. 266.

³⁰ Daniel Ellsberg, “Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms,” **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.: 75, No: 4, 1961, pp. 643-669.

³¹ **A.e.**, pp. 650-651.

4. Hangi iddiaya girmeyi tercih ederdin? Birinci kaptan siyah top çekmek mi ya da ikinci kaptan siyah top çekmek mi?”

Katılımcılar birinci ve ikinci soruda her iki iddia arasında kayıtsız kalmışlardır. Buna karşılık katılımcıların çoğu üçüncü ve dördüncü soruda ilk iddiayı tercih etmiştir. Üçüncü soruda ilk iddiayı tercih eden katılımcının birinci kaptaki kırmızı topların sayısının 50’den fazla olduğunu düşündüğü varsayımı oluşacaktır; ancak böyle bir durumda aynı katılımcının dördüncü soruda ikinci iddiayı yani ikinci kaptan siyah top çekmeyi seçmesi gerekirdi. Deneyin sonucunda oluşan bu durum, beklenen fayda teorisinin tamlık ve monotonluk aksiyomlarını ihlal etmekte ve bu paradoksa “Ellsberg Paradoksu” denmektedir³².

1.1.3.3 Tercihlerin Tersine Dönmesi

Tercihlerin tersine dönmesi teorisi, Lichtenstein ve Slovic (1971) tarafından yapılan bir laboratuvar deneyi ile açıklanmaktadır. Deneyde katılımcılara olasılık çiftleri sunulmaktadır. Daha az miktarda para sunan fakat kazanma olasılığı yüksek olan P bahsi ve daha fazla miktarda para sunan fakat kazanma olasılığı yüksek olan dolar bahsi için katılımcılardan benzer beklenen değeri olan iki oyun arasından bir seçim yapmaları istenmektedir. Tablo 1. 1.’de görüldüğü üzere P bahsi 0,99 ihtimalle 4 dolar kazandıracak ve 0,01 ihtimalle 1 dolar kaybettirecek ve dolar bahsi 0,33 ihtimalle 16 dolar kazandıracak, 0,67 ihtimalle 2 dolar kaybettirecektir.

³² A.e., pp. 650-652.

Tablo 1. 1. Tercihlerin Tersine Dönmesi Bahsi Deneyi

Çift	P bahsi	Beklenen Değer	Dolar Bahsi	Beklenen Değer
1	.99 kazanç 4.00 dolar .01 kayıp 1.00 dolar	3.95 dolar	.33 kazanç 16.00 dolar .67 kayıp 2.00 dolar	3.94 dolar
2	.95 kazanç 2.50 dolar .05 kayıp 0.75 dolar	2.34 dolar	.40 kazanç 8.50 dolar .60 kayıp 1.50 dolar	2.50 dolar
3	.95 kazanç 3.00 dolar .05 kayıp 2.00 dolar	2.75 dolar	.50 kazanç 6.50 dolar .50 kayıp 1.00 dolar	2.75 dolar
4	.90 kazanç 2.00 dolar .10 kayıp 2.00 dolar	1.60 dolar	.50 kazanç 5.25 dolar .50 kayıp 1.50 dolar	1.88 dolar
5	.80 kazanç 2.00 dolar .20 kayıp 1.00 dolar	1.40 dolar	.20 kazanç 9.00 dolar .80 kayıp 0.50 dolar	1.40 dolar
6	.80 kazanç 4.00 dolar .20 kayıp 0.50 dolar	3.10 dolar	.10 kazanç 40.00 dolar .90 kayıp 1.00 dolar	3.10 dolar

Kaynak: Sarah Lichtenstein, Paul Slovic, “Reversals of Preference Between Bids and Choices in Gambling Decisions”, **Journal of Experimental Psychology**, Vol.: 89, 1971, p. 48.

Deneye katılan çoğu kişi kazanma olasılığı daha yüksek olan P bahsini seçmektedir. Aynı oyun için satış fiyatı verilmesi istendiğinde, çoğu insan dolar bahsi büyük miktar için daha yüksek fiyatı belirlemiştir. Alınan iki karar tutarsızdır. P eşzamanlı olarak dolardan daha iyi veya daha kötü olamaz. Katılımcılar tercih ettikleri oyun için daha yüksek bir fiyat istemeyi beklemektedir³³. Lichtenstein ve Slovic tercihler ve fiyatlar arasında sistematik tutarsızlıkları ortaya çıkarmıştır. Teorinin laboratuvar dışında geçerli olup olmadığını öğrenmek için Lichtenstein ve Slovic deneylerini 1973 yılında Las Vegas’ta bir kumarhanede tekrarlamış ve benzer bulgular elde etmiştir³⁴.

1.1.3.4 Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Alma

İnsanların kararlarında genellikle rasyonel davranmadıklarını ve belirsizlik anında insanların karar verme davranışlarını açıklayan deneyler yapan Tversky ve Kahneman (1971, 1973, 1974, 1979, 1981, 1983, 1984, 1992, 1996) davranışsal iktisadın temellerini atmıştır. Tversky ve Kahneman, beklenen fayda teorisini geçersiz kılan birçok deney

³³ Sarah Lichtenstein, Paul Slovic, “Reversals of Preference Between Bids and Choices in Gambling Decisions”, **Journal of Experimental Psychology**, Vol.: 89, 1971, pp.46-55.

³⁴ Sarah Lichtenstein, Paul Slovic, “Response-induced reversals of preference in gambling: An extended replication in Las Vegas”, **Journal of Experimental Psychology**, Vol.: 101, No: 1, 1973, pp. 16-20.

yapmış ve beklenti teorisi olarak adlandırılan ve bireylerin risk altında karar verme teorisini açıklamıştır.

Beklenti teorisinde, fayda kavramı yerine değer kavramı kullanılmaktadır. Teorideki değer fonksiyonu, beklenen fayda fonksiyonundan farklıdır. Değer fonksiyonu, bir referans noktasından sapan kazanç ve kayıplardır. Bireyin öznel izlenimi ve mevcut ve alternatif durumları karşılaştırdığı yer referans noktasının yerini işaret eder³⁵.

1.1.3.4.1 Beklenti Teorisinin Beklenen Fayda Eleştirisi

Kahneman ve Tversky, Bernoulli'nin beklenen fayda teorisinde (1738-1954) kişilerin belli bir referansa bağlı olmadan karar vermesini eleştirip, insanların genellikle belli bir referansa bağlı olarak beklenen değer hesabı yaptıklarını açıklamıştır. Ayrıca, kişilerin belli bir referansa bağlı olarak risk seven ve kayıptan kaçınan davranışlarının yanında ve sırf belli bir referans noktasına bağlı kalmayıp dar bir çerçeve tarafından çevrilmiş olarak da karar verdiklerini kanıtlamıştır³⁶.

Kahneman ve Tversky insanların eğilimlerini dikkate alarak oluşturdukları beklenti teorisini açıklamak için beklenen fayda teorisi ile kıyaslama yapmıştır. İnsanların riskli durumlarda eğilimli oldukları tercihleri açıklamaya çalışmıştır. Kahneman ve Tversky insanların beklenen değer ile ilgili tercihlerini ortaya koyan bir dizi deney ve araştırma ile Bernoulli'nin beklenen faydasına göre karar vermediklerini ispatlamış, beklenti teorisini açıklamak için kesinlik, olasılık, ihtimal etkisi, olasılıklı sigorta, yansıma ve yalıtım etkisi gibi çeşitli etkilerden bahsetmiştir.³⁷

³⁵ Robert J. Shiller, "Human Behavior and the Efficiency of the Financial System", **NBER Working Paper**, No: 6375, 1998, p. 5.

³⁶ Daniel Kahneman, "A Perspective on Judgement of Choice: Mapping Bounded Rationality", **American Psychologist**, Vol.: 58, No: 9, 2003, pp. 703-705.

³⁷ Kahneman, Tversky, **a.g.e.**, 1979, pp. 265-274.

i) **Kesinlik, Olasılık, İhtimal Etkisi:** Beklenti teorisinde, bireyler kesin sonuçlara, gerçekleşme olasılığı olan sonuçlara nispeten daha fazla ağırlık verdiği açıklanmaktadır³⁸. Kahneman ve Tversky (1979) beklenen fayda teorisini ihlal edecek kararlarla ilgili deney yapmıştır. Örneğin, bir deneyde 72 katılımcıdan aşağıdaki seçeneklerden birini tercih etmeleri istenmiştir:³⁹

*“A. %33 olasılıkla 2500 dolar, %66 olasılıkla 2400 dolar, %1 olasılıkla 0 getiri,
B. %100 olasılıkla 2400 dolarlık kesin getiri”*

Katılımcıların % 82’si kesin getiri olan 2400 doları tercih etmiştir. Aynı katılımcılara uygulanan diğer deneyde ise katılımcılardan aşağıdaki seçeneklerden birini tercih etmeleri istenmiştir:⁴⁰

*“C. %33 olasılıkla 2500 dolar, %67 olasılıkla 0 getiri,
D. %34 olasılıkla 2400 dolar, %66 olasılıkla 0 getiri”*

Katılımcıların %83’ünün C seçeneğini tercih ettiği bu deneyde, ilk problemdeki B seçeneğini tercih etmeleri arasında çelişki bulunmaktadır. Allais paradoksunda açıklanan böyle bir deneyde katılımcıların kazanma ihtimali daha yüksek olan D seçeneğini seçmesi gerekmektedir⁴¹.

$$u(2400) > .33u(2500) + .66u(2400) \text{ veya } .34u(2400) > .33u(2500)$$

Bir başka deneyde 66 katılımcıdan “%90 olasılıkla 3000 dolar kazanç” veya “%45 olasılıkla 6000 dolar kazanç” seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Katılımcıların %86’sı ilk seçenekteki kazancı tercih etmiştir. Aynı katılımcılarla yapılan bir başka deneyde ise katılımcılardan “%1 ihtimalle 6000 dolar kazanç” veya “%2

³⁸ A.e., p. 265.

³⁹ A.e., pp. 265-266.

⁴⁰ A.e., pp. 265-266.

⁴¹ A.e., pp. 265-266.

ihtimalle 3000 dolar kazanç” seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Katılımcıların %73’ü ilk seçeneği tercih etmiştir⁴².

Yukarıda açıklanan iki deneyde beklenen fayda teorisinin öngörüsüne göre bireyler eşit kazanç elde etmelerine rağmen, katılımcılar ilk deneyde kesinlik etkisinden dolayı daha fazla olasılıklı olanı tercih etmiş, diğer deneyde ise bu etkiyi göz ardı ederek daha az olasılığı olanı tercih etmiştir⁴³.

ii) **Yansıma Etkisi:** Birden çok alternatifin bulunduğu seçeneklerde, bireyler seçimleri basitleştirmek için genellikle seçenekleri öğelerine ayırmaktadır. Ögelere ayırmak ise tutarsız tercihler oluşturmaktadır. Beklentiler farklı şekilde ayrıştırılarak farklı tercihlere sebep olmuş, aynı şekilde ayrıştırılmış veya çok farklı öğelere ayrılmış olabilir. Bu sonuç yansıma etkisini oluşturur⁴⁴. Örnekle açıklayacak olursak.⁴⁵

Problem 1. “%90 ihtimalle 3.000 dolar kazanç veya %45 olasılıklı 6.000 dolar kazanç”

Problem 2. “%90 olasılıklı 3.000 dolar kayıp ve %45 olasılıklı 6000 dolar kayıp”

İlk problemde 66 kişinin %86’sının 3.000 doları tercih ettiği %14’ünün ise 6.000 doları tercih ettiği sonucu ortaya çıkmıştır⁴⁶. İkinci problemde ise 66 kişinin %92’sinin daha az kayıp ihtimali olan 6.000 doları kaybetmeyi tercih ettiği ortaya çıkmıştır⁴⁷.

Bir başka deneyde ise 95 katılımcıya; %80 olasılıklı 4.000 dolar kazanç veya %100 olasılıklı 3.000 dolar kazanç tercihleri sunulmuştur. Katılımcıların %80’i 3.000 doları tercih etmiştir. Diğer bir teklif olan %80 olasılıklı 4.000 dolar kayıp veya %100 olasılıklı 3.000 dolar kayıp arasındaki tercihlerinde %92’sinin 4000 dolar kayıp olasılığına yöneldiği görülmektedir. Bireyler kesin kayıpları tercih etmektense daha düşük olasılıklı yüksek kayıpları tercih edebilmekte, böylelikle yansıma etkisinin pozitif

⁴² A.e., pp. 265-266.

⁴³ A.e., p. 267.

⁴⁴ A.e., p. 267.

⁴⁵ A.e., p. 267.

⁴⁶ A.e., p. 267.

⁴⁷ A.e., p. 268.

alanlarda riskten kaçınmaya, negatif alanlarda ise risk aramaya yönelik olduğu görülmektedir⁴⁸.

iii) **Olasılıklı Sigorta:** İnsanların tercihlerinin konkaviteye aykırı oldukları sigorta problemlerine olasılıklı sigorta denilmektedir. Deneyle açıklayacak olursak; mallarını sigortalatma kararı alan katılımcılara tam bu sırada olasılıklı sigorta önerilmektedir. Katılımcı sigorta bedelinin yarısına göre prim ödeyecektir. Sahip olduğu mala zarar geldiğinde, %50 ihtimalle sigorta bedelinin diğer yarısı için olan primi de ödeyerek zararını tamamını karşılayabilecek, %50 ihtimalle ise ilk ödediği bedelin primini geri alıp zararının hiçbir kısmını tazmin edemeyecektir. Katılımcılardan 95'i (%80) bu şartlarla sigorta poliçesi yaptırmayı reddetmiştir, çünkü kaybı 1'den ½'ye indirmek, ½'den 0'a indirmekten değersizdir⁴⁹. Bireylerin riskten kaçmayıp, dar kapsamlı poliçeleri tercih ettiği ve sigorta bedeli için ödenecek primin fayda fonksiyonunun konkav olmadığı görülmektedir.

iv) **Yalıtım Etkisi:** Bireyler birkaç alternatif bulunan seçenekler arasında tercih yaparken tercihlerini basitleştirmek amacıyla alternatif bileşenlerine dikkat etmemektedir. Bu takdirde bireyler ayrıştırma yapmadığı için değişik tercihlere yönlendiği ve tutarsız karar alabildiği duruma yalıtım etkisi denir. Konuyla ilgili oynanan oyunda katılımcılara aşağıdaki iki soruyu yöneltmiş ve oyun başlamadan önce seçimlerini yapmaları istenmiştir:⁵⁰

“İki aşamadan oluşan bir oyunda birinci aşamada hiçbir şey kazanmadan oyunu tamamlama olasılığınız %75, ikinci aşamaya geçebilme olasılığınız %25'tir.

Problem 1: *Aşağıdaki A ve B seçeneklerinden birini seçiniz.*

A. %20 olasılıkla 4.000 İsrail poundu kazanma

⁴⁸ A.e., p. 268.

⁴⁹ A.e., pp. 269-270.

⁵⁰ A.e., pp. 269-270.

B. % 25 olasılıkla 3.000 İsrail poundu kazanma

Problem 2: *Eğer ikinci aşamaya ulaşabilirsiniz aşağıdaki C ve D seçeneklerinden birini seçiniz.*

C. %80 olasılıkla 4.000 İsrail poundu kazanma

D. %100 olasılıkla 3.000 İsrail poundu kazanma”

Birinci sorunun yöneltildiği 95 katılımcının %65’i A seçeneğini tercih etmiştir. İkinci sorunun yöneltildiği 141 katılımcıdan %78’i D seçeneğini tercih etmiştir. C ve D seçeneğinin asıl değerleri ise;⁵¹

C seçeneğinin asıl değeri= %25x%80u (4000) = %20u (4000)

D seçeneğinin asıl değeri= %25x%100u (3000) = %25u (3000)

olacaktır.

Birinci ve ikinci problemlerdeki olasılıklar aslında aynıdır, fakat tercihler tamamen farklılık göstermiştir. Birinci problemde büyük çoğunluk beklenen değeri yüksek olan seçeneği seçerken ikinci problemde çoğu kişi beklenen değeri düşük olanı (3000 dolar) tercih etmiştir. Bunun nedeni soruların yöneltildiği kimselerin oyunun ilk aşamasını ihmal etmesi ve problemi yalnız ikinci bölümden oluşuyormuş gibi değerlendirmeleridir⁵².

1.1.3.4.2 Beklenti Teorisi Tercih Süreci

Beklenti teorisi tercih süreci, düzenleme safhası ve değerlendirme safhasından oluşur. Gelecekteki beklentilerin ön analizden geçirilerek daha basit hale getirildiği safha düzenleme safhasıdır. Değerlendirme safhasında ise düzenlenen gelecekteki beklentiler

⁵¹ A.e., p. 271.

⁵² A.e., pp. 271-272.

değerlendirilmekte ve her bir beklentiye değer atfedilmektedir⁵³. Düzenleme safhasının başlıca işlemleri ise; kodlama, birleştirme, ayırma ve iptal etmedir. Düzenleme safhası işlemleri aşağıda açıklanmaktadır:⁵⁴

i) **Kodlama:** Bireyler, çıktıları nihai servet veya refah düzeyi olarak görmekten ziyade, kayıp ve kazanç olarak algılamaktadır. Kazanç ve kayıplar nötr bir referans noktasına yakın olarak belirlenir ve bu nokta genellikle halihazırdaki varlık düzeyidir. Referans noktasının konumu ve çıktıların kazanç ve kayıp olarak kodlanması teklif edilen beklentinin formülasyonundan ve karar vericilerin beklentilerinden etkilenebilmektedir.

ii) **Birleştirme:** Beklentiler bazen benzer çıktılarla ilişkili olasılıklar birleştirilerek basitleştirilebilmektedir. Örneğin; (200, .25; 200, .25) beklentisini (200, .50) olarak değerlendirmek gibi.

iii) **Ayırma:** Bazı beklentiler daha risksiz bileşenleri içermekte ve düzenleme safhasında riskli bileşenlerden ayırt edilmektedir. Örneğin; beklenti (300, .80; 200, .20) ise 200 kesin kazanç olarak görülmekte ve risk beklentisi ise (100, .80) olarak ortaya çıkmaktadır. Beklenti (-400, .40; -100, .60) olduğunda ise beklentinin 100 kesin kayıp (-300, .40) olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Kodlama, birleştirme ve ayırma işlemleri her bir beklentiye ayrı ayrı uygulanırken, iptal etme işlemi iki veya daha fazla beklenti setine uygulanabilmektedir.

iv) **İptal etme:** Birden fazla seçenek olduğunda seçenekler Arasında iptaller yapılarak tercihler azaltılır. Örneğin, (200, .20; 100, .50; -50, .30) ve (200, .20; 150, .50; -100, .30) seçenekleri (100, .50; -50, .30) ve (150, .50; -100, .30) haline getirilebilir veya

⁵³ A.e., p. 274.

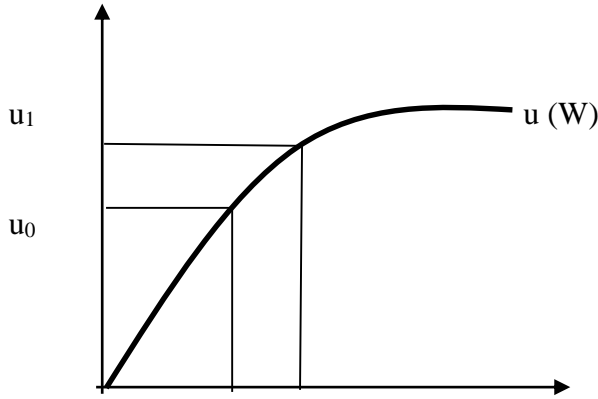
⁵⁴ A.e., p. 267. pp. 274-275. (Yalıtım etkisi örnekleri için bkz. a.e. pp. 271-273.)

beklenti teorisinde yer alan yalıtım etkisinde olduğu gibi iptaller yapılabilir.

1.1.3.4.3 Beklenti Teorisi Değer Fonksiyonu

Beklenen fayda teorisi, risk altında bireysel tercihleri nihai servet düzeyi üzerinden tanımlamaktadır. Beklenti teorisi ise, bireylerin riskli seçimlere ilişkin seçimlerini nihai servet düzeylerine göre değil de; servetteki değişiklikler üzerinden incelemektedir. Rasyonel tercih teorisi fayda eğrisi ile beklenti teorisi fayda eğrisi üzerindeki etkiyi bir örnekle açıklayacak olursak: 100 dolar tutarında bir hediye aldığımızda veya 80 dolar tutarında bir hasarla karşılaştığımızda, servette 20 dolar tutarında bir artış olacağı için iki olayın birlikte değerlendirilmesi olumludur. Kişinin ilk servet düzeyinin M_0 olduğu düşünülürse, $M_0+100(-80)=M_0+20$ olmaktadır⁵⁵.

Grafik 1. 2. Rasyonel Seçim Modelinde Fayda Fonksiyonu

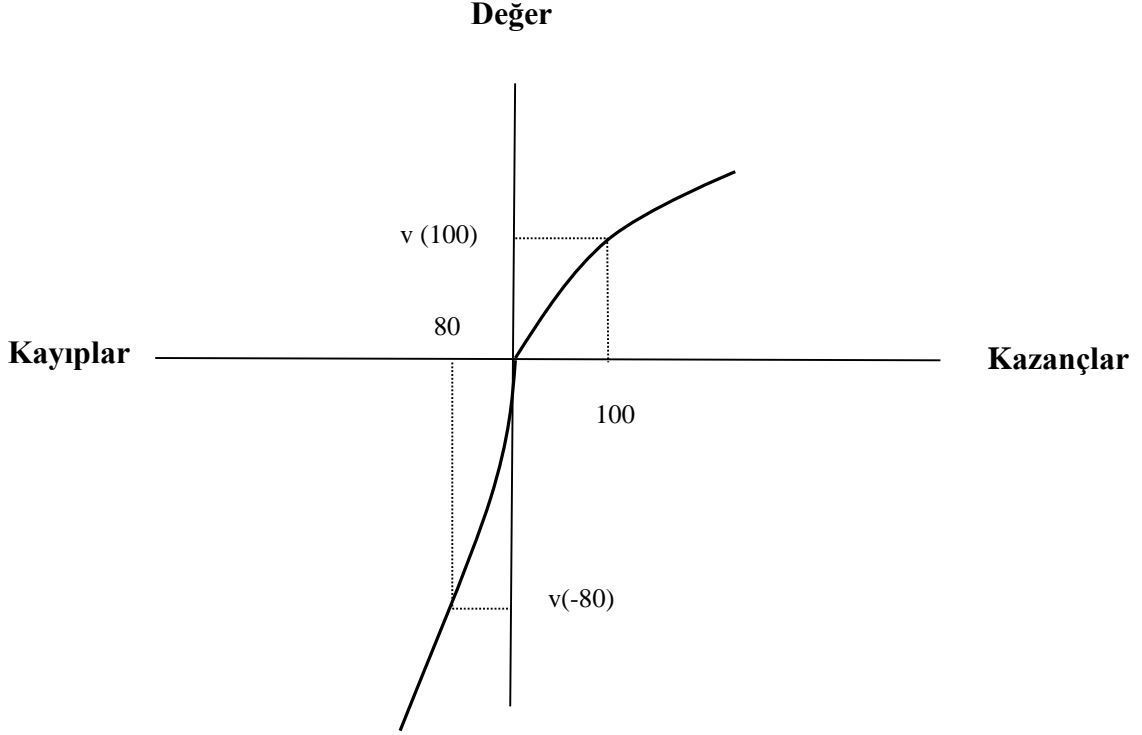
Kaynak: Robert H. Frank, **Microeconomics and Behavior**, 7. Bs., New York, Mc Graw-Hill, 2008, p. 239.

Grafik 1. 2.'de fayda düzeyindeki artış gösterilmektedir. Aynı örneği beklenti teorisi değer fonksiyonuna göre inceleyecek olursak;⁵⁶

⁵⁵ Robert H. Frank, **Microeconomics and Behavior**, 7. Bs., New York, Mc Graw-Hill, 2008, pp. 239-240.

⁵⁶ Kahneman, Tversky, **a.g.e.**, 1979, p. 279.; Frank, **a.g.e.**, p. 240.

Grafik 1. 3. Beklenti Teorisi Değer Fonksiyonu

Kaynak: Daniel Kahneman ve Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, **Econometrica**, Vol.: 47, Issue: 2, 1979, p. 279.; R. Frank, **Microeconomics and Behavior**, 7. Bs., New York, Mc Graw-Hill, 2008, p. 240.

Grafik 1. 3.’te gösterilen beklenti teorisi değer fonksiyonu servette belirlenen bir referans noktasına bağlı olarak bu nokta üzerinden sapmalar üzerinden tanımlanmakta olup referans noktası üzerinde konkav ($x > 0$ için $v'(x) < 0$) ve referans noktası altında konveks ($x < 0$ için $v'(x) > 0$)’tir⁵⁷.

Beklenen değer fonksiyonu kişilerin toplam serveti üzerinden değil, kişilerin serveti üzerinde belli bir referans noktasına bağlı kazanç ve kayıplar üzerinden tanımlıdır. Kazanç durumunda konkav, kayıp durumunda ise konvektir. Başka bir ifade ile bireylerin kazanç ihtimalinde riskten kaçındığı, kayıp ihtimalinde ise risk aramaya hazır olduğu kabul edilmektedir. Değer fonksiyonu kişilerin belirledikleri belli bir referans noktasında bükülmekte, kayıp halinde kazanca kıyasla daha dik hale gelmektedir. Bir

⁵⁷ Kahneman, a.g.e., 2003, p. 705.; Kahneman, Tversky, a.g.e., 1979, p. 279.

başka ifade ile insanlar kazançlara kıyasla, kayıplara karşı daha hassastırlar⁵⁸. Değer fonksiyonundaki asimetri, kayıptan kaçınma olarak adlandırılmaktadır. Tversky ve Kahneman, bireylerin kayıp halinde hissettikleri acının, aynı miktardaki bir kazancın hissettireceği hazzı göre iki kat fazla olduğunu iddia etmektedir⁵⁹. Bu nedenle insanların tercihlerini kayıptan kaçınmanın belirlediğini ileri sürmüşlerdir. Bir kişiye sahip olduğu bir şeyin satış fiyatı sorulduğunda, kişinin aynı şeye sahip olmak için ödeyeceğinden çok daha fazla para istediği görülmüştür. Bu etkinin nedeni, kayıpların aynı miktardaki kazançlardan çok daha güçlü hissedilmesidir⁶⁰. Dolayısıyla 100 dolar tutarındaki bir hediyein 80 dolar tutarındaki hasar ile yarattığı toplam etki beklenti teorisine göre olumlu değildir.

Kahneman ve Tversky, insanların bu eğilimini insanları kazanç içeren seçimlerde riskten kaçınmaya, kesin kayıp içeren seçimlerde ise riske açık olmaya sevk eden kesinlik etkisi olarak tanımlamaktadır. Örneğin, 100 dolar kazanmak ve 200 dolar kazanmak arasındaki değer farkı 1100 dolar kazanmak ve 1200 dolar kazanmak arasındaki değer farkından daha büyük algılanmaktadır. Benzer şekilde 100 dolar kayıp ve 200 dolar kayıp arasındaki fark; 1100 dolar kayıp ve 1200 dolar kayıp arasındaki farktan büyük algılanmaktadır⁶¹.

Yapılan deneylerde bireylerin kayıpları, kazançlardan daha fazla ağırlıklandırıdıkları, bir başka ifadeyle, paranın kaybedilmesinden duyulan üzüntü, aynı miktar parayı kazanmakla elde edilen mutlulukla karşılaştırıldığında daha büyük algıladıkları görülmüştür. Kahneman ve Tversky tarafından 68 katılımcıya yapılan bir

⁵⁸ Amos Tversky ve Daniel Kahneman, "Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty", **Journal of Risk and Uncertainty**, Vol.: 5, Issue: 9, 1992, pp. 263-292; Kahneman, Tversky, **a.g.e.**, 1979, p. 279; Teck H. Ho, Noah Lim ve Colin F. Camerer, "How "Psychological" Should Economic and Marketing Models Be?", **Journal of Marketing Research**, Vol.: XLIII, 2006, p. 308.

⁵⁹Tversky, Kahneman, **a.g.e.**, 1992, pp. 263-292; Kahneman, Tversky, **a.g.e.**, 1979, p. 279.; Kahneman, **a.g.e.**, 2003, p. 705.

⁶⁰ Daniel Kahneman, Jack L. Knetsch ve Richard H. Thaler, "Experimental Tests of the Endowment Effect and the Coase Theorem", **Journal of Political Economy**, Vol.: 98, No: 6, 1990, p.1332.

⁶¹ Kahneman, Tversky, **a.g.e.**, 1979, p. 278.

deneyde aşağıdaki sonuç elde edilmiştir.⁶²

Problem 1: %25 olasılıkla 6.000 dolar kazanmak veya %25 olasılıkla 4000 ve %25 olasılıkla 2.000 dolar kazanmak.

Problem 2: %25 olasılıkla 6000 dolar kaybetmek veya %25 olasılıkla 4000 ve %25 olasılıkla 2.000 dolar kaybetmek.

İlk problemde katılımcıların %18`inin %25 olasılıkla 6000 dolar kazancı%82`sinin ise %25 olasılıkla 4000 ve %25 olasılıkla 2.000 dolar kazancı tercih ettiği görülmüştür. Buna rağmen ikinci problemde 64 katılımcının %70`inin 6000 dolar, %30`unun ise %25 olasılıkla 4000 ve %25 olasılıkla 2.000 dolar kaybetmeyi tercih ettiği görülmüştür.

$$\pi(.25)v(6000)<\pi(.25)[v(4000)+v(2000)]$$

$$\pi(.25)v(-6000)<\pi(.25)[v(-4000)+v(-2000)]$$

Problem 1`deki 6000 doların sağladığı getiri diğer seçenekten fazla olmasına rağmen katılımcılar 6000 doları tercih etmemişler ve Problem 2`de de %25 ihtimalle 6000 dolarlık kayıp diğer seçenekten daha fazla olmasına rağmen katılımcılar bu seçenekte yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla kayıpların, eşdeğer kazançlardan yaklaşık iki kat daha fazla etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Yapılan araştırmalar, bireylerin çoğunlukla (x, %50; -x, %50) biçimindeki simetrik şans oyunlarını çekici bulmadıklarını da ortaya koymaktadır. Bu tür oyunlarda miktar arttıkça; oyunun çekiciliğinin de giderek azaldığı tespit edilmiştir⁶³. Burada $x>y\geq 0$ ise (x, %50; -x, %50) yerine (y, %50; -y, %50) tercih edilir. Bu eşitliğe göre:⁶⁴

$$v(y)+v(-y)>v(x)+v(-x) \text{ ve } v(-y)-v(-x)>v(x)-v(y)$$

$$y=0$$

⁶² A.e., p. 278.

⁶³ A.e., p. 279.

⁶⁴ A.e., p. 279.

$$v(x) < -v(-x)$$

$$v'(x) < v'(-x)$$

elde edilir.

1.1.3.4.4 Beklenti Teorisi Ağırlıklandırma Fonksiyonu

Beklenti teorisine göre, bireyler değer fonksiyonu kullanmakta ve olası sonuçları “karar ağırlığı” ile ağırlıklandırmaktadır⁶⁵. Beklenti teorisinde sonuç değerleri, karar ağırlıkları ile çarpılmaktadır. Karar ağırlıkları olasılık değerleri değildir ve olasılık aksiyomlarına uymaz. Karar ağırlıklarını olasılıklara bağlayan ağırlık fonksiyonu “ π ”nin temel özellikleri şu şekildedir: π , p 'nin artan bir fonksiyonudur ve $\pi(0)=0$ ve $\pi(1)=1$ 'dir ve π 'nin alt toplamsal özelliği olarak $0 < r < 1$ için $\pi(rp) > r\pi(p)$ özelliği geçerlidir. Düşük olasılık değeri olan küçük p değerleri için: $\pi(p) > p$ olmasına rağmen, $0 < p < 1$ için $\pi(p) + \pi(1-p) < 1$ tümü için geçerlidir⁶⁶.

Daha önce yansıma etkisinde örnek verildiği üzere katılımcıların %73'ünün %1 olasılıklı 6.000 dolarlık kazancı, %2 olasılıklı 3.000 dolarlık kazanca tercih ettikleri deneyde;⁶⁷

$$\frac{\pi(.001)}{\pi(.002)} > \frac{v(3.000)}{v(6.000)} > \frac{1}{2}$$

değerin konkavitesi ortaya çıkmıştır.

Aynı deneyde “%45 olasılıklı 6000 dolar kayıp” veya “%90 olasılıklı 3000 dolar kayıp” arasında tercih yaptırılan 66 kişinin %92'sinin 6000 doları kaybetmeyi seçtikleri bir başka deyişle düşük olasılıklı kayba yöneldiği π 'nin büyük değerleri için alt toplamsal

⁶⁵ Colin Camerer, “Behavioral economics: Reunifying psychology and economics”, **Proceedings of the National Academy of Sciences USA**, Vol.: 96, No: 19, 1999, p. 10576.; Kahneman, Tversky, **a.g.e.**, 1979, 280.

⁶⁶ Kahneman, Tversky, **a.g.e.**, 1979, pp. 280-281.

⁶⁷ **A.e.**, p. 281.

özelliğe gerek duyulmamaktadır⁶⁸. Kesinlik, olasılık ve ihtimal etkisinde açıklanan deney de de kişilerin benzer cevaplar verdiği ortaya çıkmıştır. Aşağıda 72 katılımcıya alt toplamsal özelliği destekleyen deneyin soru ve cevapları yer almaktadır:⁶⁹

Problem 1: Piyangodan %0,1 olasılıkla 5000 dolar kazanmak veya kesin olarak 5 dolar kazanmak.

Problem 2: Piyangodan %0,1 olasılıkla 5000 dolar kaybetmek veya kesin olarak 5 dolar kaybetmek.

İlk problemde katılımcıların %72'sinin %0,1 olasılıkla 5000 dolar kazancı%28'inin ise garantili 5 dolar kazancı tercih ettiği görülmüştür. Buna rağmen ikinci problemde katılımcıların %17'sinin 5000 dolar, % 83'ünün ise 5 dolar kaybetmeyi tercih ettiği görülmüştür. İlk problemde tercihler $\pi(.001)v(5000) > v(5)$ 'i göstermekte, dolayısıyla kazancın değer fonksiyonu $\pi(.001) > v(5)/v(5000) > .001$ konkav olmaktadır. İkinci problemde ise aynı sonuçlarda kesin kaybı ödemedeki değer fonksiyonu kayıplar için konvektir⁷⁰.

Olasılıkların çok küçük değerleri söz konusu olduğunda; kazanç durumunda bireylerin daha düşük olasılıkla daha yüksek ödül öneren teklifi tercih ettikleri gözlenmektedir. Dolayısıyla bireyler risk alma davranışı sergilemektedir. Olasılıkların küçük değerlerini içeren sorulardaki değerler kayıplara çevrildiğinde ise; bireylerin daha yüksek olasılıkla daha düşük miktarlar kaybetmeyi çoğunlukla kabul ettikleri görülmekte, yani bireyler risk almaktan kaçmaktadır. Daha önceki örneklerde de gösterildiği gibi bireylerin kazanç durumunda daha düşük de olsa daima kesin olanı tercih ederek risk almaktan kaçtığı, kayıp durumunda ise kesin ve kesine yakın kayıplar yerine daha büyük miktarlı olasılıklı seçenekleri tercih ederek risk almak yönünde davrandıkları

⁶⁸ A.e.,p. 281.

⁶⁹ A.e.,p. 281.

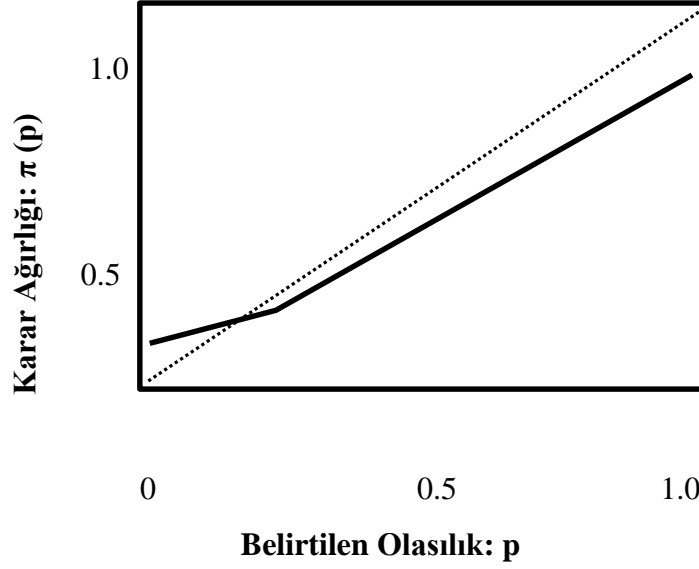
⁷⁰ A.e.,p. 281.

bilinmektedir. Alt toplamsal özellik sadece olasılığın çok küçük değerleri için geçerlidir ve kazançlar alanında risk alma, kayıplar alanında ise riskten kaçma davranışına neden olmaktadır.

Çok küçük olasılıkların fazla ağırlıklandırılması, $\pi(p) > p$ özelliğinin bir sonucu olup p 'nin makul değerleri için ise $\pi(p) < p$ özelliği geçerliliğini korumaktadır. Problemlerin kazançlarla ifade edilen bölümünde bireyler çoğunlukla yüksek beklenen değere sahip seçeneğe karşılık; çok küçük de olsa daha büyük bir miktar kazanma olasılığını öneren riskli seçeneği kabul edip risk almaktadırlar. Başka deneylerde ise, katılımcıların kazanç durumunda riskten kaçarak kesin olan seçeneği tercih ettiği görülmektedir. Çok düşük olasılık değerleri belirtilen bu davranışı tersine çevirebilmektedir. Deneyde kesin olarak teklif edilen miktarın da 5 dolar gibi düşük bir değer olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Problem kayıp cümlesiyle ifade edildiğinde, katılımcılar riskten kaçma davranışı sergileyip kesin kaybı tercih etmektedir. Kaybedilmesi beklenen kesin miktar 5 dolardır. Kayıp cümlesi ile ifade edilen problemde büyük bir kaybın küçük olasılığı yerine, çoğu bireyin kesin olan küçük kaybı tercih ettiği gözlemlenmiştir. Markowitz de (1952) değer ve ağırlıklandırma ile ilgili benzer bulgular elde etmiştir⁷¹.

⁷¹ A.e.,pp. 281-282; Harry Markowitz, "The Utility of Wealth," **Journal of Political Economy**, Vol.: 60, 1952, pp. 151-158.

Grafik 1. 4. Beklenti Teorisi Ağırlıklandırma Fonksiyonu

Kaynak: Daniel Kahneman ve Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, *Econometrica*, Vol.: 47, No: 2, 1979, p. 283.

Grafik 1. 4.’te görüldüğü gibi beklenti teorisinde bireyin tercihleri bir karar ağırlığı fonksiyonu olup, bu ağırlıklar her zaman olasılıklara karşılık gelmemektedir. Ağırlıklar, tercihlerin hassasiyetine bağlı olarak 0 ve 1 veren bir olasılık fonksiyonu tarafından belirlenmekte, çok düşük ve çok yüksek olasılık durumunda ise ağırlıklandırma fonksiyonu birden az bir eğime sahip olur. Düşük olasılıklar abartılıp daha fazla, orta ve yüksek olasılıklar ihmal edilip daha az ağırlıklandırılmaktadır. Dolayısıyla π uç noktalara yakın yerlerde doğrusal değildir⁷².

Zechhauser’in, π ’nin doğrusal olmadığı hipotezini açıklayan Rus ruleti örneğinde, dolu silahtan bir kurşun satın almak için bir hakka sahip olduğumuz varsayımı altında; kurşun sayısını 4’ten 3’e indirmek için ödeyeceğimiz miktar, 1’den 0’a indirmek için ödeyeceğimiz miktar ile aynı mı olurdu? Katılımcıların çoğu ölüm olasılığını 4/6’dan

⁷² Kahneman ve Tversky, a.g.e. 1979, pp. 279-280.

3/6`ya azaltmaktan ziyade 1/6`dan 0`a indirmek için daha fazla miktar ödemeye gönüllü oldukları görülmüştür⁷³.

1.1.3.4.5 Çerçeveleme Etkisi

Çerçeveleme etkisi, bireylerin riskli bir beklentiyi, karşılaştığı diğer risklerle birlikte değerlendirmeyip, onlardan ayrı tutarak değerlendirmesidir. Yapılan deneyde katılımcılardan seçeneklerden birini tercih etmeleri istenmiştir.⁷⁴

“Problem 1: A. 240 dolar kesin kazanç (%84)

B. %25 ihtimal 1000 dolar kazanç, %75 ihtimal kazanç yok (%16)

Problem 2: C. 750 dolar kesin kayıp (%13)

D. %75 ihtimal 1000 dolar kayıp, %25 ihtimal kayıp yok (%87)”

Çoğu katılımcının A ve D seçeneklerini tercih etmesine rağmen, B ve C seçeneklerinin de aynı olduğunu fark etmedikleri ve cümledeki olumlu ve olumsuz ifadelerden çerçevesizlikten kayıptan kaçınmaya çalıştıkları ortaya çıkmıştır⁷⁵. Çerçeveleme etkisini açıklamak için yapılan 152 katılımcının yer aldığı bir diğer deney aşağıda yer almaktadır:⁷⁶

“Problem 1: Birleşik Devletler’in 600 kişiyi öldürmesi beklenen olağandışı salgın bir Asya hastalığına hazırlandığını hayal edin. Hastalıkla savaş için iki ayrı program önerilmiştir. Farz edin ki her iki programın kesin sonuçları aşağıdaki gibidir:

Eğer A Programı kabul edilirse, 200 insan kurtarılacak. [% 72]

⁷³ A.e., p. 283.

⁷⁴ Daniel Kahneman, Dan Lovallo, “Timid Choices and Bold Forecasts: A Cognitive Perspective on Risk Taking”, **Management Science**, Vol.: 39, No: 1, p. 19.; Amos Tversky, Daniel Kahneman, “The Framing of Decisions and the Psychology of Choice”, **Science**, Vol.: 211, No: 4481, 1981, p. 454.

⁷⁵ Kahneman, Lovallo, a.g.e., p. 19.; Tversky, Kahneman, a.g.e., 1981, p. 453.

⁷⁶ Tversky, Kahneman, a.g.e., 1981, p. 453.

*Eğer B Programı kabul edilirse, 1/3 olasılıkla 600 insan kurtarılacak ve 2/3 olasılıkla hiç kimse kurtarılamayacak. [% 28]
İki programdan hangisini tercih ederdiniz?"*

Katılımcıların %72'sinin birinci programı tercih ettiği, kalan %28'in ise ikinci programı tercih ettiği görülmektedir. Beklenen değer yöntemiyle olasılıklar hesaplandığında iki problemin çıktıları her ne kadar eşitse de kararlar 200 insanı yüzde yüz olasılıkla kurtarma, bir başka deyişle riskten kaçınma yönünde olmuştur.

155 kişilik diğer gruba ise aynı soru farklı seçeneklerle sorulmuştur:⁷⁷

*"**Problem 2:** Eğer C Programı kabul edilirse 400 insan ölecek. [% 22]
Eğer D Programı kabul edilirse 1/3 olasılıkla kimse ölmeyecek ve
2/3 olasılıkla 600 kişi ölecek. [% 78]
İki programdan hangisini seçerdiniz?"*

Katılımcıların %78'i D programını tercih ederken %22'si C programını tercih etmiştir. Birinci problemin aksine ikinci problemde karar riskten kaçınma yönünde değil, risk alma yönündedir.

İki problemin de sonucunun birbiri ile aynı olmasına rağmen katılımcılar kullanılan kelimelerden etkilenerek cevap vermiş bir başka deyişle çerçevelenmiştir. Kazanç getirecek tercihlerde kararlar riskten kaçınma yönünde olurken kayıp söz konusu olduğunda kararlar risk almaya yönelik olmaktadır. Çerçeveleme, olumlu ve olumsuz çerçeveleme şeklinde olmaktadır. Asya hastalığı problemlerinde birinci problem olumlu, ikinci örnek ise olumsuz çerçeveleme olarak ele alınmıştır.

⁷⁷ Tversky, Kahneman, **a.g.e.**, 1981, p. 453.

1.1.3.4.6 Belirsizliğin Kümülatif Temsili

Kahneman ve Tversky (1992) beklenti teorisini geliştirerek teoriyi riskli durumlarda karar vermenin yanında belirsiz durumlarda da karar verme yönünde geliştirmiş, belirsizlik, kümülatif dağılım fonksiyonuyla beklenti teorisine eklenmiş, referans noktası ve bu referans noktasına göre kayıp ve kazanç olarak nitelendirilen çıktılar kümülatif dağılımla ayrı ayrı ifade edilmiş ve bu yapı korunmuştur. Kümülatif dağılım, normal dağılıma uygun olan ve $[0, 1]$ aralığında değer alan olasılıkları toplamda 1 olacak şekilde, kümülatif olarak aralığın genişlemesini sağlayan bir dağılımdır. Kazanç ve kayıp beklentinin tanımlı olan çıktıya eşit veya ondan daha büyük olması kaybın daha çok algılanması anlamına gelmektedir. Karar ağırlığı, kümülatif bir dağılıma bağlı olup “ x ” gibi bir çıktının gözlenme olasılığı yerine, en az x kadar iyi veya x ’ten daha iyi olan bir çıktının gözlenme olasılığı üzerine odaklanmaktadır.

Doğrusal olmayan olasılık fonksiyonu, kümülatif beklenti teorisinde geliştirilmiş ve 0,3’ün altındaki olasılıklar için, bireylerin olasılığı aşırı önemseydiği ve ağırlıklandığı, yüksek olasılıklı çıktıları daha düşük ağırlıkladığı ortaya çıkmıştır. Beklenti teorisinin ağırlıklandırma fonksiyonundan farklı olarak, azalan marjinal hassasiyetin olasılık 1’e ve 0’a yaklaştıkça farklılaşmakta ve olasılıkta 0,1 birimlik değişim, eğer 0 noktasından 0,1’e ve 0,9’dan 1’e olan değişime neden oluyorsa, bu durumda ağırlıklandırılması 0,6’dan 0,7’ye olan 0,1 birimlik değişimden daha yüksek olmakta, 0’a yaklaştıkça konkav, 1’e yaklaştıkça konveks bir biçim almaktadır⁷⁸.

1.1.3.5 Pişmanlık Teorisi

Loomes ve Sugden (1982), Bell (1982) ve Fishburn (1982) tarafından geliştirilen pişmanlık teorisine göre bireyler kararlarında elde edemedikleri ve bu yüzden pişman oldukları tercihlerine odaklanabilmekte, tercihlerdeki alternatiflerin kaybettirdikleri üzerinden tercihlerini sıralayabilmektedir. Kaybedilen alternatifin çıktısı tercih edileninkinden büyükse birey tercihinden dolayı pişmanlık duyacaktır. Birey karar

⁷⁸ Tversky, Kahneman, a.g.e., 1992, p. 303.

vermesi gerektiğinde ise faydasını maksimum yapacak ve aynı zamanda pişmanlığını da minimuma indirecek olan seçeneği tercih edecektir.

1.2 Deneyimlenen Fayda

Faydacılık felsefesinin kurucusu Jeremy Bentham'ın (1776) "Hükümet Üzerine Görüşler" (A Fragment on Government) adlı yayımlanmış ilk matbu eserinde faydacılık felsefesinin temel aksiyomunun "en fazla sayıdaki insan için en büyük mutluluktur ki bu da doğru ve yanlışın ölçümüdür" olduğunu vurgulamıştır⁷⁹.

Bentham'ın iktisat teorisini etkileyen çalışması (1789) "Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş" (Introduction to the Principles of Morals and Legislation) isimli eseridir. Bentham faydayı, "herhangi bir nesnede ona haz, iyilik ya da mutluluk üretme eğilimi veren özellik" olarak tanımlamaktadır⁸⁰. Bentham, hazza yönelme eğiliminin evrensel olduğunu söylemektedir. Bentham, haz veya acı değerinin ölçümü daha rasyonel bir sistemin ve ceza hukukunun inşası için önemli olduğunu dile getirmiştir. Bir acının büyüklüğünü ise yoğunluğa, süreye, kesinliğe ve yakınlığına göre hesaplamaktadır⁸¹.

Bentham, öznel duygulara dayalı olarak bireysel mutluluğu konu alan öncü iktisatçılar arasında sayılmaktadır. Bentham'a göre bir davranışın iyi olması, insan mutluluğu üzerindeki sonuçlarıyla değerlendirilmelidir⁸². Bentham'a göre fayda; herhangi bir nesnenin üstünlük, iyilik, memnuniyet veya mutluluk yaratma eğilimidir.

⁷⁹ Jeremy Bentham, **A Fragment on Government**, T. Payne, P. Elmsly, E. Brooke, London, 1776, p. ii. (https://books.google.nl/books?id=epMIAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)

⁸⁰ Jeremy Bentham, **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Elibron Classics: Adamant Media Corporation, 2005, p. 21. (Orijinali: 1789); Jeremy Bentham, **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation Vol.: II**, 2. Bs. W. Pickering, E. Wilson, London, 1823, p. 64. <https://books.google.nl/books?hl=tr&id=pEgJAAAAQAAJ&q=felici#v=snippet&q=happiness&f=false> (24 Haziran 2014).

⁸¹ Bentham, **a.g.e.**, 1823, pp. 22-29.

⁸² Ruut Veenhoven, "Measures of Gross National Happiness", **Presentation at OECD Conference on Measurability and Policy Relevance of Happiness**, Rome, 2007, p. 2.

Acı, zarar, kötülük ve mutsuzluğu önlemektir⁸³. Bentham'a göre iyi bir yaşamın özünü oluşturan şey her ne ise, açık ve anlaşılır bir şey olmalıdır; ancak açık ve anlaşılır olan bir şey akli yerinde bir insanın ulaşmayı arzuladığı en büyük iyiliğin varlığını garantileyebilir. Bentham'a göre, haz iyi hissetmekle doğrudan ilintilidir ve tüm belirsizlikleri ortadan kaldırabilecek bir etkiye sahiptir. İnsan genel olarak, farklı hazları mutluluk getiren olumlu hisler olarak değerlendirmeye, bunlardan hangisinin kendisini en büyük mutluluğa eriştireceğine ve dolayısıyla hangilerini büyütmenin en iyi olacağına karar vermeye ihtiyaç duymaktadır⁸⁴. Dolayısıyla insanların faydalarını en üst düzeye çıkarmaya çalıştığı varsayımı Bentham'a dayanır. Bentham'ın orijinal kullanımında fayda, "ne yapacağımızın yanı sıra ne yapmamız gerektiğini" de vurgular⁸⁵. John Stuart Mill (1861) ve Henry Sidgwick (1883) ve Bentham'ın düşüncelerinden etkilenen ve dönemi temsil eden faydacı filozoflardandır⁸⁶. Bentham'a göre fayda, psikolojik bir büyüklük olup bu büyüklük bireyin içsel mutluluğu ile ölçülebilmektedir.⁸⁷ Bentham, bu psikolojik büyüklüğü ölçmek için "mutluluk hesabı" (felicific calculus) olarak adlandırdığı bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöneteme göre, hazlar tablo halinde sıralanıp, birbiriyle karşılaştırılarak puanlandırılmaktadır. John Stuart Mill ise mutluluk hesabı yönteminin savunulabilir bir yanı olmadığını düşünmekte, hazların birbirinden yalnızca yoğunlukları açısından değil, bunların yanında türleri açısından da farklılık gösterdiklerini ifade etmektedir. Ayrıca bazı bireyler için haz kaynağı olan şeylerin başka bireylerde tiksinti uyandırabileceğini de eklemektedir. Buna rağmen Bentham, bireylerin davranışlarının, sonuçlar dikkate alınarak, özellikle de diğer bireylere haz ya da acı verme açısından değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir⁸⁸.

Geleneksel iktisatta fayda, ölçülüp ve ölçülememe durumuna göre ordinal (sıralı)

⁸³ Jason R. Raibley, "Happiness is not Well-Being", **Journal of Happiness Study**, Vol.: 13, Issue: 6, 2012, pp. 1105-1106.

⁸⁴ Mark Vernon, **Wellbeing**, Stockfield: Acumen Publishing Limited, 2008, pp. 30-32.

⁸⁵ Daniel Kahneman, Peter P. Wakker, Rakesh Sarin, "Back to Bentham? Explorations of Experienced Utility", **The Quarterly Journal of Economics**, 1997, p. 375.

⁸⁶ Daniel Read, "Utility theory from Jeremy Bentham to Daniel Kahneman", **Working Paper No: LSEOR 04-64**, 2004, p. 7.

⁸⁷ Nick Wilkinson, **An Introduction to Behavioral Economics**, London, Palgrave Macmillan, 2008, p. 54.

⁸⁸ Vernon, **a.g.e.**, pp. 30-32.

fayda ve kardinal (sayısal) fayda olarak ikiye ayrılmaktadır. Kardinal fayda, ilk defa Hermann Heinrich Gossen (1854) tarafından “İnsan İlişkileri Kanunları ve Bundan Kaynaklanan İnsan Hareketlerinin Kuralları” (The Laws of Human Relations and the Rules of Human Action Derived Therefrom) adlı eserinde açıklanmıştır. Bu eserde faydanın ölçülebilir olduğuna (kardinal fayda) yer verilmiştir. Her mal veya mal grubunun “util” olarak adlandırdıkları bir fayda birimiyle ölçülebileceğini savunanlara kardinal faydacılar denmektedir. Tüketici dengesi ve marjinal fayda kavramları, William Stanley Jevons`ın (1871) “Politik İktisat Teorisi” (The Theory of Political Economy) adlı eserinde yer almıştır. Kardinal fayda yaklaşımındaki tüketici denge koşulu (marjinal faydaların eşit olması durumu) “Jevons Kanunu” olarak adlandırılmaktadır. Carl Menger (1871) “Ekonomi İlkeleri” (Principles of Economics) adlı eserinde ve Leon Walras`ın (1874) “Saf Ekonominin Unsurları” (Elements of Pure Economics) adlı eserinde marjinal fayda kavramına değinmiştir. Marjinal fayda; en son birimden elde edilen fayda, azalan marjinal fayda kanunu; tüketilen birimler arttıkça marjinal faydanın giderek azalması, toplam fayda ise, tüketilen birimlerin faydalarının toplamıdır. Menger`in Avusturya okulundan takipçileri de kardinal fayda yaklaşımına destek vermiştir. Alfred Marshall (1920) ise azalan marjinal fayda görüşünden talep teorisini geliştirmiştir. Arthur Cecil Pigou (1920) ise gelirin azalan marjinal faydası ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Bentham`ın faydacılık felsefesinden kopuş rasyonel seçim teorisiyle birlikte olmuştur, çünkü dönemin iktisadi anlayışına göre faydanın ölçülebilmesi imkânsız görülmektedir.

Francis Ysidro Edgeworth (1881) Vilfredo Pareto (1906) ve John Hicks (1934) kardinal faydadan koparak ordinal fayda kavramını ortaya atmıştır. Rasyonel seçim prensibiyle birlikte Hicks ve Roy George Douglas Allen (1934) tarafından fayda yerine tercih⁸⁹ kavramı kullanılmaya başlanarak ordinal faydaya geçişte büyük bir sıçrayış gerçekleşmiştir⁹⁰.

⁸⁹ John R. Hicks, Roy George Douglas Allen, “A Reconsideration of the Theory of Value. Part I”, **Economica**, Vol.: 1, No: 1, 1934, p. 54.

⁹⁰ Bruno Frey, Alois Stutzer, “What Can Economists Learn from Happiness Research?” **Journal of Economic Literature**, Vol.: 40, No: 2, 2002b, p. 404.

Ordinal fayda ise, faydanın ölçülemeyeceği olup, ancak bireylerin malların kendisine sağladığı faydaya göre sıraya dizilebileceği şeklinde açıklanmaktadır. Ordinal fayda yaklaşımı tüketicinin mal demetlerini her bir demetten elde ettiği fayda düzeyine göre, faydasını maksimize etmek için bir sıralamaya tabi tutmasıdır. Ordinalist yaklaşımda Edgeworth ve Pareto tarafından tercihlerin sıralanabileceğini gösteren kayıtsızlık eğrileri analizde kullanılmıştır. Kayıtsızlık eğrileri analizinin geliştirilmesiyle kardinalistler tarafından ileri sürülen bir malın marjinal faydasının tüketilen diğer malların marjinal faydalarından bağımsız olduğu düşüncesi terk edilerek, faydanın, sadece tüketilen bir malın miktarının fonksiyonu olmadığı, aynı zamanda tüketilen diğer malların da fonksiyonu olduğu ortaya konmuştur. Talep teorisi talebin elastikiyeti konusunda da Eugen Slutsky (1915), Hicks ve Allen (1934) tarafından geliştirilmiş, oluşturulan kayıtsızlık eğrisi analizi talep teorisini Marshall'ın talep analizine kıyasla daha sağlam bir yapıya oturtmuştur.

Kayıtsızlık eğrilerinin ampirik araştırmalarda kullanımının daha uygun hale getirilebilmesi için Paul A. Samuelson (1938, 1948) çalışmalarında açıklanmış tercihler yaklaşımından bahsetmiş, tüketici davranışlarını ordinalist yaklaşım çerçevesinde açıklamıştır⁹¹. Açıklanmış tercihler varsayımına göre tüketici, herhangi bir bütçe kısıtı altında belirli bir mal bileşimini diğer tüm diğer mal bileşimlerine tercih ettiğini, tercih edilen mal bileşiminin tüketici faydasını maksimize ettiği anlamına gelir⁹². Bu durum geçişlilik varsayımı ile uyumludur. Buna göre tercihler talep fonksiyonunun belirleyicisi olmaktadır. Amartya Sen, tercihlerin hangi şartlar altında oluştuğunun dikkate alınmadığı gerekçesiyle varsayımı eleştirmiş, bu yaklaşımın sadece sıralamaya dayalı olmasını oldukça yetersiz bulduğunu belirtmiştir⁹³.

Faydacı felsefe yerine mantıksal pozitivistin hakim olduğu 1950'lerde rasyonel

⁹¹ Paul A. Samuelson, "A note on the pure theory of consumer's behaviour", *Economica*, Vol.: 5 No: 17, 1938, pp. 61-71.; Paul A. Samuelson, *Foundations of Economic Analysis*, McGraw Hill Co., USA, 1948, pp. 477-485.

⁹² Frey, Stutzer, *a.g.e.*, 2002b, p. 404.

⁹³ Amartya Sen, "The Standard of Living", Ed. S. McMurrin, *Tanner Lectures on Human Values VII*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, p. 18.

seçim teorisi, risk ve belirsizlik üzerine yoğunlaşmış, Samuelson'un ve Friedman'ın da uyguladığı matematiksel metotların bireyin rasyonel davranarak faydasını maksimize ettiği savunulmuş ve öznel deneyimler nesnel bir şekilde gözlemlenemediği için bilimsel olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir⁹⁴. Daha önce de bahsedildiği gibi 1953'te Allais ve 1961'de Ellsberg tarafından beklenen fayda teorisinin eleştirisi yapılmıştır⁹⁵. Beklenen fayda teorisini en önemli eleştirilerden biri de Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından beklenti teorisi ile gelmiştir⁹⁶.

Neoklasik iktisada bir tepki olarak doğan kurumsal iktisat, pragmatizmden beslendiğinden faydalı olmayan bireyin doğru da olmayacağını savunmakta, John Maynard Keynes (1936) de neoklasik iktisat fayda teorisini eleştirerek, gerçek faydanın beklenen fayda ile ölçülemeyeceğinden ve iktisadi kararlarda hayvani içgüdülere göre karar alındığından⁹⁷ bahsetmekte olmasına rağmen o dönemde iktisatta psikoloji tartışmaları göz ardı edilmiştir⁹⁸.

Özetlemek gerekirse; klasik iktisatçılar fayda maksimizasyonundan bahsetmekte ve bilinen sonuçlar üzerinden değerlendirme yaparken, neoklasik iktisatçılar rasyonaliteyi fayda ile bağdaştırmışlardır.

Görüldüğü gibi ana iktisadi akım faydanın, gözlemlenen seçimlerden ve bu seçimleri sıraya koymaktan ibaret olduğunu savunmaktadır. Bentham'ın döneminden beri faydanın ölçülüp ölçülemeyeceği ile ilgili teoriler değişmiştir, fakat çoğu iktisatçı tarafından fayda, karar faydası ifadesiyle kullanılmaktadır⁹⁹.

Tüm bunlara rağmen Daniel Kahneman iktisat alanında yeni bir çığır açan “Back

⁹⁴ Frey, Stutzer, **a.g.e.**, 2002b, p. 404.

⁹⁵ Colin F. Camerer, George Loewenstein, “Behavioral Economics: Past, Present, Future”, **Advances in Behavioral Economics**, Ed. Colin Camerer, George Loewenstein, Matthew Rabin, Russel Sage Foundation, New York, 2004, p. 6.

⁹⁶ Camerer, Loewenstein, **a.g.e.**, p. 6.

⁹⁷ John Maynard Keynes, **The General Theory of Employment, Interest And Money**, Macmillan Cambridge University Press, 1936, pp. 144-145.

⁹⁸ Camerer, Loewenstein, **a.g.e.**, p. 6.

⁹⁹ Kahneman, Wakker, Sarin., **a.g.e.**, p. 375.

to Bentham” makalesi deneyimlenen faydanın ölçümü üzerinedir. Bu makale ile ana akım iktisadın rasyonel insan anlayışı değişime uğramıştır¹⁰⁰. Kahneman`ın çalışmasında karar faydasından farklı olan deneyimlenen faydanın hazcı bir karakteristiğe sahip olduğu ve ölçülebildiği bir dizi deney sonucu kanıtlanmıştır¹⁰¹. Deneyimlenen fayda elde edilen kalitenin zevksel biçimidir. Deneyimlenen fayda, anlık fayda ve anımsanan fayda olarak iki kısma ayrılır. Deneyimlenen faydanın temel yapı bloğu anlık fayda olup, anlık fayda ise, yaşanan anın acısı veya hazzı olarak tanımlanmakta ve geçici bir şekilde genişletici çıktılarının geçmiş üzerine ölçütü olup, bireylerin deneyimledikleri faydalarının anımsadıkları temelinde, geçmişe ait yaşam kesitleri ve Peak-End değerlendirmesi ile ilişkilidir¹⁰². Anımsanan fayda, hafızaya dayalı bir yaklaşım kullanılarak ölçülmekte ve geçici genişletici çıktılarının geçmişe dayalı bir değerlendirmesidir. Aynı zamanda bireyin geçmişe ait memnuniyetinin veya memnuniyetsizliğinin geçmiş sonuçlarıyla ilişkisinin toplamı olarak ifade edilmektedir¹⁰³. Deneyimlenen fayda, hazcı deneyimin sonucuyla ilgili olup, hazcı beklentinin sistematik hatası birçok yolla ispat edilebilmektedir¹⁰⁴.

Son dönemlerde yapılan çalışmalarda, kişisel beyana dayalı öznel iyi oluşun deneyimlenen faydayı ölçmede güçlü bir vekil (proxy) olduğu belirtilmektedir. Bireyler öznel iyi oluşu mevcut şartlara, geçmiş deneyimlere ve gelecekteki beklentilere yönelik ifade edebildiği için öznel iyi oluş, fayda yerine vekil olarak kullanılmaktadır¹⁰⁵.

Karar alırken görülen çelişkileri vurgulayan çalışmalarda, standart iktisat teorisinin dayandığı nesnel yaklaşım teorik ve deneysel açıdan sorgulanmaktadır. Nesnel yaklaşımın kişilerin iyi oluşunu anlamaya yönelik bir katkı sağlamamaları nedeniyle iyi

¹⁰⁰ Read, **a.g.e.**, p. 7.

¹⁰¹ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, p. 375.

¹⁰² Wilkinson, **a.g.e.** p. 58.

¹⁰³ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, p. 376.

¹⁰⁴ Daniel Kahneman, Richard Thaler, “Utility Maximization and Experienced Utility”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol.: 20, No: 1, 2006, p. 222.

¹⁰⁵ Frey, Stutzer, **a.g.e.**, 2002b, p. 405; Norbert Hirschauer, Mira Lehberger, Oliver Musshoff, “Happiness and Utility in Economic Thought- or: What Can We Learn from Happiness Research for Public Policy Analysis and Public Policy Making?”, **Social Indicator Research**, Vol.: 121, 2015, p. 647.

oluşu anlamak için öznel yaklaşımın temel alınması gerektiği savunulmaktadır¹⁰⁶. Bir diğer çalışmada ise öznel iyi oluş üzerine yapılan çalışmaların klasik fayda teorisine karşı duruş olarak görüldüğü vurgulanmaktadır¹⁰⁷.

1.2.1 Deneyimlenen Faydanın Fonksiyonları

Deneyimlenen faydanın modern söylemdeki reddine yönelik, rasyonel insanın hazcı deneyimini optimal hale getirmeyi amaçladığına ve öznel hazcı deneyimin gözlemlenemediğine veya ölçülemediğine ve faydanın sonuçları hakkında gerekli tüm bilgilerin bilindiğine dair iki temel kanıt bulunmaktadır. Belirtilen kanıtın aksine deneyimlenen fayda ölçülebilmekle beraber, deneysel olarak da karar faydasından farklıdır¹⁰⁸.

Modern ekonomik söylem birkaç istisna dışında, öznel hazcı deneyimin ölçülemediği ve gözlemlenemediği gerekçesiyle ve rasyonel insan hazcı deneyimini optimize etmeyi amaçladığından rasyonel insanın faydanın sonuçları hakkında gerekli tüm bilgileri bildiği varsayımıyla deneyimlenen faydayı reddetmektedir¹⁰⁹.

Buna rağmen deneyimlenen faydanın deneysel olarak beklenen faydadan farklı olduğuna ve ölçümünün yapılabildiğine dair deneyler mevcuttur. Deneyimlenen faydanın fonksiyonları olan anlık faydanın anımsanan faydanın bir bölümü mü yoksa yapılan tercihlerdeki anımsanan faydadaki bir önyargı mı olduğunu anlamak için çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Olayların faydasının bir belirleyicisi olarak sürenin rolü üzerinde durulmaktadır. Sonuçlar ise iki genelleme ile desteklenmektedir. Bunlar; Peak-End değerlendirmesi ve anımsanan fayda kararlarıdır¹¹⁰.

i. **Peak-End Değerlendirmesi:** Deneyimin sonuna yakın bir anda bildirilen anlık

¹⁰⁶ Richard H. Thaler, **The Winner's Curse: Paradoxes and Anomalies of Economic Life**, Princeton University Press, The United Kingdom, 1994.

¹⁰⁷ Bruno Frey, Alois Stutzer, "Maximising Happiness?" **German Economic Review**, Vol.: 1, Issue: 2, 2000, pp. 145-167.

¹⁰⁸ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, pp. 375-376.

¹⁰⁹ **A.e.**, p. 375.

¹¹⁰ **A.e.**, p. 381.

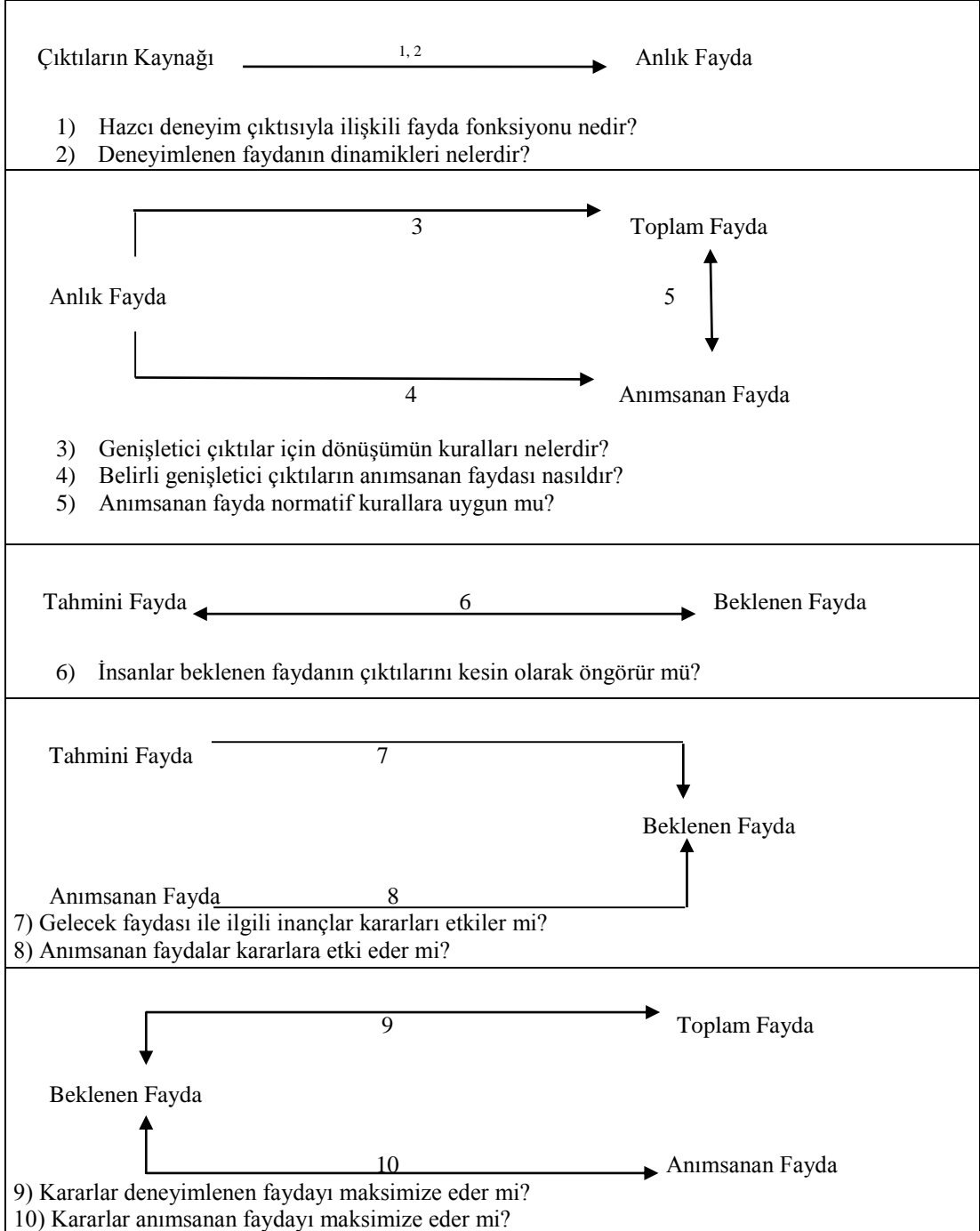
fayda ve bir olay boyunca bildirilen anımsanan faydanın hoş olan ve olmayan olaylarının anlık faydanın ortalama zirvesi tarafından tam olarak tahmin edilen bir değerlendirmeden oluşmaktadır.

- ii. **Anımsanan Fayda Kararları:** Bireyler genellikle birçok benzer olayla karşılaştığında o olaylarla ilgili kendisinin en fazla anımsadığı faydasına göre tercihte bulunmaktadır.

Hem tercihlerin hem de anımsanan faydanın ölçümünde Peak-End değerlendirmesinin sonuçları, süre ihmali ve geçici tekdüzelik ihlalidir.

- i) **Süre İhmali:** Deneyim süresinin kişilerin anımsanan faydası üzerinde çok az bir etkisi bulunmakta veya hiç bulunmamaktadır.
- ii) **Geçici Tekdüzelik İhlali:** Hoş olmayan bir olayın anımsanan faydasızlığı rahatsız edici ilave bir dönem eklenerek azaltılabilmektedir ki bu durum Peak-End ortalamasını da azaltır.

Şekil 1. 2. Deneyimlenen Fayda Çalışması için Araştırma Dizaynı

Kaynak: Daniel Kahneman, Peter P. Wakker, Rakesh Sarin, “Back to Bentham? Explorations of Experienced Utility”, **The Quarterly Journal of Economics**, 1997, pp. 375-376.

Şekil 1. 2.'de deneyimlenen faydayı beklenen faydadan ayırt edebilmek için dizayn edilen ilişki ağı gösterilmektedir. Kahneman, Wakker ve Sarin beklenen fayda ve deneyimlenen faydanın birbirinden farklı olduğunu bir dizi deney sonucunda kanıtlamıştır. Deneyimlenen fayda, öznel deneyimlerin ön raporu olup, bireyin elde ettiği kalitenin zevksel biçimidir ve, bu faydada anlık faydaya göre karar alınmaktadır. Memnuniyet ve memnuniyetsizlik deneyimin her bir anına atfedilir, fakat insanların sonuçlara verdiği değer zamanla genişletilmiştir. Beklenen fayda ise bir verilen karardaki çıktının ağırlığı olarak ifade edilmekte ve sayısal bir değer olup bu değer gözlemlenen bir davranışın temelini oluşturur ve bu tercihlerin sonucudur. Geçici genişletici çıktılar üzerine bir ölçüttür ve tercihlerden bir sonuca varır¹¹¹. Toplam fayda, normatif bir kavramdır. Geçici genişletici çıktılarının olabilirliği üzerine bir ölçüt olan toplam fayda, bir takım normatif kurallara göre anlık faydanın geçici profilinden inşa edilmiştir. Tahmini fayda ise, deneyimlenen faydanın çıktısı hakkındaki inançlardır¹¹².

1.2.2 Deneyimlenen Fayda ve Beklenen Fayda Arasındaki Farkı Gösteren Deneyler

Deneyimlenen fayda ve karar faydası arasındaki farkı ayırt edebilmek için çeşitli deneyler yapılmaktadır. Yapılan deneylerdeki kişilere aynı sorular sorularak yapacakları aynı durum/iş vs. için nasıl karar aldıkları gözlemlenmektedir. Bireylerin aldıkları kararlarda çoğunlukla aynı durumu, sorunun soruluş şekline göre farklı ele aldıkları görülmekte ve bir önceki sorunun cevabına verdikleri cevaptan farklı cevaplar verdikleri görülmektedir. Bireyler elde edecekleri faydayı tahmin edecekleri zaman bazen sistematik hata yapar ve bu yüzden maksimum faydayı deneyimleyemez. Frey ve Stutzer da bireylerin sistematik olarak bazı seçimlerinde faydayı yanlış tahmin ettiklerini savunmuştur¹¹³.

¹¹¹ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, pp. 375-376.

¹¹² **A.e.**, pp. 376-377.

¹¹³ Bruno Frey, Alois Stutzer, "Economic Consequences of Mispredicting Utility." **Journal of Happiness Studies**, Vol.: 15, No: 4, 2014, p. 941.; Ernst Fehr, Colin F. Camerer, "Social neuroeconomics: The neural circuitry of social preferences." **Trends in Cognitive Sciences**, Vol.: 11, No: 10, 2007, p. 420.

Deneyimlenen fayda ölçülürken Peak-End ortalamasını hesaplamak için çeşitli deneyler yapılmaktadır. Bu deneylerden birinde katılımcılara herhangi bir konusu olmayan kısa filmler izletilmektedir. İzletilen 16 filmin yarısı kısa, diğer yarısı uzun filmdir. Kısa film ortalama 45 saniye sürerken, uzun film ortalama 120 saniyedir. Filmlerin yarısı hoş görüntülerden (mercan kayalığı, sahildeki dalgalar, yavru kopeğin çiçeklerle oynaması, kayakla atlama, Gregöry Hines step dansı, Afrika manzarası üzerinde uçma, penguenlerin buzullarda suya dalışı vb.) diğer yarısı hoş olmayan görüntülerden (bir organın kesilmesi, Hiroşima patlaması sonrası görüntüler, Nazi Yahudi katliamı, boğulan insanlar, vahşi domuz öldürme vb.) oluşmaktadır. Katılımcıların film boyunca deneyimleyecekleri anlık faydayı ölçebilmek için film izleyecekleri yere butonlar konulmuştur, butondaki numaralara film sırasındaki hissettikleri acı ve hazza göre basmaları istenmiştir¹¹⁴.

Film bittikten sonra katılımcılara “Film boyunca deneyimlediğiniz memnuniyet (memnuniyetsizlik) ne kadardır?” şeklinde soru sorulmuştur. Anımsanan faydanın oranları ve gerçek zaman ölçümlerinin Peak-End ortalaması arasındaki korelasyonu hoş filmler için 0,78, hoş olmayan filmler için ise 0,69 çıkmıştır.

Katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında, filmlerin anımsanan faydası ve onların süresi arasındaki korelasyonun hoş filmler için 0,06 iken, hoş olmayan film için -0,02` olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Peak-End kuralında olduğu gibi, katılımcıların kısa ve uzun film arasındaki süreyi ihmal ettikleri görülmüş ve elde ettikleri faydada süreye önem vermedikleri, bunun yerine olayın zirve anları ve sonunun (Peak/End) önemli olduğu gözlemlenmiştir¹¹⁵.

Deneyimlenen fayda ve karar faydası arasındaki farkı ayırt etmek için yapılmış başka bir deney şöyledir. Bir amnezi (ileri derecede unutkan) hastasının mutfağına iki tost makinesi konulmuştur. Bu makinelerden sağ taraftaki normal çalışmakta, sol taraftaki ise

¹¹⁴ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, p. 382.; Barbara L. Fredrickson, Daniel Kahneman, “Duration Neglect in Retrospective Evaluations of Affective Episodes, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.: 65, No: 1, 1993, pp. 50-51.

¹¹⁵ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, p. 382.; Fredrickson, Kahneman, **a.g.e.**, pp. 50-51.

elektrik kaçırmaktadır. Tostlar olduktan sonra hasta tostları alırken tost makinesi elektrik kaçırdığından elektrik çarpmaktadır. Hasta, acı çektiğinden dolayı elini hızlıca geri çekmektedir. Amnezi hastası, yaşadığı bu deneyimi ertesi sabah hatırlamadığı için şok beklememekte, tost makinelerinin seçimine yönelik kayıtsız kalmaktadır. Her iki tost makinesi için beklenen fayda eşit olmasına rağmen, her iki tost makinesine ait deneyimlenen fayda aynı değildir. Unutkan olan bu hastanın elektrik kaçıran tost makinesinde tostunu yapması onun faydasını maksimize etmeyecektir.

Her iki fayda arasındaki uyumsuzluk yukarıda açıklanan gibi patolojik durumlardan ibaret değildir. Bireyler, kararlarındaki ve geçmiş olayları değerlendirmesindeki hatalar sonucunda da deneyimlenen faydalarını maksimize edememektedir. Ayrıca bilişsel fonksiyonları normal olan karar alıcılarda da deneyimlenen faydayı maksimize edememe durumu ortaya çıkabilmektedir¹¹⁶.

Deneyimlenen faydanın diğer fayda türleriyle olan ayrımını yapmak için Kahneman ve arkadaşları başka deneyler de yapmıştır. Kolonoskopi deneyini örnek olarak vermek gerekirse; 1996 yılında toplam 682 katılımcıya yapılan deneyde katılımcılar A ve B grubu olarak ikiye ayrılmıştır. A ve B hastalarına uygulanan kolonoskopilerde hastalardan her 60 saniyede bir ağrılarını 1`den 10`a kadar olan bir ölçekte rapor etmeleri istenerek ağrının şiddeti ölçülmüştür¹¹⁷. Kolonoskopi işlem süresi 4 dakika ile 69 dakika arasında değişmektedir. Hastanın prosedürü evrensel değerlendirmesi ve Peak-End ölçümü arasındaki korelasyon 0,67 bulunmuştur¹¹⁸. Ortalama süre 23 dakika, standart sapma ise 13 dakikadır¹¹⁹.

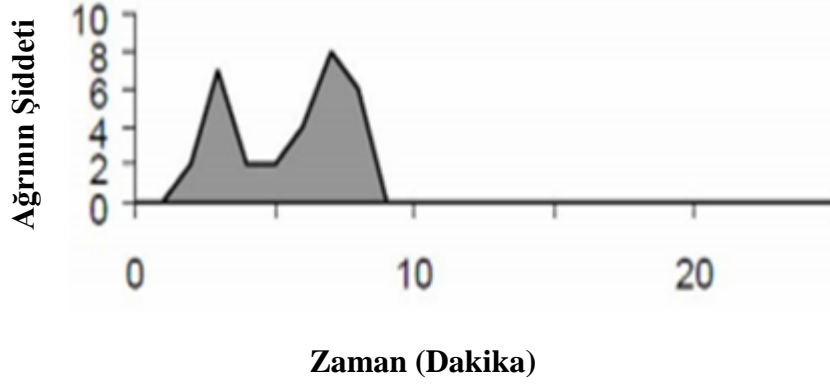
¹¹⁶ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.** p. 376.

¹¹⁷ **A.e.**, pp. 383-384.

¹¹⁸ Daniel Kahneman, "Experienced utility and objective happiness: A moment based approach." Eds by D. Kahneman, A. Tversky, **Choices, Values and Frames**, New York, Cambridge University Press and the Russell Sage Foundation, 1999. p. 676.

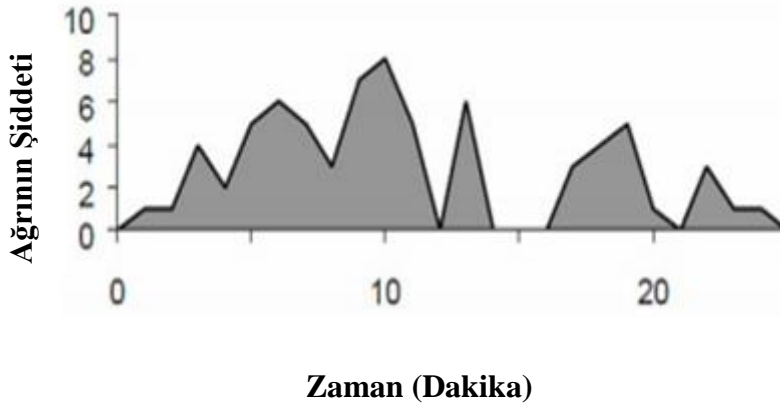
¹¹⁹ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, p. 383.

Grafik 1. 5. A Grubu Hastalara Uygulanan Kolonoskopide Hastalarca Bildirilen Ağrının Şiddeti

Kaynak: Daniel Kahneman, “Experienced Utility and Objective Happiness: A moment Based Approach”, **Cambridge University Press**, 1999, p. 24.

Grafik 1. 6. B Grubu Hastalara Uygulanan Kolonoskopide Hastalarca Bildirilen Ağrının Şiddeti

Kaynak: Daniel Kahneman, “Experienced Utility and Objective Happiness: A moment Based Approach”, **Cambridge University Press**, 1999, p. 24

Grafik 1. 5. ve 1. 6.’da görüldüğü üzere B grubu hastaların kolonoskopi operasyonunun uzun sürmesi nedeniyle daha çok acı çekmiş olduğu düşünülse de, B grubu hastaların operasyonla ilgili anıları, A grubu hastaların anılarından daha iyidir. Hastalardan alınan bilgilerde en önemli nokta aslında, onların deneyimlerinin bittiği kısmıdır. Kolonoskopi işlemi daha kısa süren A grubu hastalarının operasyonu, B grubu hastalarından daha fazla acı çekerek sona ermiştir.

Operasyon sonunda katılımcılara “Kolonoskopi işlemini tümüyle düşünecek olursanız, hissettiğiniz acı miktarı ne kadar kötüydü?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. A grubu hastaların cevaplarının çok daha kötü olduğu ortaya çıkmıştır. Cevaplardan alınan bu sonuç deneyimlenen fayda ve anımsanan fayda arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. B grubu hastaların deneyimlenen faydaları, A grubu hastalardan daha kötüdür. Deneyin sonucunun etkenlerini açıklamak için Peak- End kuralı kullanılmaktadır, çünkü bu kural, yaşanan bir deneyimin en önemli anları ve deneyimin sonu ile ilişkilidir¹²⁰.

Anımsanan fayda, bir bireyin kendi yaşamını düşündüğünde mutluluğu ve memnuniyetiyle ilişkilidir¹²¹. Dolayısıyla Kahneman ve arkadaşları bu deneyle, deneyimlenen fayda ve anımsanan fayda ile ilgili farklılıkları göstermektedir¹²². Geçici genişletici çıktıların geçmiş üzerine ölçütü olan anımsanan fayda, bireyin geçmiş deneyimlerini düşündüğünde tatmin duygusunun geçmiş sonuçlarıyla ilişkisinin toplamı olarak da ifade edilir. Deneyimlenen fayda; ana dayalı bir yaklaşım kullanılarak ölçülmekte, kolonoskopi operasyonundaki katılımcıların, 60 saniyede bir çektikleri acının şiddetini 0’ dan 10’ a kadar puanla ifade etmesi örnek olarak gösterilebilir¹²³.

Soğuk pres deneyi olarak adlandırılan diğer bir deney ise, üç aşamadan oluşmaktadır¹²⁴. Deneye katılanların ilk olarak bir eli soğuk suya sokulmakta ve daha sonra katılımcıya sudan elini çıkarması komutu verildiğinde katılımcı elini sudan çıkaracaktır. Deneylerin ikisi peşisıra yapıldıktan sonra üçüncü deneye geçilecektir. İlk iki deney, kısa süreli deney ve uzun süreli olarak ikiye ayrılmıştır.

Katılımcıların bir kısmına öncelikle sağ ellerini kullanacakları kısa deney yapılmıştır. Diğer katılımcılara ise aynı elle uzun deney yapılmıştır. Sağ ve sol elle yapılan

¹²⁰ Kahneman, Wakker, Sarin, **a.g.e.**, p. 384.

¹²¹ **A.e.** p. 384.

¹²² Kahneman, **a.g.e.**, 1999, p. 2.

¹²³ Wilkinson, **a.g.e.**, p. 58.

¹²⁴ Daniel Kahneman, Barbara R. Fredrickson, Charles A. Schreiber, Donald A. Redelmeier, “When more pain is preferred to less: Adding a better end”, **Psychological Science**, Vol.: 4, No: 6, 1993, p. 402-403; Kahneman, Thaler, **a.g.e.** 2006, p. 228.

deneylerin eşit olması bakımından katılımcıların ellerinin kullanımı değiştirilmiştir.

Katılımcıların bir elini, 11 cm olan plastik bir kaptaki bulunan 14 C°'deki 7 litre suyun içinde bir dakika boyunca tuttuğu deney kısa deneydir. Katılımcıların bir elini, 11 cm olan plastik bir kaptaki bulunan 14.1 C°'deki 7 litre suyun içinde bir dakika boyunca tuttuğu ve ayrıca deneye yarım dakika daha eklenerek ısının bu süre zarfında 15.2 C° 'ye çıkarıldığı deney ise uzun deneydir. Her deneye, sağ ve sol el arasındaki ısı dengesini normalleştirmek için 7 dakika aralıkla tekrar edilmiştir. Her deneyin yapıldığı ortam 21 C° (+-1.1)'dir. Katılımcılara deney sırasında ellerinde oluşacak ağrının şiddetini gösterebilmeleri için kumanda verilmiş ve üzerinde bulunan sayılara basmaları istenmiştir¹²⁵.

Katılımcıların kısa deneyin sonunda ağrının şiddetini sıfır ile 14 arasında değerlendirdikleri ortalama 8,4 olup, uzun deneyde bu sayı 6,5'tur. Peak-End değerlendirmesine bakıldığında ortalama farklılıklar göze çarpmaktadır¹²⁶.

Kısa veya uzun deneyin tekrarı olan üçüncü deneye katılım için katılımcılardan ikinci deneyden yedi dakika sonra, iki deneyden birini seçmeleri istenmiştir. Her iki deneyde tatbik eden katılımcıların 22'si uzun deneyin tekrar etmesini tercih etmiş, kalan 10 katılımcı ise kısa deneyin tekrar etmesini tercih etmiştir¹²⁷. Uzun deneyin tekrar etmesini isteyenlerin %80'i, yani 21 kişinin 17'si, deneyin son yarım dakikasında çektiği ağrının şiddetinde azalma olduğu, kalan 11 katılımcı ise bu süre zarfında ağrının şiddetinde hiçbir değişim olmadığını ifade etmiştir. Üçüncü deney seçiminde görüldüğü üzere, katılımcılar tarafından ilk iki deneydeki sürecin göz ardı edildiğini ve katılımcıların Peak-End kuralına göre karar aldıklarını görmekteyiz. Her deneyde bireyler deneyin sonunda yaşadıklarına (anımsadıkları faydaya) göre cevap verdikleri için, deneyimlenen fayda ile olan uyumsuzluk bu deneyde de ortaya çıkmaktadır. Çünkü, katılımcılar daha uzun süre elini

¹²⁵ Kahneman, Fredrickson, Schreiber, Redelmeier, **a.g.e.**, p. 402-403; Kahneman, Thaler, **a.g.e.**, 2006, p. 228.

¹²⁶ Kahneman, Fredrickson, Schreiber, Redelmeier, **a.g.e.**, p. 402-403; Kahneman, Thaler, **a.g.e.**, 2006, p. 228.

¹²⁷ Kahneman, Fredrickson, Schreiber, Redelmeier, **a.g.e.**, p. 402-403; Kahneman, Thaler, **a.g.e.**, 2006, p. 228.

suda tuttuklarında aslında daha kötü bir deneyim (deneyimlenen fayda) elde etmiştir. Katılımcılar, kısa süren deneyi daha çok acı verici bulurken, aslında uzun deneyde de bir dakika boyunca kısa deneyle aynı deneyimi yaşamıştır¹²⁸.

1.2.3 Deneyimlenen Faydanın Öznel İyi Oluş Seviyesi ile Ölçülmesi

Deneyimlenen faydayı içermesi ve çoğu insan tarafından hedef olarak görülmesi sebebiyle öznel iyi oluş, deneyimlenen mutluluk ve yaşam değerlendirmesini de içine alan daha geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁹. Faydanın öznel yaklaşımında bireylerin mutluluğu ve iyi bir yaşam ile ilgili belli bir düşüncesi olduğundan hareketle ifade edilen mutluluk kişilerin iyi oluşunu göstermektedir. Bir bireyin iyi oluşunu anlamak için öznel iyi oluş çalışmaları yapılmaktadır. Hayatın özel bölümlerinin yanında bireylerin tüm yaşamının bilişsel ve duygusal etkilerini doğrudan ölçmek için öznel iyi oluş önemli bir unsurdur¹³⁰.

Veenhoven, yaşam memnuniyeti, mutluluk ve öznel iyi oluş halinin birbirinin yerine kullanıldığını ifade etmektedir; ancak Veenhoven'a göre, mutluluk kavramı tüm iyiler için kullanılan "şemsiye bir kavramdır" ve yaşam kalitesini belirleyen unsurlardan (yaşanabilir alan, yaşamın faydası, ortamda yaşayabilme kabiliyeti ve yaşam memnuniyeti) sadece biri yaşam memnuniyeti ve mutlulukla ilişkilidir. Veenhoven, öznel iyi oluş hali yerine yaşam memnuniyeti kavramının kullanılmasından yanadır; çünkü yaşam memnuniyeti, anlık duygulardan ziyade yaşamın genel olarak değerlendirilmesini çağrıştırmaktadır¹³¹.

Mutluluk kavramı genellikle, öznel iyi oluş ve yaşam memnuniyeti gibi kavramlarla ortak anlamda kullanılır. Mutluluk, bir bireyin beklenen gelecek

¹²⁸Kahneman, Fredrickson, Schreiber, Redelmeier, **a.g.e.**, p. 402-403; Kahneman, Thaler, **a.g.e.**, 2006, p. 228.

¹²⁹ Daniel Kahneman, Angus Deaton, "High income improves evaluation of life but not emotional well-being", **Psychological and Cognitive Science**, Vol.: 107, No: 38, 2010, p. 16489.

¹³⁰ Ed Diener, "Subjective Well-Being", **Psychological Bulletin**, Vol.: 95, No: 3, 1984, pp. 542-575.; David G. Myers, Ed Diener, "Who Is Happy?", **Psychological Science**, Vol.: 6, No: 1, 1995, pp. 10-19

¹³¹ Veenhoven, **a.g.e.**, 2007, p. 4.

deneyimlerini ve geçmişini değerlendirmesini içeren yaşam memnuniyetinin bir yargısı anlamına gelir. Kendi kararlarını veremeyenler için mutluluk kavramı kullanılmaz Dolayısıyla mutluluk kavramı küçük çocuklar ve hayvanlar için kullanılamamaktadır. Kişiler genel bir yargı oluşturamıyorsa, bu kişinin mutlu olup olmadığını söyleyemeyiz. Hayatın tümünü değerlendirmede ve özel bir yönünü değerlendirmede mutluluk kavramı kullanılırken genellikle memnuniyetle karıştırılmaktadır. Mutlu bir evlilik yapmışsınız, fakat tüm yaşamınızda memnun değilizdir veya tüm yaşamınızdan memnunuzdur, buna rağmen evliliğimizde mutlu değilizdir. Hayatın özel bir yönündeki (iş ve evlilik gibi) memnuniyeti karakterize etmekte mutluluk kavramı kullanılmamaktadır. Mutluluğun objektif bir standardı yoktur. Mutluluk, bireylerin kendi hayatlarını öznel bir değerlendirmesidir. Bir kişi mutluyorsa gerçekten mutludur.

Mutluluk kapsamlı bir kavramdır. Bir taraftan tüm yaşamı kapsarken (yani iş, aile sosyal yaşam, tüketim fırsatları, sağlık vb. tüm yaşam alanları) diğer taraftan iki kriterden oluşan genel bir yargıdır: hazzı seviye (yani duyuşsal ve duyuşsal değerlendirmeleri sezgisel değerlendirmeler) ve memnuniyet (yani bireyin istek ve başarılarına dayanan bilişsel dönüşümler). Mutluluk, devam eden bir memnuniyet durumudur, en yüksek bir bitiş noktası yoktur¹³².

Easterlin ise iyi olma durumu, fayda, mutluluk, yaşam memnuniyeti ve refahın birbiri yerine kullanılabileceğini ifade etmektedir. Easterlin, yaşamla ilgili olaylarda maddi olmayan; evlilik, boşanma, bedensel engellilik gibi unsurların iyi olma hali üzerindeki etkisinin uzun süreli olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda Easterlin ana akım iktisadın çıkarımlarından olan ve açıklanmış tercihler teorisine dayalı “daha çok, daha iyi” yaklaşımının yanlışlığına vurgu yapılmaktadır. Gelir artışının iyi olma halinde sürekli bir artış yaratmayacağı, sosyal karşılaştırma ve hazzı uyumun fayda üzerinde olumsuz bazı etkilerinin ortaya çıkacağını ifade etmektedir¹³³.

¹³² Ruut Veenhoven, “Happy Life Years: Measures of gross national happiness”, **Proceedings of the First International Conference on Operationalization of Gross National Happiness**, Thimphu, 2004, pp. 294-296, (http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/savifadok/1210/1/Happy_Life_Years.pdf).

¹³³ Richard Easterlin, “Building a Better Theory of Well-Being”, Ed. by L. Bruni and P. L. Porta,

Raibley'e göre, mutluluk ile iyi olma hali arasında kurulan ilişki iki önermeden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, mutluluk ve iyi olma halinin aynı temel belirleyicilere sahip olduğu düşüncesidir. Buna göre bir birey belli düzeyde iyi olma haline sahipse o düzeyde de mutlu olacaktır. Diğeri ise, bireysel mutluluğun iyi olma halinin bir temsilcisi olarak kabul edilebileceği düşüncesidir. Bu düşünceye göre bireysel olarak mutlu olan bir bireyin aynı zamanda iyi durumda olduğu baştan kabul edilmektedir¹³⁴.

Carol Graham (2012) "İyi Oluş Ekonomisi: Mutluluğun Sürdürülmesi" (The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-Being) adlı eserinde James Ott'a atıfta bulunarak; mutluluğu deneyimlenen iyi oluş ve faydayı da beklenen iyi oluş olarak tanımladığını görmekteyiz. Mutluluk piyasada olan ve olmayan metalara ve yaşam koşullarına bağlı iken, fayda piyasada mevcut metalara bağlıdır. Mutluluk sınırlıdır; çünkü o sınırlı ihtiyaçların sayısı ile ilişkilidir; buna rağmen fayda sınırsızdır; çünkü davranış daima beklenen iyi oluş açısından tercihleri ortaya çıkarır. İhtiyaçlar evrenseldir istekler ise kültür karşısında değişmektedir¹³⁵.

1.2.4 Öznel İyi Oluş Ölçekleri

Öznel iyi oluş araştırmalarının kökeni Jeremy Bentham'ın faydacı felsefine dayanmaktadır. O iki temel güdüden bahsetmiştir: Acı ve haz. Böylece insanlar "en büyük sayıların en fazla mutluluğu"na ulaşmak için gayret edeceklerdir. Öznel iyi oluş, birbiriyle ilişkili üç maddeden oluşur: yaşam memnuniyeti, memnuniyet verici etki ve memnun etmeyen etki. Etkiler memnuniyet verici ve memnun etmeyen duygu durumlarına işaret ederken, yaşamla memnuniyetin bilişsel bir algıya işaret eder¹³⁶.

Economics and Happiness: Framing the Analysis, New York, Oxford University Press, 2005, p. 3.

¹³⁴ Raibley, a.g.e., p. 1105.

¹³⁵ Carol Graham, **The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-Being**, The Brookings Institution, Washington, 2012. p. 42.

¹³⁶ Ed Diener, Robert A. Emmons, Randy J. Larsen, Sharon Griffin, "The Satisfaction with Life Scale", **Journal of Personality Assessment**, Vol.: 49, No: 1, 1985, p. 71.; William Pavot, Ed Diener, "Review of the Satisfaction With Life Scale", **Psychological Assessing**, Vol.: 5, No: 2, 1993, p. 164.; Ed Diener,

Deneyimlenen faydayı ölçebilmek için birçok araştırma sorusu bulunmakta ve bir vekil (proxy) olarak öznel iyi oluşun ölçülebileceği bildirilmektedir¹³⁷. Bu kavramsal çerçevenin temel etkileri, deneye dayalı olarak araştırılabilir. Son zamanlarda yapılan çoğu çalışmada, faydanın “mutluluk” veya öznel iyi oluş hakkındaki bilgiler kullanılarak ölçülebildiği ortaya konmaktadır¹³⁸. Deneyimlenen ve beklenen fayda öznel iyi oluş ile yakından ilişkilidir ve fayda öznel iyi oluş ile ölçülebilmektedir¹³⁹. Öznel iyi oluş genellikle büyük ölçekli anketlerle değerlendirilir. Örneğin, mutluluğun bir başka iyi ile olan ilişkisi mutluluğun farklı ölçümleri ile gösterilir¹⁴⁰.

Literatürde öznel iyi oluş ile mutluluğun genellikle aynı anlamda kullanıldığı görülmekte olup çoğu yazar ise mutluluğun popüler çoğu anlamı nedeniyle mutluluk kelimesini kullanmayı tercih etmemektedir. Mutluluk, iyi oluşun küresel deneyimi olup o andaki neşeli veya çoğu olumlu duygudan oluşur. Öznel iyi oluş kişinin hayati için pozitif tepkilerin küresel deneyimidir. Öznel iyi oluşun, yaşam memnuniyeti ve hazcı seviye gibi alt düzey bileşenleri bulunmaktadır. Yaşam memnuniyeti bir kişinin hayatının bilinçli bir küresel yargılaması anlamına gelmektedir. Hazcı seviye ise, bir kişinin

Shigehiro Oishi, Richard Lucas, “Subjective WellBeing: The Science of Happiness and Life Satisfaction”, Ed. by Shane J. Lopez, C.R. Snyder, **The Oxford Handbook of Positive Psychology**, 2. Bs., 2009.

¹³⁷ Bruno Frey, **Happiness a Revolution in Economics**, Massachusetts Institute of Technology Press, 2008, p. 16.; Frey, Stutzer, **a.g.e.**, 2002b, p. 405; Hirschauer, Lehberger, Musshoff, **a.g.e.**, p. 647.

¹³⁸ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, “The Economics of Happiness”, **World Economics**, Vol.: 3, No:1, 2002a, p. 2.; Frey, Stutzer, **a.g.e.**, 2002b, p. 405.; Andrew E. Clark, Andrew Oswald, “Unhappiness and Unemployment”, **The Economic Journal**, Vol.: 104, No:424, 1994, p. 649.; Rafael Di Tella, Robert J. MacCulloch, Andrew J. Oswald, “The Macroeconomics of Happiness”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.: 85, No: 4, 2003, p. 809; Richard Easterlin, “Does Economic Growth Improve the Human Lot?”, **Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz**, Ed by Paul A. David, Melvin W. Reder, New York, Academic Press Inc., 1974, p. 91-93; Kahneman, Wakker Sarin, **a.g.e.**, 1997, p. 375.; Richard B. Freeman, “Job satisfaction as an economic variable”, **American Economic Review**, Vol.: 68, No: 2, 1978, pp. 135.; Arie Kapteyn, “The measurement of household cost functions: revealed preference versus subjective measures”, **Journal of Population Economics**, Vol.: 7, 1994, pp. 334.; Jan Tinbergen, “On the measurement of welfare”, **Journal of Econometrics**, Vol.: 50, 1991, pp. 7-13.; Bernard M.S. Van Praag, “Ordinal and cardinal utility, an integration of the two dimensions of the welfare concept”, **Journal of Econometrics**, Vol.: 50, 1991, pp. 69–89.; Richard Layard, **Happiness: Lessons from a New Science**, 2. Bs. New York, Penguin Press, 2011; Bruno S. Frey, Alois Stutzer “Beyond outcomes: measuring procedural utility” **Oxford Economic Papers**, No: 57, 2005, pp. 94-95.

¹³⁹ Frey, Stutzer, **a.g.e.**, 2002b, p. 405

¹⁴⁰ Michale W. Fordyce, “A review of research on happiness measures: a sixty second index of happiness and mental health”, **Social Indicators Research**, Vol.: 20, No:4, 1988, pp. 355–381.

duygusal yaşamının memnuniyetinden memnun olmadıklarını çıkarmasıdır. Öznel iyi oluş sabit ve değişkendir. Bireylerin zamanla yaşamındaki olayları değerlendirmesi veya hazcı seviyesi değişebilir. Bununla birlikte, kişilerin mizaç ve genel yaşam şartları tarafından belirlenen duygularının ortalama bir sinir çizgisine dönmesi muhtemeldir. Duyguların sürekli değişmesine rağmen, kişilerin uzun dönemde öznel iyi oluş seviyesi sabit bir hal alması muhtemeldir. Benzer şekilde, bireyin yaşam şartları önemli ölçüde değiştiğinde, kişinin yaşam memnuniyeti de değişebilmekte fakat yine de yaşam memnuniyetindeki sabitlik zamanla tutarlılık kazanmakta ve bir dereceye kadar sürmektedir¹⁴¹.

İnsanlar öznel iyi oluşu daha da ince birimlere ayrıştırabilir. Örneğin, yaşam memnuniyeti iş ve aşk gibi çeşitli memnuniyetlere ayrılabilir. Hazcı seviye, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluşun küresel anlamda bilimsel bir rol almasının sebebi insanların farklı alanlardaki iyi oluşları arasında gösterdiği tutarlılıktır¹⁴².

İyi oluşun iki kavramı arasındaki farklılıklar belirtilmelidir. Bunlardan biri olan duygusal iyi oluş (hazcı iyi oluş veya deneyimlenen mutluluk), kişinin her gün deneyimlediği duygusal kaliteyi göstermektedir. Kişinin yaşamından memnun olup olmadığını gösteren; şefkat, kırgınlık, üzüntü, neşe, endişe gibi deneyimlerin yoğunluğu ve sıklığı ile ilgilidir. Yaşam değerlendirmesi ise bir kişinin kendi hayatı hakkında düşünceleridir. İyi oluş araştırmaları ve anketlerinde genellikle insanların yaşamını değerlendirmesi üzerinde durulmaktadır. İyi oluşun ölçümünde en fazla kullanılan soru "Bugünlerde bir bütün olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?"dur¹⁴³.

Yapılan çoğu çalışmada öznel iyi oluş, kişinin kendi beyanına dayalı rapor ettiği değerlendirmesi üzerinedir¹⁴⁴. Öznel iyi oluşun ölçümünde yaygın olarak kullanılan

¹⁴¹ Ed Diener, "Assessing Subjective Well-Being: Progress and Opportunities", **Assessing Well-Being The Collected Works of Ed Diener**, Ed. Ed Diener, Social Indicators Research Series 39, 2009, p. 29.

¹⁴² Angus Campbell, Phillip E. Converse, Willard L. Rodgers, **The Quality of American Life. Perceptions, Evaluations, and Satisfaction**, Russel Sage Foundation, New York, USA, 1976, p. 24.

¹⁴³ Kahneman, Deaton, **a.g.e.**, p. 16489.

¹⁴⁴ Ed Diener, "Assessing subjective well-being: Progress and opportunities", **Social Indicators Research**, Vol.: 31, No: 2, 1994, p. 104.

Bradburn (1969) tarafından yapılan “Etki Denge Ölçeği”dir. Etki Denge Ölçeği’nde katılımcılara son bir kaç haftada onların deneyimlediklerine göre “depresyonda veya çok mutsuz” ve “dünyadaki en üst düzeyde” şeklinde sıralanan 10 ölçekli bir soru sorulmaktadır¹⁴⁵. Larsen ve arkadaşları ise ‘Etki Denge Ölçeği’nin daha daraltılması gerektiğini düşünerek, daha net bilgiler alınacak sorular sorulması gerektiği üzerinde durmuştur. Çoğu maddenin kısıtlılığı ışığında, çok az soru sorulduğu kanaatindedir. Örneğin: ‘üzgünüm çünkü birileri beni eleştirir’ gibi¹⁴⁶. Yine de bu çalışma negatif ve pozitif etkilerin uzun vadeli seviyelerini ayrı ayrı değerlendirebilen ilk çalışmadır¹⁴⁷.

Andrew ve Withey (1976) tarafından evrensel iyi oluş ölçümü için 1 maddelik ölçek geliştirildi ve bu ölçek büyük ölçekli araştırmalarda yaygın olarak kullanıldı. Katılımcılara su soru soruldu: “Bir bütün olarak hayatınız hakkında ne düşünüyorsunuz?”. Katılımcılar yakın zamandaki beklentileri ve geçmiş yıllardaki yaşadıkları olaylar hakkında çerçvelendiler ve 20`ser dakikalık iki ayrı uygulamaya tabi tutuldular. “memnun”dan “berbat”a doğru 7 cevabı bulunan bu ölçeğe sıklıkla D-T Ölçeği (delighted-terrible) denmektedir¹⁴⁸. D-T ölçeği, iyi oluşun duygusal ve bilişsel bileşenlerini yansıtmak için tasarlanmıştır ve kümeleme analizinde de iyi oluş kalemlerinin merkezine yakın düşmektedir. Lisrel analizi yapılan ölçekte tek maddelik iki ayrı uygulama için yüksek geçerlilik katsayısı (0,77) ortaya çıkmıştır¹⁴⁹. Benzer bir ölçek Fordyce (1988) tarafından da yapılmıştır¹⁵⁰. Onun ölçeğinde ise ana soru mutluluk üzerine olup, sevinçten mutlak umutsuzluğa doğru oluşan seçenekler bulunmaktadır. Diğer bir sorusu ise ne kadar süre mutlu ve mutsuz hissettikleri sorusudur. Dolayısıyla bu ölçek büyük ölçüde

¹⁴⁵ Norman M. Bradburn, **The Structure of Psychological Well-Being**, Aldine Publishing Company, Chicago, 1969.

¹⁴⁶ Randy J. Larsen, Ed Diener, Robert A. Emmons, “An evaluation of subjective wellbeing measures”, **Social Indicators Research**, Vol.: 17, 1985, pp. 1-17.

¹⁴⁷ Diener, **a.g.e.**, 1994, p. 104.

¹⁴⁸ Frank M. Andrews, Stephen B. Withey, **Social Indicators of Well-Being: America's Perception of Life Quality**, Plenum Press, New York, 1976, pp. 1-476.

¹⁴⁹ Frank M. Andrews, John P. Robinson, “Measures of subjective well-being”, Ed. by John P. Robinson, Philip R. Shaver, Lawrence S. Wrightsman, **Measures of Personality and Social Psychological Attitudes** Academic Press, California, 1991, pp. 61-114.

¹⁵⁰ Fordyce, **a.g.e.**, pp. 355-381.

duygusal iyi oluşu yansıtmakta, yaşam memnuniyeti kararını D-T ölçeğinden daha az bir ölçüde yansıtmaktadır¹⁵¹.

Yukarıdaki ölçeklerin aksine, Kammann ve Flett tarafından (1983) “Etki Ölçer 2” (Affectometer 2) tasarlanmış¹⁵² ve Diener ve arkadaşları tarafından hazırlanan (1985, 1993) “Yaşam Memnuniyeti Ölçeği” ise bilinçli olarak duygusal refahı ve yaşam memnuniyetini ölçmek için daha dar ve çok yönlü maddelerden tasarlanmış ölçektir¹⁵³. Etki Ölçer 2, son zamanlarda yaşanan hoş ve hoş olmayan duyguların dengesinin ölçümü için geliştirilmiş olup bu ölçeğin “gülümserim ve bol kakhaha atarım” ve “artık hiçbir şey çok fazla hoş görünmüyor” gibi deneyimlere dayalı maddeleri bulunmaktadır. “Yaşam Memnuniyeti Ölçeği” yaşam memnuniyetinin bilişsel yargılarını ölçmek için tasarlanmıştır¹⁵⁴. Öznel iyi oluşun ölçümüyle ilgili mevcut ölçümlerin öncelikle psikometrik değişimler üzerine odaklandığı birçok analiz bulunmaktadır¹⁵⁵.

Rosenberg`in (1979) hazırladığı Rosenberg “Öz değerlilik Ölçeği”nde on ayrı seçeneğin “kesinlikle katılıyorum”dan “kesinlikle katılmıyorum”a doğru dört ayrı cevabı bulunmaktadır¹⁵⁶. “Yaşam Memnuniyeti Ölçeği” ve “Rosenberg Özdeğerlilik Ölçeği”nde zaman belirlenmemiştir. Örneğin: “Tümüyle kendimden memnunum” veya “Hayatımdan memnunum” gibi.

Campbell ve arkadaşları tarafından geliştirilen bir ölçekte ise sorulan soru “Genel olarak bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?” olup 7 ayrı cevabı bulunmaktadır. “Tümüyle memnum” seçeneği 7 iken 6-5-4 “nötr”, 3-2-1 ise “Tümüyle

¹⁵¹ Diener, **a.g.e.**, 1994, p. 105.

¹⁵² Richard Kammann, Rose Flett, “Affectometer 2: A scale to measure current level of general happiness”, **Australian Journal of Psychology**, Vol.: 35, Issue: 2, 1983, pp. 259-265

¹⁵³ Diener, Emmons, Larsen, Griffin, **a.g.e.**, pp. 71-75.; Pavot, Diener, **a.g.e.**, p.164.

¹⁵⁴ Diener, **a.g.e.**, 1994, p. 105.

¹⁵⁵ Andrews, Robinson, **a.g.e.**, pp. 61-114.; Linda K. George, Lucille B. Bearon, **Quality of Life in Older Persons: Meaning and Measurement**, Human Sciences Press, New York, 1980.; Larsen, Diener, Emmons, **a.g.e.**, pp. 1-17.; Aubrey McKennell, “Surveying subjective welfare: Strategies and methodological considerations”, Ed by. Burkhard Strumpel, **Subjective Elements of Well-Being**, Organization for Economic Development and Cooperation, Paris, 1974, pp. 45-72.; Corinne N. Nydegger, **Measuring Morale: A Guide to Effective Assessment**, Gerontological Society, Washington, 1977; Ruut Veenhoven, **Conditions of Happiness**, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1984, pp. 1-434.

¹⁵⁶ Morris Rosenberg, **Conceiving the Self**, New York: Basic Books, 1979.

memnun değil” seçeneğidir. Bu ölçeklerde katılımcıların verdiği cevaplar katılımcının o andaki durumunu ortaya koymaktadır¹⁵⁷.

Öznel iyi oluşun hazcı bileşeni olan memnuniyet verici etkilerin zamanın çoğunda sürekli varlığı ve memnuniyet verici olmayan etkilerin seyrek oluşu söz konusuysen, yaşam memnuniyeti kişilerin hayatının bir bütün olarak değerlendirdiği evrensel bir yargıdır. Yaşam memnuniyeti ve hazcı seviyeyi ilişkilendirmek olasıdır, çünkü her ikisi de bir kişinin yaşam koşullarını, olaylarını ve faaliyetlerini değerlendirmesinden etkilenir. Yaşam memnuniyeti ve hazcı seviye arasında bazı farklılıklar da söz konusudur; çünkü yaşam memnuniyeti bir kişinin tüm yaşamının bir özetidir. Hazcı seviye ise devam eden olaylardaki tepkiyi içermekte ve bilinçdışı amaç ve duyguları etkileyebilecek biyolojik faktörlerden etkilenebilmektedir¹⁵⁸.

Ed Diener ve arkadaşları tarafından tasarlanan yaşam memnuniyeti ölçeği bilişsel yargı sürecini temsil etmesi için hazırlanmıştır. Bireylerin yaşam memnuniyetini ölçebilmek için onların yaşamlarındaki genel yargılarını ortaya koyacak konularda sorular sorulmuştur. Yaşam memnuniyeti ölçeği beş sorudan oluşmakta ve cevap olarak “kesinlikle katılmıyorum”dan “kesinlikle katılıyorum”a varan birden yediye kadar olan bir ölçekte değerlendirilmektedir¹⁵⁹. Yaşam memnuniyeti ölçeğinde sorulan beş soru aşağıda yer almaktadır.¹⁶⁰

“1. Benim hayatım benim ideallerime pek çok açıdan yakındır.

2. Yaşam şartlarım mükemmeldir.

3. Hayatımdan memnunum.

4. Hayatımda bu zamana kadar istediğim önemli şeyleri elde ettim.

¹⁵⁷ Campbell, Converse, Rodgers, **a.g.e.**, p. 24.

¹⁵⁸ Diener, **a.g.e.**, 1994, p. 107.

¹⁵⁹ Diener, Emmons, Larsen, Griffin, **a.g.e.**, pp. 71-72.

¹⁶⁰ **A.e.**, p. 72.

5. *Hayatımı tekrar yaşayacak olsaydım, neredeyse hiçbir şeyimi değiştirmezdim.*”

Bireyin mutluluğunu ve yaşam memnuniyetini ölçen birçok soru bulunmaktadır. Mutluluğun ölçümü için kullanılan anket sorularından birisi Genel Sosyal Araştırma'nın bireylere yönelttiği üç ölçekli mutluluk sorusu şu şekildedir:¹⁶¹

“Genel olarak baktığınızda bugünlerde ne kadar mutlusunuz?”

1. Çok mutlu 2. Mutlu 3. Mutlu değil.”

Araştırmalarda çok sıklıkla sorulan sorular öznel iyi oluş araştırmaları dünya çapında yaşam memnuniyeti ve mutluluk hakkındaki sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Dünya Değerler Araştırması (World Value Survey) 81 katılımcı ülkeye yaşam memnuniyetini ölçmek için aşağıdaki soruyu sormuştur¹⁶²:

“Bütün her şey göz önüne alındığında hayatınızdan genel olarak ne kadar memnunsunuz?”

Cevaplar ise on ölçeklidir. “Hiç memnun değilim” cevabı 1'i temsil ederken “Çok memnunum” cevabı 10'u temsil etmekte, 1'den 10'a kadar gidildikçe memnuniyet artmaktadır.

Bireyin mutluluğu ise Dünya Değerler Araştırması'nda 4 ölçekli soru ile ölçülmektedir. Soru aşağıdaki gibidir¹⁶³:

“Bugünlerde genel olarak mutlu musunuz?”

1. Hiç mutlu değilim 2. Pek mutlu değilim 3. Biraz mutluyum 4. Çok mutluyum.”

¹⁶¹ <http://www.norc.org/projects/General+Social+Survey.htm>, (23 Şubat 2015).

¹⁶² <http://www.worldvaluessurvey.org>, (23 Şubat 2015).

¹⁶³ <http://www.worldvaluessurvey.org>, (23 Şubat 2015).

Eurobarometer Araştırması da Avrupa Birliği üyelerini kapsayan, Dünya Değerler Araştırması`ndaki sorulara benzer sorular sormaktadır. Ölçek aşağıdaki gibidir:¹⁶⁴

“Genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?”

1. Çok memnunum 2. Biraz memnunum 3. Az memnunum 4. Hiç memnun değilim. ”

Birleşmiş Milletler de 2012 yılından itibaren Dünya Mutluluk Raporu yayımlamaktadır.

Huppert ve arkadaşları tarafından hazırlanan ve iyi oluşu ölçen diğer bir soruda ise kişilere geçmiş bir hafta boyunca hissettikleri durumları “yorgun, depresif, mutlu” vs. ifadelerle karşılık gelecek şekilde “neredeyse tamamen” cevabından “neredeyse hiçbir zaman” cevabına doğru giden dört cevaptan oluşan bir ölçek de bulunmaktadır¹⁶⁵. Bunların yanında Daniel Kahneman`ın “Day Reconstruction Metot”¹⁶⁶ ve GALLUP¹⁶⁷un da mutluluk ölçümü ile ilgili soruları mevcuttur.

Türkiye’de mutluluk konusunu ele alan araştırmalar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” adıyla 2003 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır. Yaşam Memnuniyeti Araştırması ile Türkiye’de yaşayan bireylerin; temel yaşam alanlarındaki memnuniyetleri ölçülmektedir. Beklenen ve deneyimlenen mutluluk ile ilgili herhangi bir soru bulunmamakla birlikte, kişilerin mutluluğunun kaynağını öğrenmek amaçlı sorular sorulmuş olmasına rağmen¹⁶⁸; bu soru kişilerin deneyimledikleri mutluluğu ortaya çıkarmamaktadır.

¹⁶⁴ http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm, (23 Şubat 2015).

¹⁶⁵ Felicia A. Hupper, Nic Marks, Andrew E. Clark, Johannes Siegrist, Alois Stutzer, Joar Vittersø, Morten Wahrendorf, “Measuring well-being across Europe: Description of the ESS Well-being Module and preliminary findings”, **Working Paper No: 2008-40**, Paris School of Economics, 2008, pp. 1-25.

¹⁶⁶ Daniel Kahneman, Alan B. Krueger, Norbert Schwarz, Arthur Stone, “A survey method for characterizing daily life experience: the day reconstruction method”, **Science**, 306, 1776, 2004.

¹⁶⁷ GALLUP İnternet Sitesi http://www.gallup.com/topic/category_wellbeing.aspx (31 Mayıs 2014)

¹⁶⁸ TÜİK Resmi İnternet Sitesi www.tuik.gov.tr (25 Ekim 2013)

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİR VE ÇOCUK SAHİBİ OLMANIN BEKLENEN VE DENEYİMLENEN FAYDA ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Bu bölümde gelir artışının ve çocuk sahibi olmanın iyi oluş üzerindeki etkisi incelenecektir. Aynı zamanda insanların para kazanma beklentisinin beyin sinir sisteminde yarattığı etkilerin yanı sıra insanlar para kazandıktan sonra beyin sinir sistemindeki değişim ele alınacaktır. Konu üzerine yapılan çeşitli çalışmalardan beyin manyetik rezonans görüntüleri (MRI) alınmıştır. Beklenen fayda ve deneyimlenen faydanın beyin sinir sisteminde yarattığı etkiler de açıklanacaktır.

2.1 Gelir ve İyi Oluş

Gelir ve iyi oluş arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda, gelir ve mutluluk ilişkisinde nedenselliğin gelirden mutluluğa doğru olduğu görülmektedir. Nedenselliğin mutluluktan gelire doğru olarak açıklandığı az sayıdaki çalışmalarda ise bireylerin mutlu oldukça daha fazla çalışmaya yöneldiği ve dolayısıyla kişi başına gelir düzeyinin yükseldiği vurgulanmaktadır¹⁶⁹, fakat mevcut çalışmalar çoğunlukla nedenselliğin gelirden mutluluğa doğru olduğunu göstermektedir¹⁷⁰.

Gelir ile mutluluk arasındaki genellikle ilişki iki açıdan incelenmektedir. Bu açılardan birincisi, kişi başına düşen gelir düzeyi ile toplumda ortalama mutluluk düzeyi arasındaki ilişkidir, diğeri ise zengin ile yoksul ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılıklarının mutluluk seviyesinde değişiklik yaratıp yaratmadığıdır. Bu çalışmalarda genel olarak zengin ülkelerde yaşayan bireylerin fakir ülke bireylerinden daha mutlu olduğu belirtilmektedir¹⁷¹.

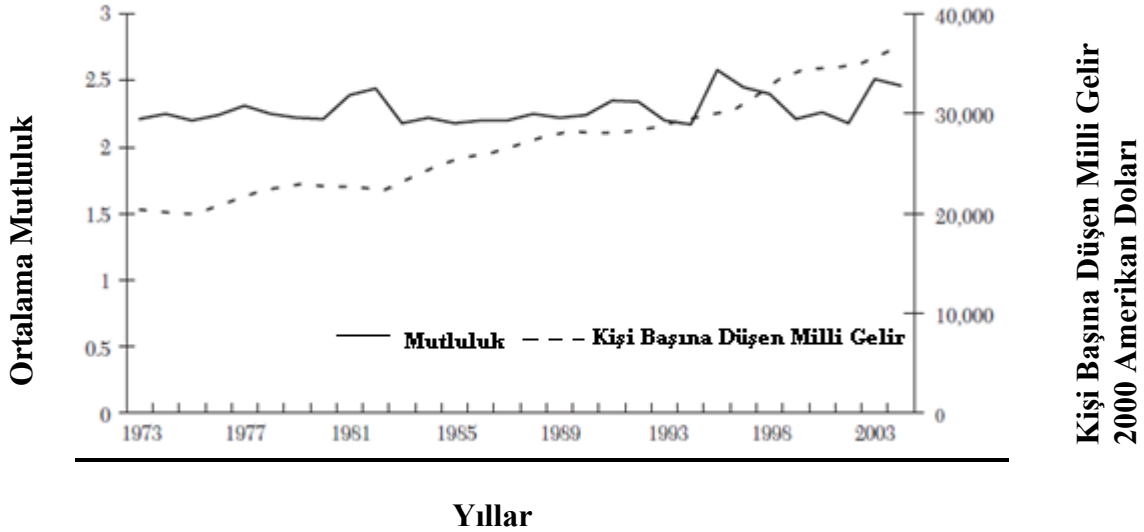
¹⁶⁹ Charles Kenny, "Does Growth Cause Happiness, or Does Happiness Cause Growth?" **Kyklos**, Vol.: 52, No:1, 2007 pp. 3-26.

¹⁷⁰ Jonathan Gardner, Andrew Oswald, "Does Money Buy Happiness? A Longitudinal Study Using Data on Windfalls", **Warwick University Paper**, 2001, pp. 1-32.

¹⁷¹ Frey, Stutzer, **a.g.e.**, 2002a, pp. 6-7.

Mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiyi araştıran Easterlin (1974)'in çalışması mutluluk ekonomisi çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Easterlin (1974, 1995), mutluluk ile gelir arasındaki paradoksu ortaya çıkarmıştır. Bu paradoksa göre kısa dönemde mutluluk düzeyi ile gelir arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusuysen, uzun dönemde mutluluk düzeyi ile gelir düzeyi arasında olumlu bir ilişki bulunmamaktadır. “Easterlin Paradoksu” olarak bilinen duruma göre, ekonomik büyüme insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri noktadan ötesinde mutluluğu artırmamaktadır¹⁷².

Grafik 2. 1. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1973-2004 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve Mutluluk.

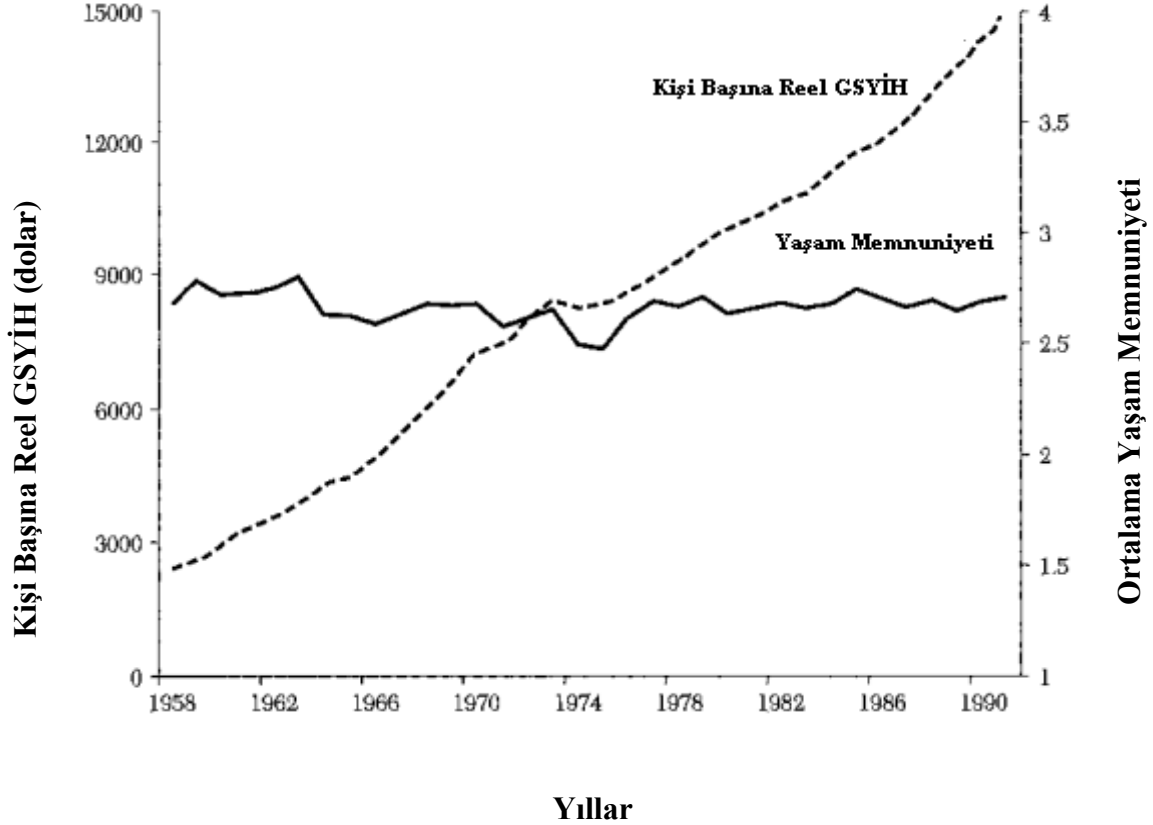

Kaynak: World Database of Happiness. “Her şeyi göz önünde bulundurduğunuzda, bugünlerde durumunuz için ne söylediniz? (3) Çok mutlu, (2) Oldukça mutlu ve (1) Mutlu değil.: Andrew E. Clark, Paul Frijters, Michael A. Shields, “Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles”, **Journal of Economic Literature**, Vol.: 46, No: 1, 2008, p. 96.

¹⁷² Easterlin, a.g.e., 1974, p. 90.

Grafik 2. 1.`de görüldüğü gibi ABD`de 1973-2004 yılları arasında kişi başına düşen milli gelir artar iken, mutluluk seviyesi gelire bağlı olarak artmamaktadır¹⁷³.

Grafik 2. 2. Japonya`da 1958-1991 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen Gelir ve Yaşam Memnuniyeti

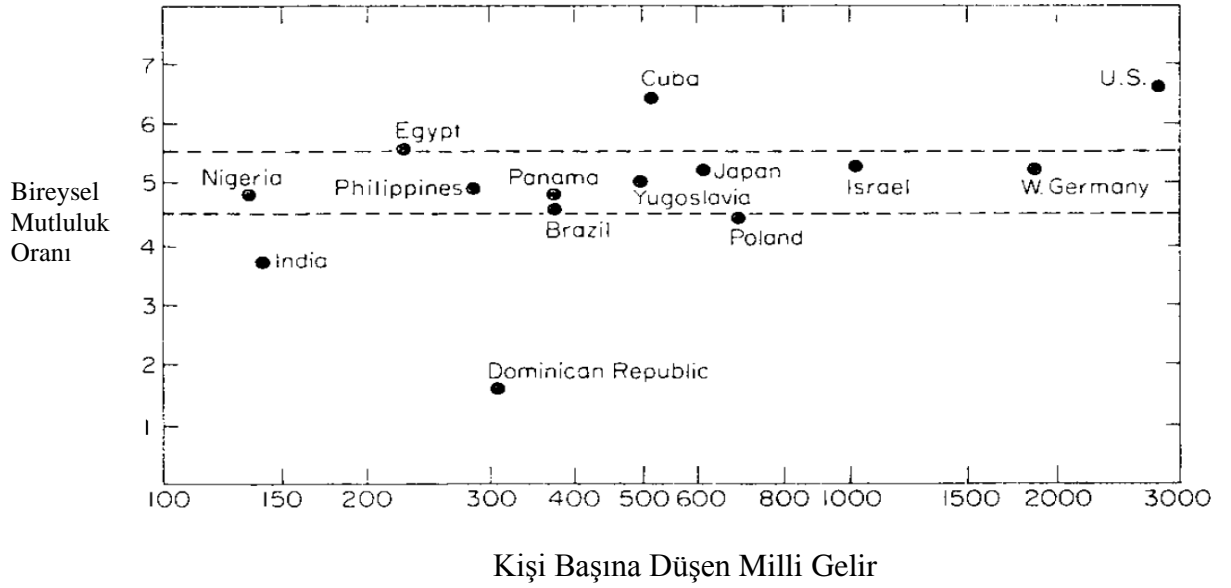
Kaynak: Bruno S. Frey, Alois Stutzer, “What can economists learn from happiness research?”, **Journal of Economic Literature**, Vol.: 40, No:2, 2002, pp. 413.

Grafik 2. 2.`de Japonya`da 1958-1991 yılları arasında kişi başına düşen gelir düzeyinde artışlar yaşanmış, fakat yaşam memnuniyetinde 30 yılda bir değişiklik olmamıştır. Frey ve Stutzer`ın yapmış oldukları çalışmada ABD`ye de değinilmiş, ABD`de 1972-1974 ve 1994-1996 yılları arasında gelir 17.434 dolardan 20.767 dolara çıktığı tespit

¹⁷³ Andrew E. Clark, Paul Frijters, Michael A. Shields, “Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles”, **Journal of Economic Literature**, Vol.: 46, No: 1, 2008, p. 96.

edilmiş, fakat mutluluk 2.21'den 2.17'ye düştüğü ortaya çıkmıştır. Japonya'da ise 1958-1991 yılları arasında kişi başına düşen gelir düzeyinde artışlar yaşanmış, fakat yaşam memnuniyetinde 30 yılda bir değişiklik olmamıştır¹⁷⁴.

Şekil 2. 1. Easterlin'e Göre 14 Ülkenin Bireysel Mutluluk Oranı ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir (1960)

Kaynak: Richard Easterlin, "Does Economic Growth Improve the Human Lot?", **Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz**, Ed by Paul A. David ve Melvin W. Reder, New York, Academic Press Inc., 1974, p. 106.

Şekil 2.1.'de görüldüğü üzere Easterlin 1973-2004 yılları arasında ABD'de kişi başına düşen reel gelirin artmasına rağmen mutluluğun artmadığını göstermiştir. Ülkeler arasında karşılaştırma yaparak zengin ülkelerdeki ortalama mutluluğun fakir ülkelerden daha yüksek olmadığını, 1944 ve 1970 yılları arasında ABD'nin ortalama iyi oluşunda hiçbir değişim olmadığını söylemektedir. Japonya ve Avrupa ülkelerinde gelir düzeyi artışının kişilerin hırs ve istekleri yüzünden mutluluklarında bir artış yaratmadığını veya mutluluklarını azalttığını belirtmiştir¹⁷⁵. ABD, Japonya ve İngiltere

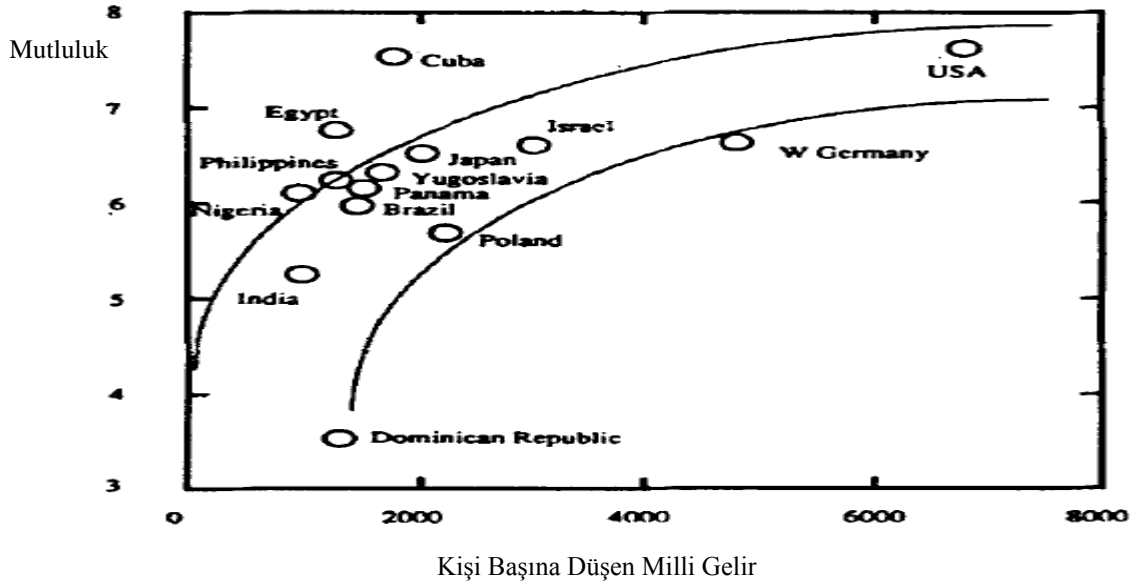
¹⁷⁴ Frey, Stutzer, a.g.e., 2002b, pp. 413-414.

¹⁷⁵ Easterlin, a.g.e., 1974, pp. 90-106.

üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise, bu ülkelerde kişi başına düşen gelirin önemli ölçüde artmasına karşın ortalama mutluluk düzeyinin ya da yaşam memnuniyetinin sabit kaldığı veya düştüğü tespit edilmiştir¹⁷⁶.

Gelir artışına mutluluk artışının eşlik etmemesini şu şekilde açıklamaktadır: Bireylerin en az geçim düzeyinin üzerinde gelir düzeyine ulaşmaları durumunda gelirin mutluluk üzerindeki görece önemi azalacak ve mutluluk artışlarının temel kaynağı başka faktörlere (aile ve sosyal ilişkiler vs.) bağlı olacaktır¹⁷⁷.

Şekil 2. 2. Veenhoven`a Göre 14 Ülkenin Bireysel Mutluluk Oranı ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir (1960)

Kaynak: Ruut Veenhoven, "Is Happiness Relative?", **Social Indicators Research**, Vol.: 24, 1991, p. 11.

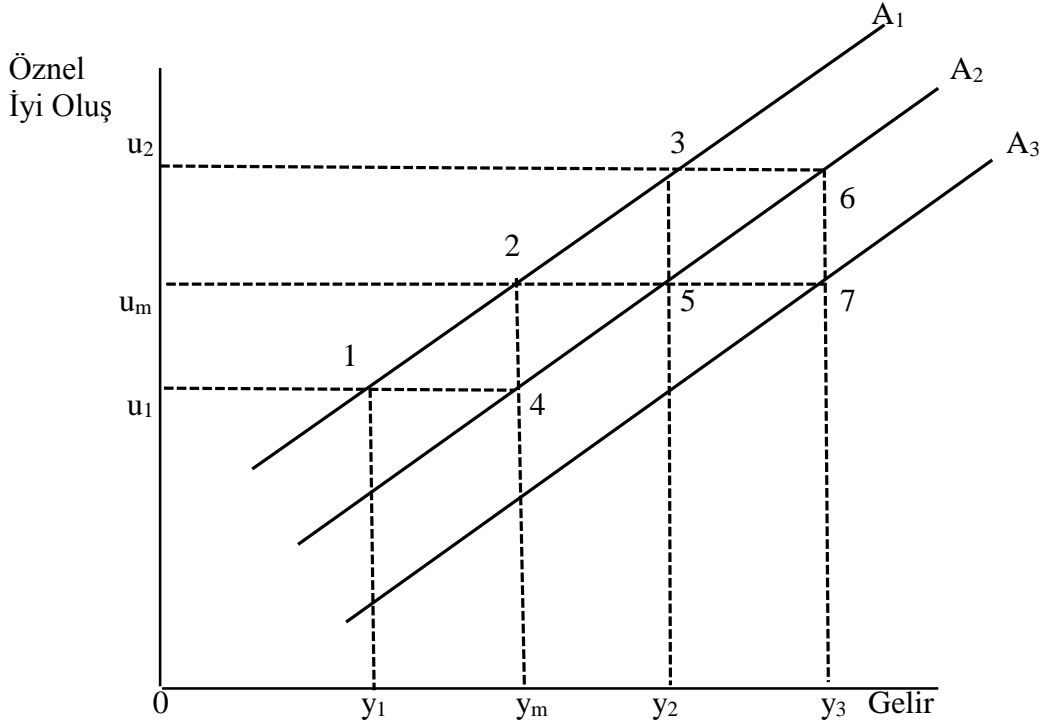
Şekil 2. 2.'de görüldüğü üzere kişi başına düşen milli gelir arttıkça kişilerin bireysel mutluluk seviyelerinin de arttığı ortaya çıkmıştır. Veenhoven, Easterlin'in kullandığı on dört ülkenin verilerini kendisi kullandığında elde ettiği sonucun Easterlin'in sonucundan farklı olduğunu açıklamaktadır. Easterlin, mutlak gelirin ve

¹⁷⁶ Clark, Frijters, Shields, a.g.e., pp. 95-144.

¹⁷⁷ Robert E. Lane, **The Loss of Happiness in Market Economies**. New Haven: Yale University Press. 2001, p.

ekonomik büyümenin mutluluk üzerinde etkisinin olmadığını öne sürerken, Veenhoven ise mutlak gelir düzeyindeki bir artışın, kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesine katkı sağladığını savunmakta ve kişilerin mutluluğu üzerinde etkisinin olumlu yönde olduğunu ortaya koymakta, ABD'nin iyi oluşunda değişim olmamasına dayanarak tüm zengin ülkelerin aynı durumda olacağını varsaymanın doğru olmadığını belirtmektedir. Easterlin'in 14 ülke verisini hesaplamada hata yapılması nedeniyle yanlış sonuca ulaştığını söylemektedir¹⁷⁸.

Grafik 2. 3. İstek Seviyesi (A) ve Gelirin (y) Bir Fonksiyonu Olarak Öznel İyi Oluş(u)

Kaynak: Richard Easterlin, "Income and Happiness: Towards a Unified Theory", **The Economic Journal**, Vol.: 111, No: 473, 2001, p. 473.

Grafik 2. 3.'te yaşam döngüsünün başlangıcında farklı sosyo-ekonomik gruplardaki kişilerin A1 gibi oldukça benzer maddi özelemleri oldukları görülmektedir. Eğer gelirden bir artış yaşanır ve maddi hedeflerde bir değişiklik olmayıp sabit kalırsa kişiler A1 fayda fonksiyonu üzerinde hareket ederek 2 numaralı eşitlikten 3 numaralı

¹⁷⁸ Ruut Veenhoven, "Is Happiness Relative?", **Social Indicators Research**, Vol.: 24, 1991, pp. 11-12.

eşitliğe doğru kayacaklardır. Böylece iyi oluş da U_m 'den U_1 'e kayacaktır. Eğer gelir sabit kalır hedefler artarsa da; U_m gelir düzeyindeki kişinin isteklerindeki artış beraberinde fayda fonksiyonu A_1 den A_2 'ye kayacak ve iyi oluş U_m 'den U_1 'e düşecektir. Easterlin'e göre başlangıç denge noktası 2 numaralı eşitlik olan birey ilerleyen aşamalarda ne 3 numaralı eşitlikte ne de 4 numaralı eşitlikte dengeye gelmektedir. Genelde dengeye geldiği nokta 5 numaralı eşitlik olmakta, çünkü bireylerin gelirleri artarken hedefleri de beraberinde artmaktadır. Geçmiş ve gelecekteki iyi oluşu karşılaştırmada bu durum önemlidir. Örneğin, Y_m gelir düzeyinin artmasıyla Y_2 gelir düzeyine gelen ve 2 numaralı eşitlikten 5 numaralı eşitliğe doğru giden bir bireyin, isteklerinin artmasıyla kişinin fayda fonksiyonu A_1 'den A_2 'ye gelmiştir. 5 numaralı eşitlikte kişiye eskiden gelir durumunun ne kadar iyi olduğu sorulduğunda geçmişi hakkındaki yargılamasını yeni hedef düzeyi olan A_2 'ye göre yapmakta, öznel iyi oluş düzeyini U_1 olarak belirtmekte olmasına rağmen Y_m gelir düzeyindeyken aslında birey daha yüksek bir öznel iyi oluş düzeyi olan U_m noktasında dengeye gelmekteydi.

Bir başka örnekle açıklamak gerekirse; 5 numaralı eşitlikte A_2 fayda fonksiyonuna sahip bir birey gelirinde bir artış olma ihtimalinde, gelirinin Y_2 gelir düzeyinden Y_3 gelir düzeyine kayacağını ve öznel iyi oluş düzeyinin de U_m 'den U_3 'e yükseleceğini düşünecektir. Buna rağmen kişinin gelirindeki artış oranında özlemi ve isteği de artacağı için nokta kesişen nokta 6 yerine 7 olacak ve öznel iyi oluşu sabit kalacaktır¹⁷⁹.

Easterlin, beklenen fayda ve deneyimlenen faydayı Y_1 olarak grafikte göstermiştir. Easterlin'e göre iki fayda arasındaki fark şu şekildedir: Y_2 gelir düzeyinde ve A_2 fayda fonksiyonunda 5 numaralı eşitlikteki bireye "5 yıl önce veya 5 yıl sonra gelir düzeyi Y_m ya da Y_3 olsa nasıl hissederdin?" sorusu soruluyor. Soruya verilen cevap beklenen faydayı açıklayacaktır. Beklenen fayda, bu durumda kişinin neden daha düşük gelir seviyesine inmek istemediğini veya neden daha yüksek gelir elde edeceği bir işi seçmek isteyeceğini açıklayacaktır. Buna rağmen eğer birey daha yüksek gelir düzeyini

¹⁷⁹ Richard Easterlin, "Income and Happiness: Towards a Unified Theory", **The Economic Journal**, Vol.: 111, No: 473, 2001, pp. 472-474.

elde edeceği yeni işi seçerse gelirinin artmasına ek olarak özlem ve istekleri de artacak ve 7 numaralı eşitliğe değil 6 numaralı eşitliğe doğru kayacak, dolayısıyla öznel iyi oluş düzeyinde bir değişiklik olmayacaktır. Sonuç deneyimlenen faydayı göstermektedir. Bireylerin istekleri arttıkça fayda fonksiyonu gelir düzeyi ile orantılı olarak devamlı değişecek ve marjinal fayda kendine yer bulamayacak, gelir artarken istek sabit kalırsa kişi aynı fayda fonksiyonunda daha yüksek bir öznel iyi oluş düzeyinde dengeye gelecektir¹⁸⁰.

Tablo 2. 1. Ülkelerin Ortalama Mutluluk Düzeyleri, 2000-2009.

En Yüksek >7,8		Orta 6-5		En Düşük <3,6	
Kosta Rika	8,5	Güney Kore	6,0	Sierra Leone	3,5
Danimarka	8,3	Güney Afrika	5,8	Benin,	3,0
İzlanda	8,2	Rusya	5,5	Brundi	2,9
İsviçre	8,0	Gana	5,2	Tanzanya	2,8
Finlandiya, Meksika, Norveç	7,9	Pakistan	5,0	Togo	2,6

Kaynak: Ruut Veenhoven, “Cross-national Differences in Happiness: Cultural Measurement Bias or Effect of Culture?”, **International Journal of Wellbeing**, Vol.: 2, No: 4, 2012, p. 337.

Tablo 2. 1.`de en düşük mutluluk düzeyine sahip ülkelerin yoksul ülkeler olduğu görülmekte, fakat kişi başına düşen gelir düzeyi yüksek olmamasına rağmen Meksika ve Kosta Rika en mutlu ülkeler arasında sayılmaktadır. Türkiye`de yaşayanların mutluluk seviyesi ise 5.6`dır. Ülkelerin ortalama mutluluk düzeyleri açısından gösterdikleri farklılıklar daha geniş bir dönem dikkate alınarak Veenhoven`ın çalışmasında ele alınmıştır. Söz konusu çalışma 2000-2009 dönemi için en mutlu, orta düzey mutlu ve en mutsuz ülkeleri ortaya koymaktadır¹⁸¹.

¹⁸⁰ A.e., p. 475.

¹⁸¹ Ruut Veenhoven, “Cross-national Differences in Happiness: Cultural Measurement Bias or Effect of Culture?”, **International Journal of Wellbeing**, Vol.: 2, No: 4, 2012, p. 337.

Veenhoven`ın 30 ülke üzerine yaptığı bir başka araştırmada kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasında anlamlı bir korelasyon görmüştür, fakat gelirin arttığı oranda mutlulukta artış yaşanmamış oldukça az düzeyde bir artışa rastlanmıştır. Bir başka çalışmasında ise kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasında bir ilişki için ülkeleri iki gruba ayırmış ve geliri 8.000 dolardan aşağı olan kişiler için mutluluk ve gelir arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır¹⁸².

Blanchflower ve Oswald, ABD ve İngiltere üzerine yaptıkları çalışmada 1970-1990 yılları arasındaki mutluluklarını ölçmüştür. Belirtilen dönemde yüksek bir ekonomik büyüme gösteren bu ülkelerin mutluluklarına bakıldığında önemli bir artışın olmadığı sonucuna varılmıştır. ABD'nin Genel Sosyal Araştırması'na göre de 1970'lerin başında kendini çok mutlu görenlerin oranı %34'ten 1990'ların sonunda %30'a gerilemiştir¹⁸³. Oswald`ın, ABD üzerine yaptığı bir diğer çalışmada da kazanılan ekstra bir gelirin insanların yaşam kalitesiyle ilişkili olmadığını ortaya çıkarmıştır¹⁸⁴. Gelirde beklenmeyen ani değişikliklerle ilgili yapılan bir çalışmada ise Brickman, Coates, Janoff-Bulman tarafından piyango kazananlar üzerine yapılmıştır. Kontrol grubu ve kazananların mutlulukları arasında geçmişte, şimdi ve gelecekte belirgin bir farklılık görülmemiş, hatta kazananların daha az mutlu olduğu sonucuna varılmıştır¹⁸⁵.

Mutluluk ile gelir düzeyi arasındaki ilişkinin açıklandığı bir diğer çalışmada belli bir eşik değerine kadar güçlü olduğu ancak eşik gelir düzeyi aşıldıktan sonra gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin zayıfladığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede işi başına düşen gelirin 10.000-15.000 dolar eşik değerinin başka bir ifadeyle en az geçim düzeyinin altında olması durumunda ekonomik büyüme mutluluğu olumlu yönde etkilemektedir. Eşik değer üzerinde geliri düzeylerinde ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki pozitif ilişki ortadan kalkmakta ya da oldukça azalmaktadır. Bu

¹⁸² Ruut Veenhoven, "Is Happiness A Trait?." **Social Indicators Research**, Vol.: 32, 1994, p. 131.

¹⁸³ David Blanchflower, Andrew Oswald, "Well-Being Over Time in Britain and the USA", **Journal of Public Economics**, Vol.: 88, 2004, p. 1373.

¹⁸⁴ Andrew J. Oswald, "Happiness and Economic Performance", **University of Warwick Paper**, 1997, p. 6.

¹⁸⁵ Philip Brickman, Dan Coates, Ronnie Janoff-Bulman, "Lottery Winners And Accident Victims: Is Happiness Relative?", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.: 36, No: 8, 1978, pp. 920-921.

çerçevede eşik değerine ulaşmış ülkelerde gelir düzeyindeki artışların ortalama mutluluk düzeyi üzerindeki etkisi önemsizdir¹⁸⁶.

1980-1985 yılları arasında 39 ülkenin verilerine dayanılarak yapılan ve mutlak gelirin mutluluk üzerinde etkili olduğunu ileri süren çalışmada ise gelir artışı ile mutluluk artışı arasında olumlu bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır¹⁸⁷. Bazı çalışmalarda kişi başına düşen gelir düzeyindeki artışların, yoksul ülkelerin mutluluğuna katkı yaptığının görülmesine rağmen bireylerin kendilerini daha mutlu edebilecek farklı bir ekonomik davranışı tercih etmemesi rasyonel birey davranışına ters düşmektedir. Bireylerin karşı karşıya kaldığı seçeneklerin çoğalması, bireyin doğru tercihi yapmasını ve bu tercihten memnun olmasını imkânsız hale getirmektedir; çünkü bireyin rasyonel tercihte bulunmasını engelleyen durumlar olabilmektedir. Bunlardan ilki, bireylerin mevcut tüm seçenekler hakkında tam bilgi sahibi olmasının mümkün olmamasıdır. Ayrıca seçeneklerin çoğalması durumunda birçok bireyin zihinsel muhasebe kısıtlaması hissetmesidir. Bireyler sınırlı bilişsel yetenekleriyle, karşılaştıkları çok sayıdaki seçenek için fayda-maliyet hesabına girişmelerine rağmen doğru bir zihinsel muhasebe hesabına ulaşamamaktadır¹⁸⁸.

Gelir eşitsizliği ile ülkelerin mutluluk düzeyinin birbiriyle ilişkili olduğu sonucuna varılan çalışmalar da mevcuttur. Nispeten daha eşitlikçi gelir dağılımına sahip ülkelerde mutlu insan daha fazla iken mutsuz insan daha azdır¹⁸⁹.

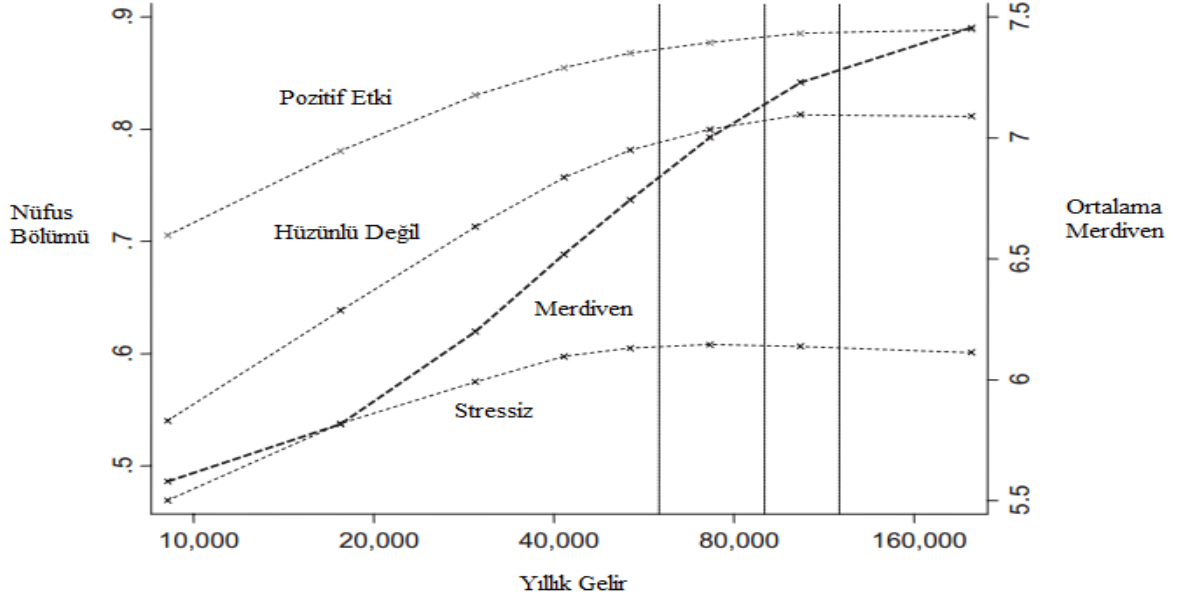
¹⁸⁶ Andrew E. Clark, Claudia Senik, “Is Happiness Different From Flourishing? Cross-Country Evidence from the ESS”, **Revue d'économie politique**, Vol.: 121, Issue: 1, 2011, p. 14.

¹⁸⁷ Ed Diener, Ed Sandvik, Larry Seidlitz, Marissa Diener, “The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute?”, **Social Indicators Research**, Vol.: 28, No: 3, 1993, pp. 213-215.

¹⁸⁸ Mathias Binswanger, “Why Does Income Growth Fail to Make us Happier? Searching for The Treadmills behind The Paradox of Happiness”, **The Journal of Socio-Economics**, Vol.: 35, 2006, pp. 370-372.

¹⁸⁹ Paul Alois, “Income Inequality and Happiness: Is There a Relationship?”, **Luxembourg Income Study Working Paper**, No: 614, p. 19.

Grafik 2. 4. Hanehalkı Geliri ile İlgili Yaşam Değerlendirmesi, Pozitif Etki, Hüzün ve Stres Düzeyi

Kaynak: Daniel Kahneman, Angus Deaton, "High income improves evaluation of life but not emotional well-being", **Psychological and Cognitive Science**, Vol.: 107, No: 38, 2010, p. 16491.

Grafik 2. 4.'te görüldüğü üzere Kahneman ve Deaton'un yaptığı çalışmada ise hane halkı gelir seviyesinin yüksek olduğu durumlarda bu gelirin öznel iyi oluşu oluşturan durumlardan birisi olan duygusal iyi oluş üzerinde etkisinin olmadığı, fakat öznel iyi oluşu oluşturan durumlardan diğeri olan yaşam değerlendirme üzerinde etkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle daha az paranın duygusal iyi oluş üzerinde etkisi bulunmamaktadır¹⁹⁰. Literatürde ayrıca bireyin faydasının mutlak gelire bağlı olmadığını daha çok nispi gelire bağlı olduğunu açıklayan çalışmalar da mevcuttur.

¹⁹⁰ Kahneman, Deaton, a.g.e., pp. 16489-16493.

2.2 İşgücünün Gelir Artışı Öncesi ve Sonrası Mutluluk Seviyesi

Headey ve Krause'nin Batı Almanya'da 16 yaş ve üzeri 1984-1991 yıllarının hane halkı gelirleri sonuçları üzerinden oluşturduğu makalesinde gelir öncesi yaşam memnuniyet seviyeleri ölçülmüş ve 0.9 gelir katsayısı ve 0.8 mutluluk katsayısına ulaşılmıştır. Gelir sonrası yaşam memnuniyeti $r=+0,19$ ve $0,18$ olarak değişmiş olup, beklenen fayda ve deneyimlenen faydaları arasında değişim gözlenmiştir¹⁹¹.

Tablo 2. 2. Gelir ve Mutluluktaki Değişim

Cinsiyet	Yaş < 30	30 - 49	> 49
Kadın	+0.22	+0.15(01)	+0.04
Erkek	+0.11	+0.21(01)	-0.06

Kaynak: Knut Gerlach, Gesine Stephan, "A Paper on Unhappiness and Unemployment in Germany", **Economic Letters**, Vol.: 52, Issue: 3, 1996, p. 328.

Tablo 2. 2'de görüldüğü gibi Almanya'da 1984-1993 yılları arasında 54.066 çalışanla yapılan araştırmaya göre, 16-49 yaş arası kadın ve erkeklerin gelir seviyesi arttığında mutluluk seviyeleri de artmakta, 49 yaşından büyük kadınların mutluluk seviyesi artarken, erkeklerin mutluluk seviyesi düşmektedir¹⁹².

Amerika Birleşik Devletleri'nde 2008 yılında 18 yaşından büyük 16 çalışana yapılan araştırmaya göre alınan ikramiyeden bir ay önce çalışanların mutluluk seviyesi ($r=+0.18$) artarken, üç ay sonrası mutluluk seviyesi düşmektedir ($r=+0.03$)¹⁹³.

Çin'de 2002 yılında hane halkı işgücü gelir düşüşü üzerine 6.977 kişi ile yapılan çalışmada gelir düşüşü ile birlikte hiç gelir düşüşü olmayan yıllara göre kişilerin daha

¹⁹¹ Bruce Headey, Peter Krause, "Inequalities of Income, Health and Happiness: The Stratification Paradigm and Alternatives", **Paper presented at the 13th World Congress of Sociology Germany**, 1994, pp. 14-22.

¹⁹² Knut Gerlach, Gesine Stephan, "A Paper on Unhappiness and Unemployment in Germany." **Economic Letters**, Vol.: 52, Issue: 3, 1996, p. 328.

¹⁹³ Elizabeth W. Dunn, Lara B. Aknin, Michael I. Norton, "Spending Money on Others Promotes Happiness", **Science**, Vol.: 319, p. 2.

mutsuz oldukları yani deneyimledikleri faydanın düştüğü ortaya çıkmıştır ¹⁹⁴.

Schyns`in Rusya ve Batı Almanya`daki işçilerin gelir artışı beklentisi içindeyken ölçülmüş yaşam memnuniyeti ve gelir artışı sonrasındaki deneyimledikleri yaşam memnuniyeti seviyesi arasındaki farkı ortaya çıkaran çalışmasında beklenen ve deneyimlenen fayda arasındaki farkı çok net görmekteyiz¹⁹⁵.

Şekil 2. 3. Almanya ve Rusya 1995-1996 Yılları Arasında Gelir ve Yaşam Memnuniyetinde Değişim

Almanya

Rusya

Kaynak: Peggy Schyns, “The relationship between income, changes in income and life-satisfaction in West Germany and the Russian Federation: relative, absolute, or a combination of both?”, **Advances in Quality of Life Theory and Research**, Eds. Ed Diener, Don R. Rahtz, Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, 2000, p. 99.

Şekil 2. 3.`te görüldüğü gibi Almanya`nın 1995 ve 1996 yıllarındaki yaşam

¹⁹⁴ Lina Song, Simon Appleton, “Life Satisfaction in Urban China: Components and Determinants”, **World Development**, Vol.: 36, 2008, p. 2335.

¹⁹⁵ Peggy Schyns, “The relationship between income, changes in income and life-satisfaction in West Germany and the Russian Federation: relative, absolute, or a combination of both?”, **Advances in Quality of Life Theory and Research**, Eds. Ed Diener, Don R. Rahtz, Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, 2000, pp. 83-109.

memnuniyeti Rusya'nın yaşam memnuniyetinden fazladır. Almanya'nın 1996 yılındaki gelir ve 1995-1996 yıllarındaki gelirdeki değişim arasındaki korelasyonu 0.32 iken, Rusya'da bu katsayı 0.29'dur. Almanya'da 1996 yılındaki yaşam memnuniyeti ve gelir arasındaki ilişki önemli olmasına rağmen (0.58) küçüktür (0.04). Rusya'da ise yaşam memnuniyeti ve gelir arasındaki ilişkinin etkisi daha fazladır (0.23). 1996 yılındaki yaşam memnuniyeti üzerinde gelirdeki değişimin etkisi ise her iki ülke için sıfıra yakındır (Almanya 0.02 ve Rusya 0.05). Daha uzun bir dönem analize dahil edildiğinde gelir ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki Rusya'da değişmezken (0.23), Almanya'da bu katsayı 0.06 ve 0.04 arasında değişmektedir¹⁹⁶.

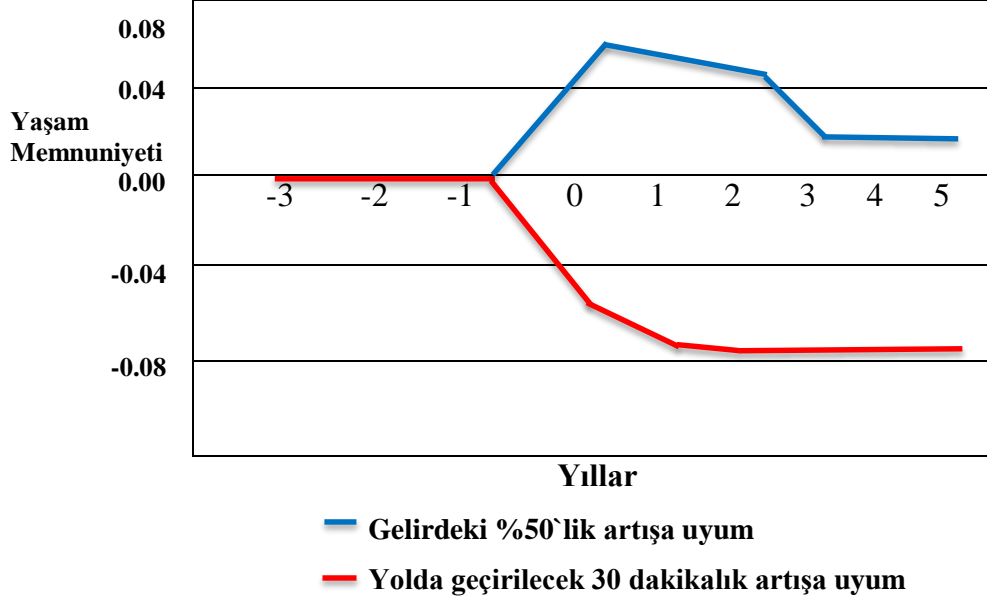
Beklenen faydanın ölçümü ile ilgili yapılan diğer bir araştırmada beklenen faydayı ölçerken bazı hatalar yapılabileceği ortaya konmuştur. Bazı inançlar, şundaki inanç veya inanışların, geçmiş duyguların tekrar inşası şeklinde rol oynar.

İnsanların dışsal yaşam amaçları ile elde ettiği yaşam memnuniyeti, içsel amaçları için elde ettiği yaşam memnuniyetinden daha düşüktür. Örneğin, Almanya Sosyo-Ekonomik Panel anketinden 1984-2005 yılları arasında şu şekilde bir araştırma sonucu elde edilmiştir. Kişilere hâlihazırda aldıkları maaşa göre %50 daha fazla bir maaş alacakları fakat işe ulaşmak için 30 dakika daha fazla yolda geçireceği zaman olan bir iş imkânı sunulmuştur. Kişiler toplumda olagelen davranışlara yönelik olarak daha fazla maaşı imkânı sunulan bu iş teklifini kabul ettiklerinde dışsal yaşam amaçlarına göre yaşam memnuniyeti sağlayacak şekilde hareket etmiş olacaktırlar. Buna mukabil, işe ulaşmak ve eve dönmek için yolda geçireceği zamanı fazla dikkate almamaktadırlar. Eğer bu veriyi dikkate alsalardı, aileleri ile geçirecekleri zaman, sosyal aktivite, spor vs. gibi içsel amaçlarına yönelik yaşam memnuniyeti elde etmiş olacaktı¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Schyns, a.g.e., 2000, pp. 98-99.

¹⁹⁷ Frey, Stutzer, a.g.e., 2014, p. 943.

Grafik 2. 5. Yolda Geçirilecek Zamana ve Gelire Uyum. Almanya, 1984-2005.

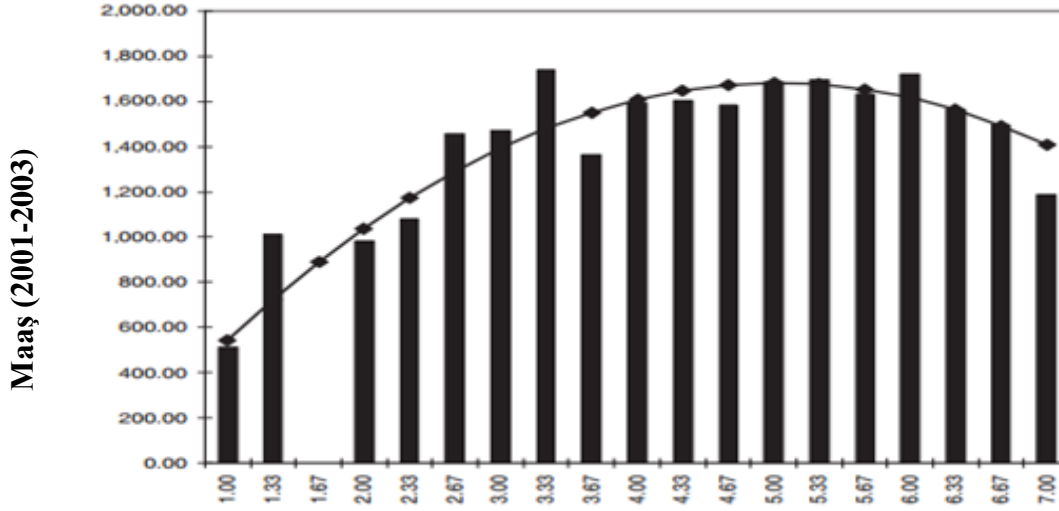

Kaynak: Almanya Sosyo-Ekonomik Panel Verisi; Bruno Frey, Alois Stutzer, “Economic Consequences of Mispredicting Utility”, **Journal of Happiness Studies**, Vol.: 15, Issue: 4, 2014, p. 943.

Grafik 2. 5.'te geçmişte beklenen fayda ile hâlihazırdaki deneyimlenen faydayı göstermektedir. Bireyler işe başlamadan önce maaş teklifini öğrendiğinde memnuniyet seviyesi artmakta işe girdiğinde 0.074 seviyesine ulaşmaktadır. Buna rağmen daha sonraki zamanlarda gelirin sağlamış olduğu mutluluk, yolda geçirilen sürenin artması nedeniyle sürekli düşmekte ve beklenen fayda ile deneyimlenen fayda arasındaki farkı ortaya koymaktadır¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Frey ve. Stutzer, a.g.e. 2014, p. 953.

Grafik 2. 6. İngiliz Hane Halkı Panel Araştırmasına Göre Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki İlişki

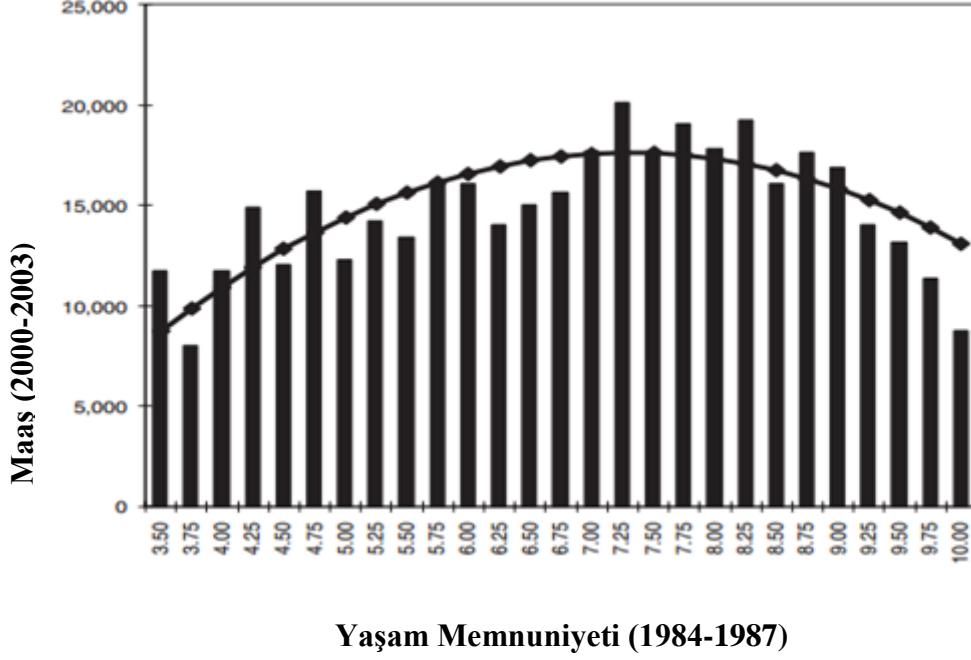
Yaşam Memnuniyeti (1996-1998)

Kaynak: Shigehiro Oishi, Ed Diener, Richard E. Lucas, “The Optimum Level of Well-Being Can People Be Too Happy?”, **Perspectives on Psychological Science**, Vol.: 2, 2007, p. 356.

Grafik 2. 6.`da gösterildiği gibi Birleşik Krallık`ta 5000 kişi ile yapılan araştırmaya göre en fazla mutluluk maaş artışının devam ettiği beşinci yılda gözlemlenmiş daha sonra düşüşe geçmiştir¹⁹⁹.

¹⁹⁹ Shigehiro Oishi, Ed Diener, Richard E. Lucas, “The Optimum Level of Well-Being Can People Be Too Happy?”, **Perspectives on Psychological Science**, Vol.: 2, 2007, p. 356.

Grafik 2. 7. Alman Hane Halkı Panel Araştırmasına Göre Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki İlişki

Kaynak: Shigehiro Oishi, Ed Diener, Richard E. Lucas, “The Optimum Level of Well-Being Can People Be Too Happy?”, **Perspectives on Psychological Science**, Vol.: 2, 2007, p. 355.

Grafik 2. 7.`de görüldüğü gibi Almanya`da 3.000 kişi ile yapılan araştırmaya göre en fazla mutluluk maaş artışının devam ettiği on beşinci yıldan sonra düşüğe geçmiştir²⁰⁰.

Rusya`da 1995-2000 yılları arasında 4.414 kişiyle yapılan araştırma göre, gelirden artış yönündeki değişimin mutluluk üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir²⁰¹. Rusya`da 8.439 kişiyle yapılan diğer bir araştırmaya göre ise 1994-2004 yılları arasında gelirdeki artışın mutluluk seviyesini artırdığı yönünde bir sonuca ulaşılmıştır²⁰². Rusya üzerine yapılan bir diğer araştırmada ise 1993-1998 yılları arasında gelir memnuniyeti özellikle 1995 yılında çok düşüktür. Rusların sosyal karşılaştırma yaptıkları ve kişinin geliri diğer bir kişinin

²⁰⁰ A.e. p. 355.

²⁰¹ Andrew Eggers, Carol Graham ve Sandip Sukhtankar, “Does happiness pay? An exploration based on panel data from Russia”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, Vol.: 55, 2004, p. 336.

²⁰² Xuanping Zhang, Sean Shong Hwang, “The micro consequences of macro-level social transition: how did Russians survive in the 1990s?”, **Social Indicators Research**, Vol.: 82, Issue: 2, 2007, pp. 337-360.

gelirinden daha yüksek olduğu takdirde daha mutlu oldukları ortaya çıkmıştır. Belirtilen durum da elde ettiği gelirin onu mutlu ettiği anlamına gelmektedir. Gelirlerindeki artış yönündeki değişimden çok gelirlerini karşılaştırmanın ve bu karşılaştırmaya göre daha fazla gelirin kişilerin yaşam memnuniyetini artırdığı ortaya çıkmıştır²⁰³.

Hollanda'da 296 kişiyle 1967-1977 yılları arasında yapılan araştırmaya göre gelirdeki artışın mutluluk seviyesini artırdığı sonucuna varılmıştır²⁰⁴. Avustralya'da 1981-1987 yılları arasında 649 kişiyle yapılan çalışmaya göre ise gelirdeki artışın mutluluk seviyesini artırdığı sonucuna varılmıştır²⁰⁵.

İnsanların gelire bağlı beklenen faydaları ve geliri elde ettikten sonraki deneyimlenen faydaları aynı olmayabilir. Kahneman'ın da üzerinde durduğu gibi beklenen fayda ve deneyimlenen fayda aynı değildir. Bir başka deyişle, bir kişinin maaş artışı ile ilgili beklediği fayda 10 değerli bir olcekte 10 üzerinden 6 ise, maaşını aldıktan sonraki yani gerçek yaşamda elde ettiği fayda 4 veya başka bir değer alabilmektedir.

2.3 Para Kazanma Beklentisinin Beyin Sinir Sistemi ile İlişkisi

Nöroiktisatçılar farklı durumlarda beynin hangi kısımlarının etkinleştiğini izlemiştir. Bunun sonucunda beynin farklı kısımlarının hangi işlevleri yerine getirdiğini ve bu kısımların sistem içerisinde nasıl etkileştiğini, dolayısıyla beynin farklı tip problemleri nasıl çözdüğüne açıklık getirmişlerdir²⁰⁶.

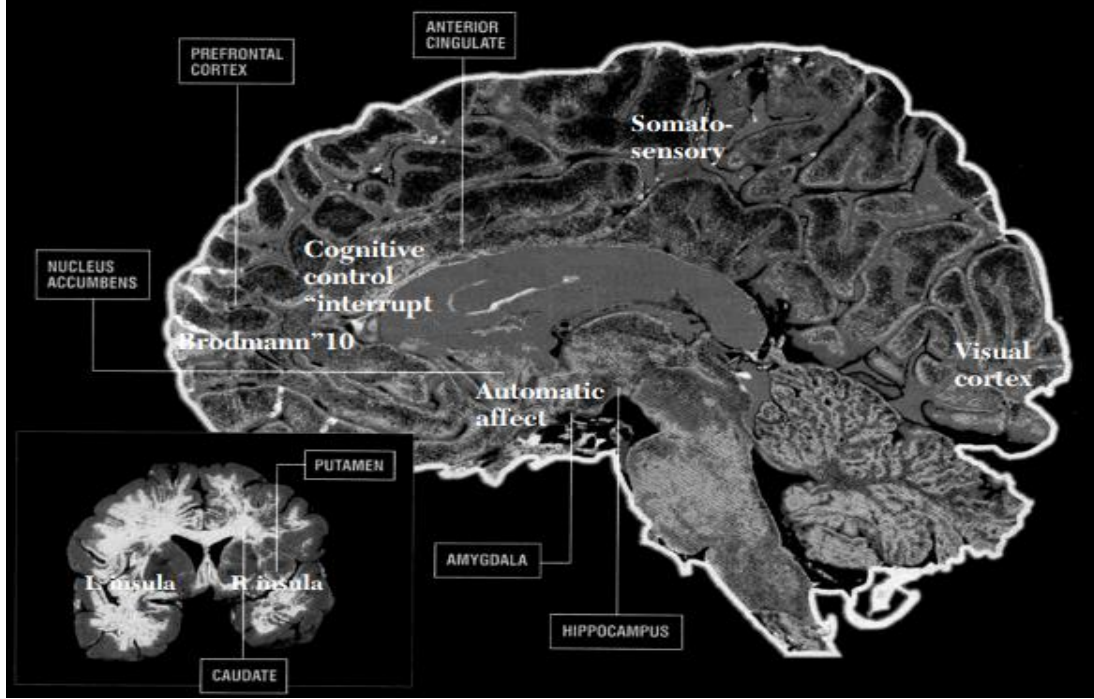
²⁰³ Peggy Schyns, **Income and life satisfaction. A cross-national and longitudinal study**, Uitgeverij Eburon, Delft, 2003, p. 122.

²⁰⁴ J. Ormel, "Moeite met Leven of een Moeilijk Leven", (Zor Bir Yaşam Ya da Yaşamın Zorlukları), **Konstapel**, Netherlands, 1980, p. 350.

²⁰⁵ Bruce Headey, Ruut Veenhoven, "Does Happiness Induce a Rosy Outlook?", **How Harmful is Happiness?**, Ed. by Ruut Veenhoven, Rotterdam, Netherlands, 1989, pp. 106-127.

²⁰⁶ Colin Camerer, George Loewenstein, Drazen Prelec, "Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics" **Journal of Economic Literature**, Vol.: XLIII, 2005, p. 14.

Şekil 2. 4. İnsan Beyninin Ekonomi İle İlişkili Olan Alanları

Kaynak: Colin Camerer, George Loewenstein, Drazen Prelec, “Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics”, **Journal of Economic Literature**, Vol.: XLIII, 2005, p. 17.

Şekil 2. 4.'te görüldüğü gibi beynin amigdala bölümü, beyin zarının alt kısmına yakın bir yerdedir, beynin otomatik duygularının şekillendiği yerdir. Amigdalası hasarlanmış canlılarda otomatik tepkiler bulunmamaktadır²⁰⁷. İktisattaki bazı oyunlarda katılımcıya yapılan oksitosin iğnesi ile birlikte katılımcının amigdala işlevinin azaldığı, güven hissinin fazlaştığı görülmüştür²⁰⁸. Beynin ön kısmında bulunan prefrontal cortex (PCF) kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Prefrontal cortex beynin tüm bölgeleriyle etkileşim halinde olup, davranışları oluşturur. Duygusal bölgeden ve cortexten girdileri

²⁰⁷ Camerer, Loewenstein ve Prelec, **a.g.e.** 2005, p. 22.

²⁰⁸ Peter Kirsch, Christine Esslinger, Qiang Chen, Daniela Mier, Stefanie Lis, Sarina Siddhanti, Harald Gruppe, Venkata S. Mattay, Bernd Gallhofer, Andreas Meyer-Lindenberg, “Oxytocin modulates neural circuitry for social cognition and fear in humans”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 25, No: 49, 2005, pp. 11489 –11493.

alan bölge striatum olup, dürtü ve davranışlardan ise ventral striatum sorumludur²⁰⁹.

Accumbens çekirdeği (NAcc) ise beynin ön lobu içerisinde, beynin caudate bölgesinin başlangıcı ile putamen bölgesinin ön kısmının birleştiği bölgede ve septum pellucidum yanında yer alan nöronlar kümesidir. Accumbens çekirdeği gözlerin arkasına denk gelen bölgede, ön lobun en arkasında yer alır ve beynin merkezine doğru kıvrılarak uzanır (beynin kazanım beklentisini yöneten bu bölgesi cinsel haz alma arzusunda da önemli rol oynamaktadır). Düşünsel beynin bir parçasını oluşturan orbitofrontal cortexin beklentiyle de ilgili olduğu gözlenmiştir. Accumbens çekirdeği, beynin kazanç devresindeki en temel unsurlardan birini oluşturmaktadır²¹⁰.

Nöroiktisatçılar “Bir bireyin davranışı bir yandan kendi ödülünü, bir yandan da karşılıklılık, diğer gamlık ve haksızlıktan kaçınma dürtülerini yansıtırken beyin karar faydasını nasıl oluşturmaktadır?” şeklinde sordukları sorulara cevap aramaktadır. Beklenen faydanın beyinle ilişkili olduğu alanları araştıran nöroiktisatçılar tarafından yapılan deneylerde beynin; ventral striatum, prefrontal cortex, amigdala, dopamin (sinir hücreleri) bölgeleri ile ilişkili olduğu görülmüştür²¹¹. Amigdala aynı zamanda accumbens çekirdeği ile bağlantılıdır²¹².

Nöroiktisat, 1990’ların başından beri geliştirilen fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI), transkranial manyetik görüntüleme ve benzeri yöntemlerle beynin sinir bölgelerindeki iktisadi temellerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır²¹³. fMRI, devam eden bilişsel görevler sırasında kandaki oksijen değişikliklerini (nöral aktivite için bir geçiş) izlemeyi ve saptamayı sağlamaktadır. Yan hipotalamus ve ventral striatum da dâhil

²⁰⁹ Camerer, Loewenstein, Prelec, **a.g.e.** 2005, pp. 17-28.

²¹⁰ Jason Zweig, **Your Money Your Brain: How the New Science Neuroeconomics Can Help Make You Rich**, Simon&Schuster, New York, 2007, p. 40.

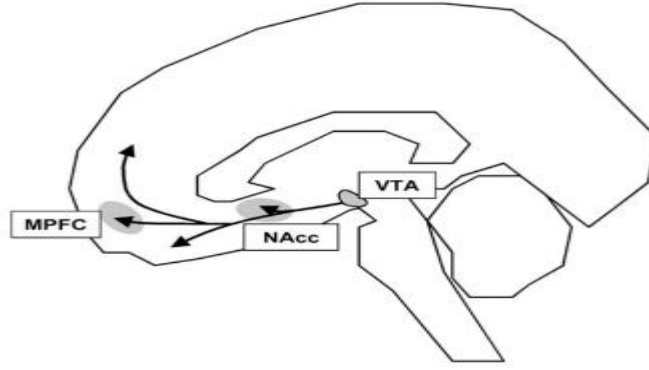
²¹¹ Fehr, Camerer, **a.g.e.**, p. 420; Christopher Trepel, Craig R. Fox ve Russell A. Poldrack, “Prospect theory on the brain? Toward a Cognitive Neuroscience of Decision Under Risk”, **Cognitive Brain Research**, Vol.: 23, Issue: 1, 2005, p. 42.

²¹² Daniel Nettle, **Happiness “The Science behind your smile**, Oxford University Press, United Kingdom, 2005, p. 121.

²¹³ Fehr, Camerer, **a.g.e.**, p. 419.

olmak üzere subkortikal bölgelerde, medial prefrontal cortex (MPFC) gibi kortikal alanlarda da, elektriksel uyarım veya DA-benzeri bileşiklere kendi kendine uygulamaya çalışmaktadır. Şekil 2. 5.'te görüldüğü üzere beynin dopamin salgılayan bölgeleri insanların ödül beklentisi ile ilişkilidir²¹⁴.

Şekil 2. 5. Dopamin Nöronları Arttığında Harekete Geçen Beyin Sinir Sistemi Bölgeleri

Kaynak: Brian Knutson, Richard Peterson, “Neurally reconstructing expected utility”, **Games and Economic Behavior**, Vol.: 52, No: 2, 2005, p. 307.

Nöroiktisatçılar paranın faydası konusunda yaptıkları deneylerde, faydanın geleneksel iktisat teorisinden ayrışan bulgularını elde etmiştir. İnsan beyнинin orta bölgesinde bulunan mezolimbik sistem güzel bir yüz, spor araba, uyuşturucu ve para gibi birçok farklı pekiştirici için etkin hale gelebilmektedir. Bu durumda “para” da dolaysız bir güdüleyici olabilmektedir.

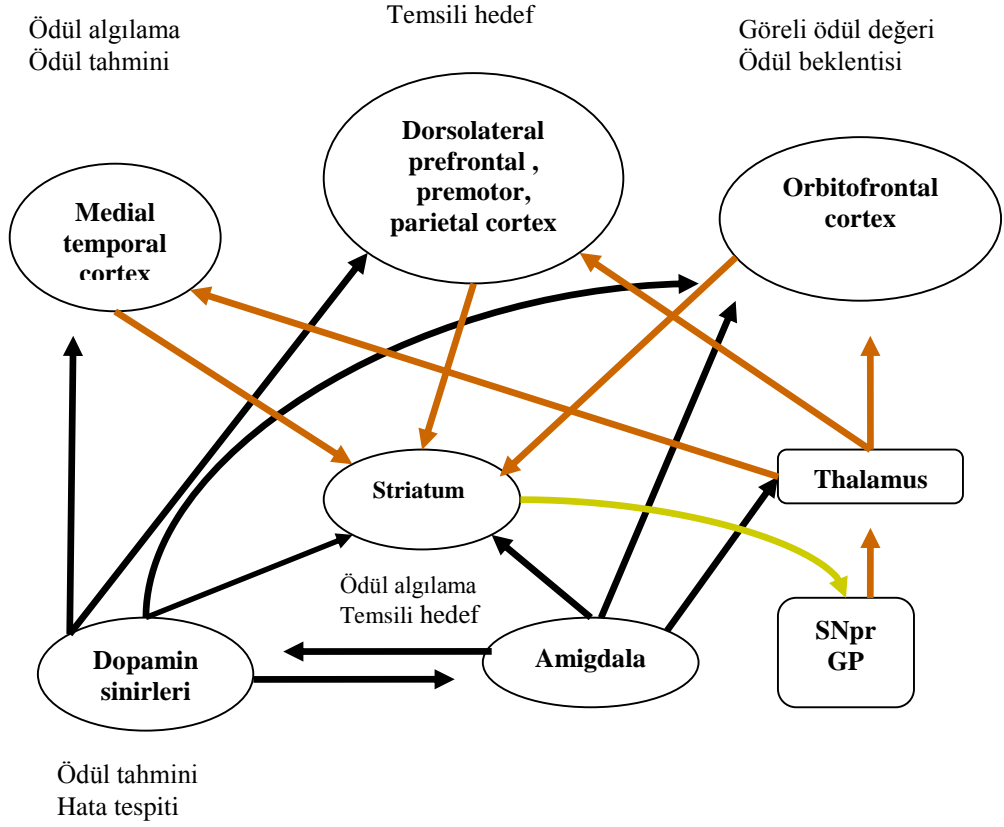
Şekil 2. 6.'da ödül mekanizmasının beynin sinirsel döngüsündeki etkileşimi ve devreleri gösterilmektedir. Frontal bölgelerin, girdileri beynin daha aşağı bölgelerine nasıl ilettiği (dopaminerjik nöronlar ve amigdala) ve girdilerin geri bildirim ile striatum bölgesine nasıl iletiliği gösterilmektedir²¹⁵. Nörobilimciler tek tek ilgili bölgeler üzerine

²¹⁴ Brian Knutson, Richard Peterson, “Neurally reconstructing expected utility”, **Games and Economic Behavior**, Vol.: 52, No: 2, 2005, p. 307.

²¹⁵ Camerer, Loewenstein, Prelec, **a.g.e.**, p. 36.

araştırmalar yaparken, iktisadi olaylar söz konusu olduğunda beyindeki değişik sinirsel bölgeler ve aralarındaki etkileşimler devreye girmektedir.

Şekil 2. 6. Ödül Mekanizmasının Nöral Döngü Hipotezi

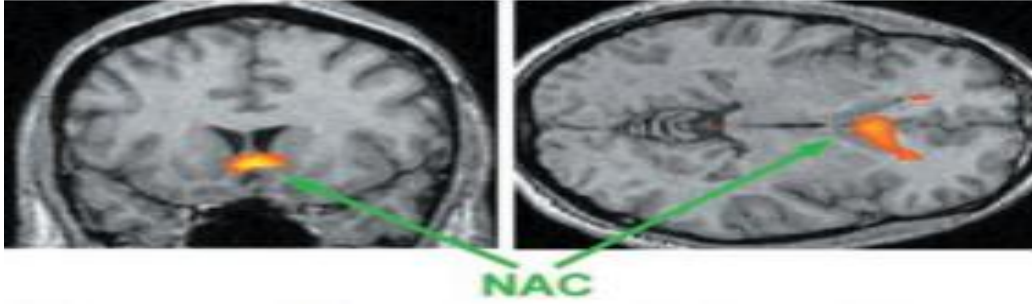

Kaynak: Colin Camerer, George Loewenstein, Drazen Prelec, “Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics”, **Journal of Economic Literature**, Vol.: XLIII, 2005, p. 36.

Şekil 2. 7.`de kendini yineleyen bir kazanım karşısında beyin accumbens çekirdeği bölgesinin verdiği tepkiye bakıldığında, bu bölgenin aktif olduğu

görülmektedir²¹⁶.

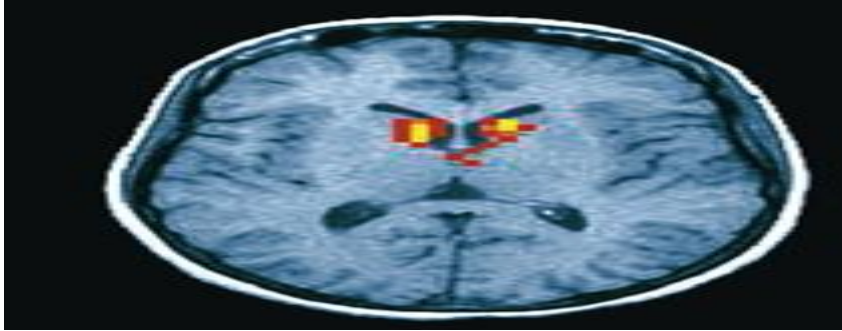
Şekil 2. 7. Tahmin Edilmeyen Uyarıcıda Beyindeki Ödülle İlişkili Bölgeler

Kaynak: Gregory Berns, Sam McClure, Giuseppe Pagnoni, P. Read Montague, “Predictability Modulates Human Brain Response to Reward”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 21, No: 8, 2001, p. 2796.

Şekil 2. 8.`de görüldüğü gibi, insanlar kendi eylemlerinin belli bir sonuç doğuracağına inanıyorlarsa, beynin ödül sisteminin bir parçası olan caudate bölgesi aktif hale gelmektedir²¹⁷.

Şekil 2. 8. Beynin Caudate Bölgesinde Aktifleşme

Kaynak: Elizabeth M. Tricomi, Mauricio R. Delgado, Julie A. Fiez, “Modulation of Caudate Activity by Action Contingency”, **Neuron**, Vol.: 41, 2004, p. 285.

²¹⁶Gregory Berns, Sam McClure, Giuseppe Pagnoni ve P. Read Montague, “Predictability Modulates Human Brain Response to Reward”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 21, No: 8, 2001, p. 2796.

²¹⁷ Elizabeth M. Tricomi, Mauricio R. Delgado, Julie A. Fiez, “Modulation of Caudate Activity by Action Contingency”, **Neuron**, Vol.: 41, 2004, p.285.

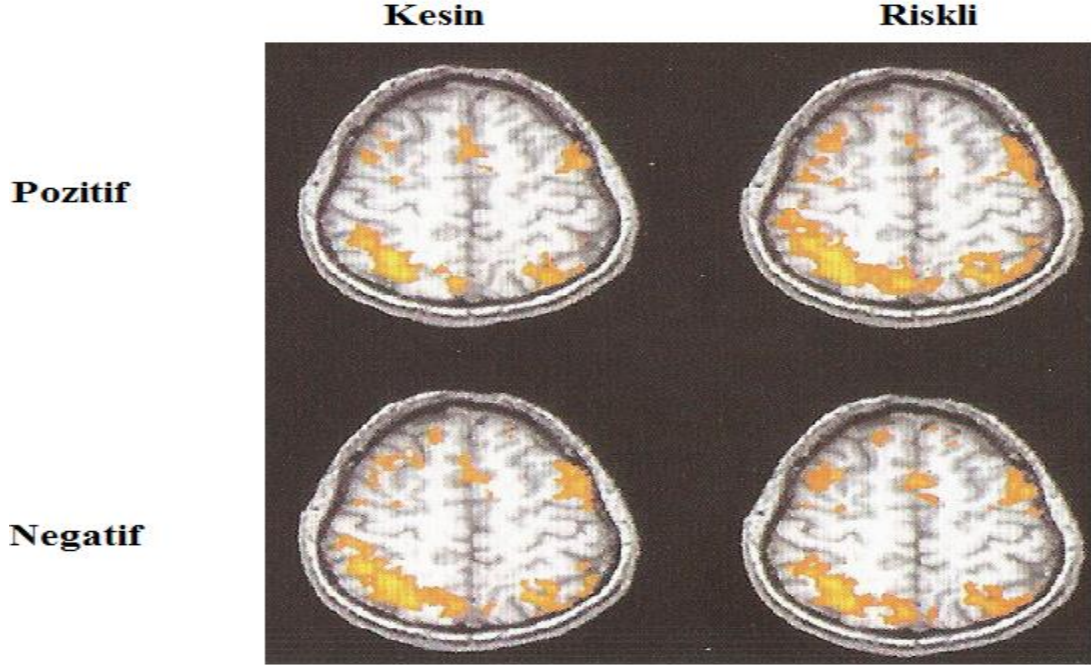
Şekil 2. 9.`da üstte yer alan iki ayrı beyin tarama görüntüsü, mali açıdan aynı iki senaryoyu insanların nasıl değerlendirdiğini göstermektedir. Sol taraftaki görüntü kesin bir kazancı; sağ taraftaki ise tamamen kaybetmeyi veya zayıf da olsa daha büyük bir kazancı vaat eden bir kumarı göstermektedir. Kumarın etkisi, gelecekteki olayların sonuçlarını hayal etmemize yardımcı olan beynin intrapariyetal sulcus bölgesini (Bkz. sağ üst tarama görüntüsünün alt tarafı) aktif hale getirmektedir. Kumar, korkuya dair daha canlı görüntüler uyandırdığından insanlar; parasal anlamda kumar oynamaktan daha avantajlı olmadığı durumlarda bile kesin olan kazancı tercih eder²¹⁸.

Altta yer alan beyin tarama görüntüleri de mali açıdan aynı olan diğer iki seçeneği değerlendiren insanlara ait görüntülerdir. Sol görüntüde kesin bir kayıp; sağda ise tamamen kaybetmeyi veya az da olsa başa baş kalma ihtimalini barındıran bir kumar yer almaktadır. Beynin aktif olduğu bölgeler böyle bir durumda değişim göstermektedir. Her iki seçenekte de beynin intrapariyetal sulcus bölgesi inanılmaz derecede bir faaliyet içine girmekte, iki seçeneğinde kaybetme korkusu uyandırmasına bağlı olarak insanların büyük çoğunluğu zayıf da olsa başabaş noktasında kalmayı kaybetmenin kesinliğine tercih etmektedir. Yatırımcıların, para kazanma olasılıklarının ne olacağını bilmediği durumlarda ise beynin korku merkezlerinden biri olan amigdala bölgesinde bir canlanma gözlemlenmektedir²¹⁹.

²¹⁸ Zweig, **a.g.e.**, p. 42.

²¹⁹ **A.e.**, p. 42.

Şekil 2. 9. Beynin Kazanç Beklentisi Sırasındaki Aktifleşen Bölgeleri

Kaynak: Jason Zweig, **Your Money Your Brain: How the New Science Neuroeconomics Can Help Make You Rich**, Simon & Schuster, New York: 2007.

İnsanlardan bir harf dizisi içindeki farklı harfi ayırt edebilmeleri (HHHHHHHSHHH dizisindeki S harfi gibi) istenmiş ve yanlış tahminden dolayı para kaybettiklerinde düşünsel beynin bir parçası olan arka medial prefrontal cortex bölgesinin aktif olduğu (üstteki tarama görüntüsü) görülmüştür. Aynı anda duygusal beynin bölgeleri olan ön singülat cortex (alttaki tarama görüntüsünde yer alan rACC) ve beyin sapının da aktif olduğu görülmüştür. Beynin bu bölgeleri finansal kaynaklı sürpriz bir olası tehlikeye karşı vücudu uyarmaktadır. Büyük kazançların dışında büyük kayıplar halinde ise, beynin acı ve bıkkınlık hissi merkezlerinden biri olan insula da inanılmaz derecede aktif olmaktadır²²⁰.

Bir başka çalışmada ise deneklere kendilerine belli bir şekil gösterildikten sonra

²²⁰ A.e., p. 42.

şekerli su verilmiştir. Söz konusu şekli gördüklerinde deneklerin accumbens çekirdeği bölgelerinde, şekerli suyu içtikten sonra olduğundan daha yoğun bir hareketlilik gözlemlenmiştir²²¹.

Japonya’da, farelerin kazanım beklentisi içerisine ne şekilde girdikleri incelenmiş ve su, sukroz veya elektriksel şok beklentisinin farelerin beyindeki duyumsal talamusu uyardığını gözlemlenmiştir. Duyumsal talamus, iki konumlu bir elektrik düğmesine benzer şekilde iki belirgin aşamada harekete geçmekte, saniyenin yüzde biri kadar kısa bir süre içerisinde sinir ağında çakan şimşek, beyin geri kalanına ödülün yolda olabileceğinin sinyalini vermekte, ardından ödül verilene dek sürekli ve giderek artan bir tempoda faaliyet gösteren nöronların tepkisi gelmektedir. Olası kazanım ne kadar çekiciyse nöronlar da o denli hızlı çakmakta ve fare de ödül ortaya çıktığında üzerine o kadar hızlı atlamaktadır. Bu safhada farelerin, ödülün ne şekilde olmasını tercih ettiklerini hesapladığı görülmektedir.

Beklentinin ilk aşaması, geriye dönüp bakmak olarak düşünüldüğüne göre, farelerin daha önceki deneyimlerinden belirli sesin veya ışığın ödülün verilip verilmemesiyle yakından ilgili olduğunu bildiği görülmektedir. İkinci aşama, bir tür ileri bakış şeklindedir. İpucunu algılamasıyla, ödülün verilmesi arasında geçen sürede fareler, özellikle ne tip bir ödülün geldiğini algılamaya çalışmaktadır. Fareler ödülün iyi olacağı yönünde ne kadar büyük bir beklenti içerisine girerlerse, farelerin beyinleri de onları o denli yüksek bir hazır olma durumunda tutmaktadır. Farelerin bir yudum normal içme suyunu saniyenin dörtte biri kadar bir sürede içebildikleri; ancak, şekerli su ile ödüllendirildiklerinde, şekerli suyu saniyenin yirmide birinden daha kısa bir sürede bitirdikleri görülmüştür.

Sonraki dönemlerde psikologlar, beyin beklenti devresi zarar gördüğünde sonuçlarının ne olacağını araştırmıştır. İngiltere’de Cambridge Üniversitesi

²²¹ Nettle, a.g.e. p.121.

laboratuvarlarında fareler, içlerinde pençeleriyle basabilecekleri iki kol bulunan odacıklara yerleştirilmiş, kollardan birine bastıklarında yalnızca bir şeker ile ödüllendirilmiş; ikinci kola dokunduklarında ise 10 ila 60 saniyelik bir gecikme ile de olsa dört şeker gibi daha cazip bir ödüle kavuşturulmuştur. Beyinleri hasar almamış fareler, yapılan deneylerin neredeyse yarısında geç gelen ama büyük olan ödülü tercih etmiştir²²².

Beyinlerindeki accumbens çekirdeği bölgeleri hasara uğratılmış farelerin umut eksikliği bozukluğu yaşadıkları gözlenmiş ve bu fareler, deneylerin %80'inden fazlasında ödülü erteleme yetisi gösterememiştir. Farelerin uzun vadeli ödül beklentilerini yitirmesi onları “iradesiz seçim” adı verilen bir davranış biçimine yönlendirmektedir. Beyinlerindeki umut devreleri normal olan farelerin “bilişsel kaynaklarını ufkun ötesinde yatana odaklamalarına” olanak tanımaktadır. Accumbens çekirdeği bölgeleri işlevini yitirmiş farelerin tek ilgi odağı ise şimdi ve burada olan olup, bu fareler için gelecek yoktur. Beynin umut bölgesi bireyleri bugünün olası ödüllere odaklanmaya teşvik ederken, geleceğin gerçekte olacağından daha güzel geçeceği beklentisini de uyandırır.

Almanya’da yapılan bir diğer araştırmada, finansal bir kazanç beklentisi içinde olmanın hafızayı geliştirip geliştirmediği araştırılmıştır. Bu bağlamda nörologlar, katılımcılara; çekiç, araba, bir salkım üzüm gibi nesnelerin resimlerini göstermiş ve daha sonra katılımcıların beyinlerini MRI (manyetik rezonans görüntüleme) ile incelemiştir. Deneyde bazı görüntüler 50 Euro kazanma şansı ile ilişkilendirilmişken, bazı görüntüler hiçbir ödülle ilişkilendirilmemiştir. Katılımcılar, hangi resimlerin para kazanma umudu ile kesin ilişkili olduğunu öğrenmiştir. MRI sonuçları incelendiğinde ise katılımcıların bu resimleri gördüklerinde beyinlerindeki umut bölgelerinin çok güçlü bir şekilde faaliyete geçtiği görülmüştür. Araştırmacılar, deneyin hemen sonunda katılımcılara, içlerinde deney sırasında kendilerine gösterilmemiş resimlerin de bulunduğu daha fazla resim göstermiştir. Grupta yer alan insanların, deney sırasında kendilerine gösterilen resimleri

²²² Zweig, a.g.e., p. 43.

net bir doğrulukla ayırt etmekle kalmayıp, hangilerinin iktisadi kazançla ilişkili olduğunu, hangilerinin ise kazanç getirmediğini çok net hatırladıkları gözlenmiştir. Üç hafta sonra aynı katılımcılar laboratuvara davet edilerek aynı resimler kendilerine tekrar gösterilmiş, aradan üç hafta geçmesine rağmen katılımcıların, iktisadi kazanç ile ilişkili resimleri daha kesin bir şekilde ayırt edebildikleri gözlemlenmiştir. Katılımcılara üç hafta önce yapılan deneyin fMRI bulguları incelendiğinde ise, kazanç atfedilen resimlerin sadece beyin umut bölgelerini değil, beyinde uzun dönemli hafıza işlevini sağlayan hipokampus bölgesini de çok yoğun bir şekilde uyardığı ortaya çıkmıştır²²³.

Beynin orta bölümünde bulunan kaudat nucleus (çoğu hayvan türünde beyin bazal ganglia bölümünde yer alan ve beyinde öğrenme ile hafıza işlevlerini kontrol eden çekirdek) bölgesindeki nöronlar, henüz kazanca dair bir işaret dahi yokken bile faaliyete geçmektedir. Maymunlara, bakışlarını belli bir şekle çevirdiklerinde su ile ödüllendirilecekleri öğretilmektedir. Üstüne üstlük maymunlar bir sonraki ipucunun verileceği zamanı öğrenebilmektedir. Maymunların kaudat nöronları, ödüle dair verilen bir ipucunun bir buçuk saniye öncesinden faaliyete geçmekte, bir başka deyişle ödülün çok yakında olduğunu fark ettiklerinde dikkatleri yalnızca kazanma ya da kazancı haber veren sinyale değil, sinyalin geldiği ipucuna da odaklanmaktadır. Bu durum Pavlov'un köpeklerinin Pavlov'un zile bastığında değil, zile basmak için yürürken gördüklerinde ağızlarından salya akması şeklinde açıklanmaktadır²²⁴.

2.4 Beyin Sinir Sisteminde Gelir Artışının Öncesinde ve Sonrasında Oluşan Beklenen ve Deneyimlenen Fayda Etkisi

Deneyimlenen fayda ve beklenen fayda, istekler ve beğeniler bakımından birbirinden farklıdır ve beyin farklı bölgelerini aktif hale getirirler²²⁵. Beklenen fayda ile ilgili yapılan en önemli nöroiktisadi çalışmalardan biri de maymunlar üzerinde yapılan

²²³ A.e., p. 44.

²²⁴ A.e., p. 45.

²²⁵ Colin Camerer, George Loewenstein, Drazen Prelec, "Neuroeconomics: Why Economics Needs Brains", *Scandinavian Journal of Economics*, Vol.: 106, 2004, p. 564.

bir deneydir. Söz konusu deneyde iktisadi tercihler sırasında beynin orbitofrontal cortex (OFC) bölgesinin teklif ve tercih edilen malı kodladığı ortaya çıkarılmıştır. OFC nöronları bu şekilde psikolojik modeller için çok çeşitli anlamlar içerdiğinden, iktisadi tercihleri belirlemede önem arz etmektedir²²⁶. Maymunlar üzerinde yapılan başka bir deneyde ise, bilgisayar ekranında bulunan kırmızı ve yeşil renklere, ödül kazanma veya kaybetme yönünde beklenen bir değer atfedilerek maymunlara bu kırmızı ve yeşil renk öğretilmiştir. Ödül olarak bir miktar meyve suyu verilen bu oyunda ekrandaki renkler sürekli değişmekte olup, maymunların, ödül kazandıracak renk olarak belirlenen renge odaklandıkları görülmüş, bir başka deyişle sadece bir renge bakmaları karşılığında ödül verildiğinde maymunların ödül verilen renge bakma yönünde hareket ettiği saptanmıştır. Dolayısıyla, kazanç olasılığı, kazancın büyüklüğü ve kazanç elde etmek için yapılması gerekli işlemler, karar alma mekanizmaları ile ilişkilendirilmiştir²²⁷. Nörologlara göre, söz konusu iktisadi değişkenler, motor ve duysal nöronlar aracılığıyla beyindeki “stimulus” bölgesini etkilemektedir²²⁸.

Nörogörüntüleme sonucunda elde edilen bulgulara göre deneyimlenen fayda; deneyimlenen kazanç sürecinde; striatum, orbital cortex ve ventromedial prefrontal cortex, deneyimlenen kayıp süreci içindeyken ise; amigdala faaliyete geçmektedir²²⁹

Şekil 2. 10.`da 14 sağlıklı gönüllünün (sekiz kadın, sağ el kullanıyor; ortalama yaş 22) katılımı ile yapılan deney görülmektedir. Katılımcılar, yapılacak araştırmadan önce akıl sağlığı ve fiziksel sağlık (bilişsel hasar ve normal olmayan kalp fonksiyonlarını vb. içeren) kontrolünden geçirilmiştir. Katılımcılara deneye başlamadan önce deneyle ilgili bilgiler sözel olarak anlatılmakta, her bir teşvik edici işaretler gösterilerek, ekranda on dakikalık uygulama yaptırılmaktadır. Katılımcılara görevi başarı ile bitirdiklerinde kazanacakları para da ekranda gösterilmektedir. Katılımcılar deneyin sonunda

²²⁶ Camillo Padoa Schipho, John A. Assad, “Neurons in the Orbitofrontal Cortex Encode Economic Value”, **Nature Publishing Group Letters**, Vol.: 441, 2006, pp. 223-226.

²²⁷ Paul Glimcher, Michael C. Dorris, Hannah M. Bayer, “Physiological utility theory and the neuroeconomics of choice”, **Games and Economic Behavior**, Vol.: 52, No: 2, 2005, pp. 225-226.

²²⁸ Kendall Powell, “Economy of the Mind”, **Plos Biology**, Vol.: 1, Issue: 3, 2003, pp. 312-315.

²²⁹ Trepel, Fox, Poldrack, **a.g.e.**, p. 43.

performanslarına bağlı olarak nakit para kazanacaklarına inandıklarını bildirmiştir. Hemen ardından tarayıcıda, anatomik görüntüler elde edilmiştir. Katılımcılar elde edilen fonksiyonel görüntü süresince teşvik edici görevin 10 dakikalık dört bloğu yapmak için faaliyete geçmiştir. Görüntülerden sonra, katılımcılar 7’li likert ölçeği üzerinden (“kötü”den “iyi”ye ve “hiç harekete geçirici değil”den “oldukça harekete geçirici” şeklinde değer vererek) farklı işaretlere olan tepkilerini derecelendirmiştir. Katılımcılara her bir işaret tipinin başarı olasılığı tahmin ettirilmiş, böylece ikinci kez her bir işaretin anlamını anlayıp anlamadıkları test edilmiştir. Parayı teşvik edici bekleme süresi (monetary incentive delay) 288 adet 8 saniyelik farklı olasılıklı testlerden oluşmaktadır. Katılımcılar her bir test boyunca üç farklı işareten oluşturulan 18 farklı şekil (işaret, 2000 milisaniye) görmüştür. Beklenen gecikme süresi değişkenini bekliyorken sabit bir çapraz üzerine odaklanmıştır (bekleme, 2000-2500 milisaniye) ve sonra beyaz bir karenin ortaya çıkmasıyla butona basarak cevaplamıştır (hedef, 160-310 milisaniye). Kısa bir beklemeden sonra, katılımcıların kazandıkları veya kaybettikleri para ve toplam birikmiş para bildirilmiştir (sonuç, 2000 milisaniye)²³⁰.

²³⁰ Brian Knutson, Jonathan Taylor, Matthew Kaufman, Richard Peterson, Gary Glover, “Distributed Neural Representation of Expected Value”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 25, No: 19, 2005, p. 4807.

Şekil 2. 10. Olası Para - Teşvik Edici Bekleme - Görev Denemesi Yapısı.

Görüntü 1 (2 saniye) Görüntü 2 (2 saniye) Görüntü 3 (2 saniye) Görüntü 4 (2 saniye)

İşaret

Bekleme

Hedef

Sonuç

Kaynak: Brian Knutson, Jonathan Taylor, Matthew Kaufman, Richard Peterson, Gary Glover, “Distributed Neural Representation of Expected Value”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 25, No: 19, 2005, p. 4807.

Knutson’un deneyinde fMRI cihazındaki bir gösterge, katılımcılara farklı şekillerden oluşan bir kombinasyon sunmaktadır. Daire şekli, para kazanabileceklerini; kare ise para kaybedebileceklerini belirtmektedir. Daire ya da karenin içinde yer alan düşey çizginin pozisyonu, ne kadar kazanacaklarını veya kaybedeceklerini (çizgi soldayken 0, ortadayken 1 dolar, sağdayken 5 dolar); yatay çizginin pozisyonu da (altta, ortada veya üstte) kazanmanın veya kayıptan kaçınmanın ne kadar kolay ya da zor olduğunu göstermektedir. Örneğin, içerisindeki düşey çizginin sağda ve yatay çizginin üstte olduğu bir daire 5 dolar kazanılabileceğini ama kazanma şansının düşük olduğunu göstermektedir. Düşey çizginin ortada, yatay çizginin altta olduğu bir kare ise 1 dolar kaybedebileceklerinin ama bu kayıptan kolaylıkla kaçınabileceklerini göstermektedir.

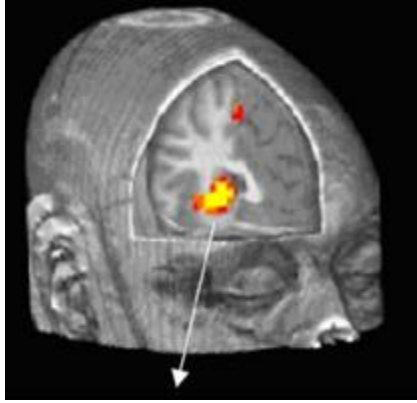
Katılımcılara gösterilen her şekli takip eden 2 saniye sonunda çok kısa bir süreliğine beyaz bir kare gösterilmektedir. Katılımcıların gösterilen tutarı kazanma ya da kaybetme olasılığından kaçınmak için bu işareti görür görmez bir düğmeye basmaları

gerekmekte olup biraz erken ya da geç basarlarsa kazanma fırsatını kaçırmalarına neden olacaktır.

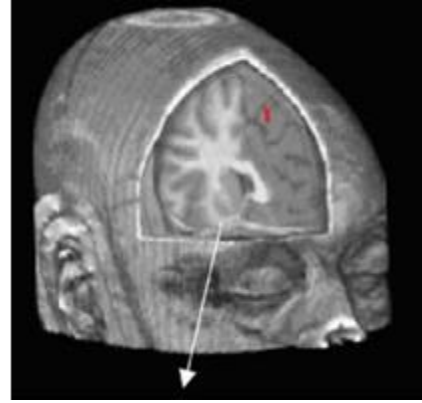
Üç zorluk derecesinin bulunduğu deneyin en zor seviyesinde düğmeye basmak için saniyenin beşte birinden daha kısa bir süre verilmektedir. Bu durumda kazanabilmek veya kaybetmekten kaçınabilmek için sadece %20 şansları bulunmaktadır. Katılımcılara her seferinde kazandığı veya kaybettiği para ekranda gösterilmekte ve toplam puan güncellenmektedir²³¹.

Şekil 2. 11.'de görüldüğü gibi Knutson, fMRI kayıtlarına bakarak beyinsel faaliyetleri incelediğinde, katılımcıların 5 dolar kazanma olasılığının 1 dolar kazanma şansına kıyasla accumbens çekirdeğinde yaklaşık iki kat daha güçlü sinyal yarattığını bulmuştur. Katılımcıların, accumbens çekirdeği bölgesinde bulunan nöronların, para kazandıkları anda, kazanma beklentisi içindeyken olduklarından daha yavaş tepkime verdikleri ortaya konmuştur²³².

Şekil 2. 11. Beklenti Halinde Dopamin Nöronları (Sinir Hücreleri) Arttığında Accumbens Çekirdeği'nin Görüntüsü

Kazanç Beklentisi

Kayıp Beklentisi

Kaynak: Brian Knutson, Richard Peterson, “Neurally reconstructing expected utility”, **Games and Economic Behavior**, Vol.: 52, No: 2, 2005, p. 312.

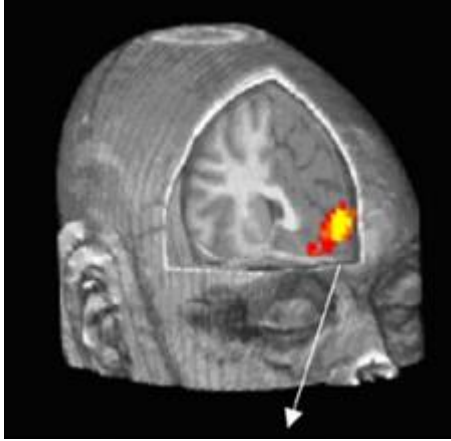
²³¹ Knutson, Taylor, Kaufman, Peterson, Glover, **a.g.e.**, p. 4807.

²³² Knutson, Peterson, **a.g.e.**, p. 312.; Knutson, Taylor, Kaufman, Peterson, Glover, **a.g.e.**, p. 4807.

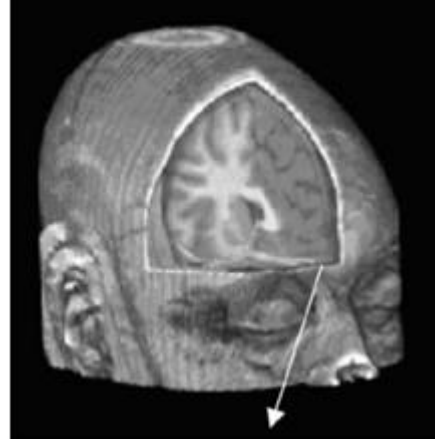
Ortadaki kırmızı ve sarı renkteki ateş topu, beynin ödül merkezlerinden biri olan accumbens çekirdeği bölgesindeki yoğun faaliyeti işaret etmektedir. 5 dolar kazanma şansı yakalandığında beyindeki accumbens çekirdeği bölgesi hırs duygusunu tetiklemektedir²³³.

Şekil 2. 12.'de görüldüğü gibi katılımcılar 5 doları kazandığında da beynin medial prefrontal cortex bölgesinde ılımlı bir tatmin duygusu belirlemekte, accumbens çekirdeği kazanma beklentisi süresince aktif olurken, MPFC (medial prefrontal cortex) kazanılan sonuçlara karşı aktif olmaktadır.

Şekil 2. 12. Dopamin Nöronları (Sinir Hücreleri) Arttığında Accumbens Çekirdeği'nin Görüntüsü

Sonuç: Kazanma

Sonuç: Kaybetme

Kaynak: Brian Knutson, Richard Peterson, “Neurally reconstructing expected utility”, **Games and Economic Behavior**, Vol.: 52, No: 2, 2005, p. 312.

Elde edilen bulgular literatürde beklenen ve deneyimlenen fayda arasındaki farkı gösteren karar alma davranışları ile uyumludur²³⁴. Bir başka deyişle, beklenen fayda durumunda beynin accumbens çekirdeği bölgesi aktif olurken, deneyimlenen fayda durumunda beynin medial prefrontal cortex alanı aktif olmaktadır. FMRI çalışmaları

²³³ Knutson, Peterson, a.g.e., p. 312.

²³⁴ A.e., p.312.

beklenen faydanın yalnızca gelecekteki hazcı tahminleri içermediğini, aynı zamanda onun kendi hazcı ifadeleri de taşıyabileceğini iddia etmektedir²³⁵. Bireylerin bir ödül kazanma beklentisinin tahmininde deneyimleri pozitif uyarı olarak ifade etmesi olası hale gelmektedir²³⁶.

2.5 Deneyimlenen ve Beklenen Fayda Ayrımında Çocuk Sahibi Olma Üzerine Bir Araştırma

Bu bölümün amacı deneyimlenen faydayı beklenen faydadan ayıran çalışmaları ortaya koymaktır. Sizi mutlu edeceğini beklediğiniz bir şey gerçekleştiğinde mutlu etmeyebilir. Frey ve Stutzer (2006) çalışmasında bu durumu “faydanın yanlış tahmin edilmesi” (misprediction of utility) olarak ifade eder. Bir başka çalışmada da evliliğin, boşanmanın, engelli olmanın ve işsizliğin deneyimlenen faydası ile tahmin edilen faydası arasında farklılıklar görülmüştür²³⁷. Yaşamımızdaki kayda değer birçok tercihi yanlış tahminlerde bulunarak yapmaktayız. Bu bölümde yaşamdaki önemli seçimlerden biri olan çocuk sahibi olmanın beklenen faydasını ve çocuk sahibi olduktan sonraki deneyimlenen faydayı açıklayacağız. Aşağıdaki sorulara cevap bulmayı amaçladık:

1. İnsanlar çocuk sahibi olmanın onların mutluluğunu artıracaklarını beklerler mi?
2. İnsanlar onların ilk çocuklarının doğumundan sonra daha mutlu olurlar mı?
3. Çocuk sahibi olanların beklenen ve deneyimlenen faydaları arasında farklılıklar var mıdır?
4. Eğer öyleyse, bu farklılıklar yaşanan yere ve insanlara göre değişir mi?

²³⁵George F. Loewenstein, Christopher K. Hsee, Elke U. Weber, Ned Welch, “Risk as feelings”, **Psychological Bulletin**, Vol.: 157, No: 2, 2001, p. 268.

²³⁶Brian Knutson, Charles M. Adams, Grace W. Fong, Daniel Hommer, “Anticipation of increasing monetary reward selectively recruits nucleus accumbens”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 21, RC159, 2001, p. 3.

²³⁷Reto Odermatt, Alois Stutzer, “(Mis-)Predicted Subjective Well-being Following Life Events”, **IZA Discussion Paper No. 9252**, 2015, p. 29.

Yukarıdaki soruların bir kısmını Dünya Mutluluk Veritabanı`nda yer alan uygun araştırma bulgularını kullanarak cevapladık. Özellikle çocuksuz çiftler ve kadınlar, çocuk sahibi olmanın onları daha mutlu edeceğine inanmakta oldukları sonucuna vardık. Erkekler çocuğun onların mutluluğunu daha artıracığına kadınlardan daha az inanmaktadır. Bu sonuç beklenen faydayı göstermektedir. Çocuğun doğumundan sonra gerçekten daha fazla mutlu olunur mu sorusuna yanıt aradık. Genellikle, kadınların ve erkeklerin mutluluk seviyelerinin ilk çocuğun doğumundan hemen önce arttığı ve pozitif etkinin çocuğun doğumundan sonra bir yıl sürdüğü görülmektedir. Daha sonra doğum öncesi seviyesine düşmekte ve çocuk sayısının mutluluk üzerinde önemli bir farklılığı bulunmamaktadır. Çocuğun doğumundan önce ve sonraki farklılık deneyimlenen fayda ve beklenen fayda arasında farkı göstermektedir.

Sonuçlar beklenen fayda ve deneyimlenen fayda arasındaki bir boşluktan elde edilmiştir. Bu bölümün sonucunda çocuk sahibi olmanın mutluluk üzerine gerçek etkisi ile çocuk sahibi olmanın etkisi hakkındaki inançlar arasında farklıları ortaya çıkacaktır. Çocuk sahibi olanların doğum öncesindeki ve sonrasındaki mutluluk seviyesini karşılaştıracamız. Bu çalışmanın dayanağında beklenen ve deneyimlenen faydayı geniş bir çerçeveden sunacağız.

2.5.1 Çocuk Sahibi Olmanın İnsanların Mutluluğunu Artıracağı Beklentisi

Her kültür onun üyelerinin çocuk sahibi olduklarında onların da mutlu olacağını söyler; fakat her aile bilir ki aile olmak çok fazla kazanıma sahip olsa da çocuklar çok fazla uğraş gerektirir²³⁸. Eğer bireyler onlara çocuk sahibi olmanın fayda getirmesi hakkında sistematik yanılgıya düşmeseler ve onların birliktelikleri ve doğum oranlarını hakkındaki seçimlerinden haberdar olsalar, bilinçli yapsalar, Eş+Çocuklar=Mutluluk getireceği varsayıldı: bireyler birliğin veya çocuk sahibi olmanın formudur çünkü bu

²³⁸ Daniel Gilbert, **Stumbling on Happiness**, USA, 2006, pp. 6-7.

kararlar onların mutluluk seviyesini veya öznel iyi oluşunu artırır²³⁹.

Ebeveynlik ve çocuklarla ilgili araştırmada anne babalara çocuk yetiştirmenin kendilerine haz mı yoksa acı mı verdiği sorulduğunda anne babalar genellikle muallak cevap vermişlerdir. Daha mutlu olmak için çocuk sahibi olmamak mı gerekir? Bu düşünce tarzında yolunda gitmeyen bir şeyler olduğu sezilmektedir; çünkü çocuklar birçok insan için saf bir mutluluk kaynağıdır. Çocukların getirdiği mutluluk hazla karşılaştırıldığında beraberinde her zaman üzüntüyü de getirdiği hayatın çok daha karmaşık yanlarını oluşturur²⁴⁰

Çoğu insanda çocukların ailenin özellikle kadınların iyi oluşunu artıracığı yönünde güçlü kültürel inançlar hâkimdir²⁴¹. Bu inançlar çocuk sahibi olma arzusu hakkındaki kuralları pekiştirir²⁴². Kuzey Amerika ve birçok Avrupa ülkesinde çocuksuzluğa karşı tabular azalmış olmasına rağmen²⁴³, çocuksuzluk seviyesi düşük seviyede kalmıştır²⁴⁴. Ebeveynlik ve iyi oluş üzerine çoğu araştırma ailelerin mutluluğu ve doğurganlık arasında negatif ve önemsiz bir ilişki bulur²⁴⁵.

²³⁹ Hans-Peter Kohler, Jere R. Behrman, Axel Skytthe, "Partner+Children=Happiness? The Effects of Partnerships and Fertility on Well-Being", **Population of Development Review**, Vol.: 31, 2005, p. 407.

²⁴⁰ Vernon, **a.g.e.**, p. 38.

²⁴¹ Roy F. Baumeister, **Meanings of life**, New York: Guilford Press, 1991, p. 175.; Judith Blake, "Is zero preferred? American attitudes toward childlessness in the 1970s.", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 41, No: 2, 1979, pp. 245-257.

²⁴² Julia McQuillan, Rosalie Torres Stone, Arthur L. Greil, "Infertility and life satisfaction among women", **Journal of Family**, Issues: 28/7, 2007, pp. 955-981; Arland Thornton ve Linda Young-DeMarco, "Four decades of trends in attitudes toward family issues in the United States: The 1960s through the 1990s.", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 63, No: 4, 2001, pp. 1009-1037.

²⁴³ Ingrid Arnet Connidis, **Family Ties and Aging**, Thousand Oaks, Sage Publications, 2001, p. 38; Kristin Park, "Stigma management among the voluntarily childless", **Sociological Perspectives**, Vol.: 45, No: 2, 2002, pp. 21-45.

²⁴⁴ Hans-Peter Kohler, Francesco C. Billari, Jose Antonio Ortega, "The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s" **Population and Development Review**, Vol.: 28, Issue 4, 2002, p. 641.

²⁴⁵ Paul D. Cleary ve David Mechanic, "Sex Differences in Psychological Distress among Married People", **Journal of Health and Social Behavior**, Vol.: 24, No: 2, 1983, pp. 111-121.; Susan Gore, Thomas W. Mangione, "Social Roles, Sex Roles and Psychological Distress – Additive and Interactive Models of Sex - Differences", **Journal of Health and Social Behavior**, Vol.: 24, No: 4, 1983, pp. 300-312.; Sara McLanahan, Julia Adams, "Parenthood and Psychological Well-Being", **Annual Review of Sociology**, Vol.: 13, No: 11, 1987, p. 237-257.; Kei M. Nomaguchi, Melissa A. Milkie, "Costs and rewards of children: The effects of becoming a parent on adults' lives", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 65, No: 2, 2003, pp. 356-374.

Beklenen mutluluk alınan kararlardan sonra deneyimlenen gerçek mutluluğun iyi bir tahmini olamamaktadır Etkili öngörü üzerine araştırmalar göstermektedir ki; bireyler sistematik bir biçimde gelecek olayların getireceği mutluluğun (veya acının) miktarını yanlış tahmin ediyorlar²⁴⁶. Olası bir önyargı gerçekçi olmayan bir iyimserlik sebebiyle olabilir²⁴⁷. Bunun aksine, bireyler onların daha önce sevmediği bir şey gibi görünen durumların uyum yeteneklerini hafife alabilirler²⁴⁸. Böylece çocukla alakalı iyi oluştaki potansiyel artışın (azalışın) tahmini, deneyimlenen iyi oluştaki gerçek artış veya azalıştan daha önemlidir²⁴⁹. Yine de, çocuklar ailelerine stres yaptıkları kadar memnuniyetin de önemli bir kaynağıdır. Özellikle, onlar eğlencenin kaynağıdır²⁵⁰. Üçüncü dünya ülkelerinde, çocuklar emeğin kaynağıdır, bu durum ebeveynlerin daha iyi olmalarında önemli bir yere sahiptir²⁵¹. (Detaylar Tablo 3. 1.`de bulunmaktadır).

2.5.2 İnsanların Çocuk Sahibi Olduklarındaki Mutluluk Seviyesi

Çocuk sahibi olmanın beklenen ve deneyimlenen fayda arasında çok önemli bir farkı bulunmaktadır. Özellikle kadınların çocuklarının doğumundan önce yaşam memnuniyeti önemli bir şekilde artmaktadır ve doğuma kadar aynı yüksek seviyede kalmaktadır. Doğumdan sonra yaşam memnuniyeti hızlı bir şekilde tekrar sınır çizgisine

²⁴⁶Timothy D. Wilson, Daniel T. Gilbert, "Affective Forecasting Knowing What to Want", **Current Directions in Psychological Science**, Vol.: 14, No: 3, 2005, pp. 131-134.

²⁴⁷Aart C. Liefbroer, Liesbeth Gerritsen, Jenny De Jong Gierveld, "The Influence of Intentions and Life Course Factors on Union Formation Behavior of Young Adults", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 56, No: 1, 1994, pp. 193-203.; Neil Weinstein, "Unrealistic optimism about future life events", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.: 39, 1980, p. 806.

²⁴⁸George Loewenstein, David Schkade, "Wouldn't It Be Nice? Predicting Future Feelings", Ed. by Daniel Kahneman, Edward Diener, Norbert Schwarz, **Well-being: The Foundation of Hedonic Psychology**, New York: Russell Sage Foundation, 1999, pp. 85-105.

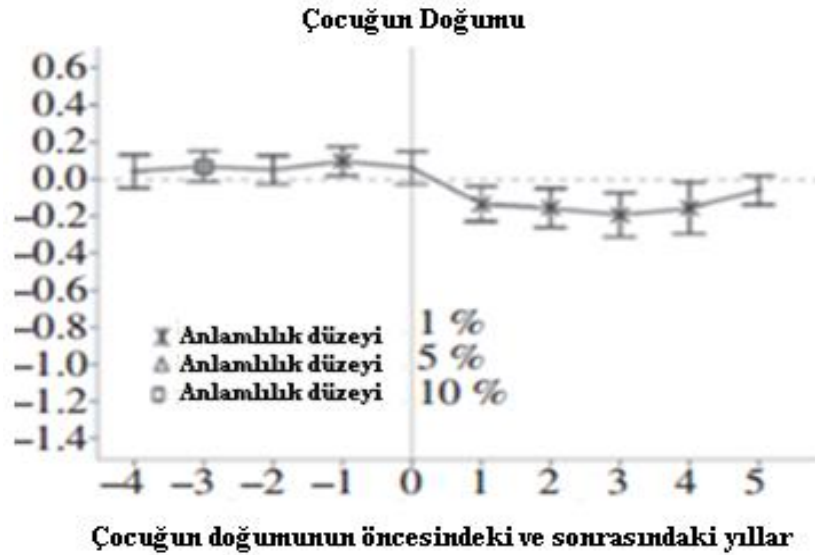
²⁴⁹Hans-Peter Kohler, **Fertility and Social Interactions: An Economic Perspective**, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 15-19.

²⁵⁰Lois Wladis Hoffman, Arland Thornton, Denby Manis, "The value of children to Parents in the United States", **Journal of Population**, Vol.: 1, No: 2 1978, pp. 91-131.

²⁵¹Michael Argyle, "Causes and Correlates of Happiness", Ed by Daniel Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, **Well-being: The foundations of hedonic psychology**, New York: Russell Sage Foundation, 1999, p. 360.

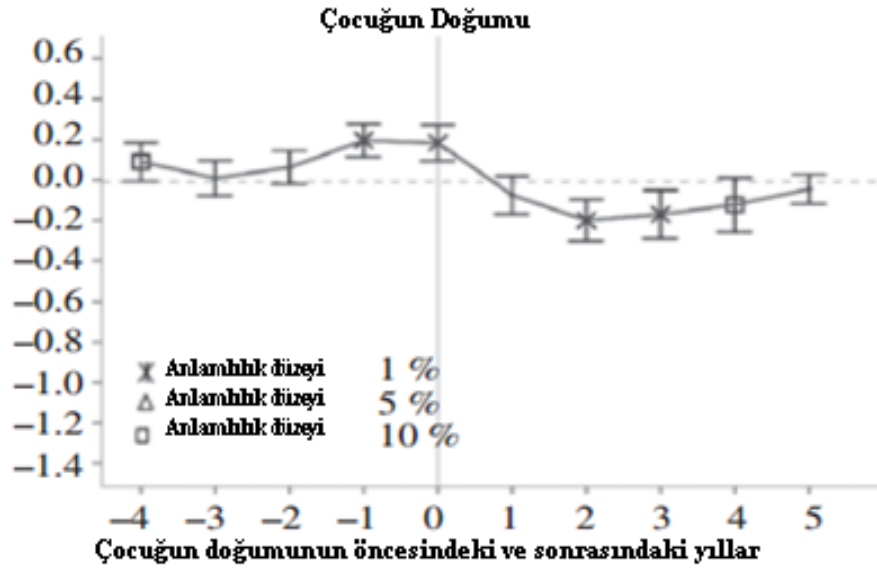
yani eski mutluluk seviyesine geri döner. Çoğunlukla doğumdan sonra erkekler için bir yıl, kadınlar için iki yıl süren pozitif bir etki vardır; fakat ilk çocuk 4-5 yaşına gelene kadar hem kadınlar hem de erkekler için tahmini katsayı negatiftir. Çoğu Avrupa ülkesi, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya’da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çinliler hakkında ise mutluluk ve çocuk ile ilgili çok az çalışma bulunmaktadır. Çinlilerin çocuk sahibi olduklarında onlara mutluluk getirip getirmediğine veya mutluluklarını artırıp artırmadığı yönündeki bilgiyi ancak Çinli göçmenler hakkında yapılan birkaç çalışmadan elde edilen bilgilerle ulaşılabilmekteyiz. Özellikle bir Çinli göçmen çocuk sahibi değilse iyi oluşlarında yüksek derecede negatif ilişki bulunmaktadır. Bir başka değişle Çinli göçmenler çocuk sahibi olduklarında iyi oluşlarında bir artış olup pozitif etki söz konusudur. Çocuk sahibi olmadan önce kişilerin çocuk beklentilerinden oluşan mutluluk seviyeleri ve çocuk sahibi olmanın mutluluklarını artırıp artırmadığı yönündeki çoğu ülkeden elde ettiğimiz bulgularına dayanarak söyleyebiliriz ki, kişilerin çocuk sahibi olduklarında çocuğun onları mutlu edeceği beklentisi ve çocuk sahibi olduktan sonra deneyimlediklerine göre oluşan mutluluk seviyesi çok farklıdır.

Grafik 2. 8. Yaşam Memnuniyeti Üzerine Emek Piyasası ve Yaşamın Dinamik Etkisi (Erkekler)

Kaynak: Andrew E. Clark, Ed Diener, Yannis Georgellis, Richard E. Lucas, “Lags and Leads in Life Satisfaction: A Test of the Baseline Hypothesis”, **The Economic Journal**, Vol.: 118, 2008, p. 235; Almanya Sosyo-Ekonomik Panel Anketi (1984-2003)

Grafik 2. 9. Yaşam Memnuniyeti Üzerine Emek Piyasası ve Yaşamın Dinamik Etkisi (Kadınlar)

Kaynak: Andrew E. Clark, Ed Diener, Yannis Georgellis, Richard E. Lucas, “Lags and Leads in Life Satisfaction: A Test of the Baseline Hypothesis”, **The Economic Journal**, Vol.: 118, 2008, p. 235.; Almanya Sosyo-Ekonomik Panel Anketi (1984-2003)

Grafik 2. 8. ve 2. 9.’da görüldüğü gibi Alman Sosyo-Ekonomik Panel Anketi (1984-2003) erkekler için doğumdan bir yıl önce pozitif beklenti etkisi göstermekle birlikte kadınlar için aynı durumdan bahsedilemez.

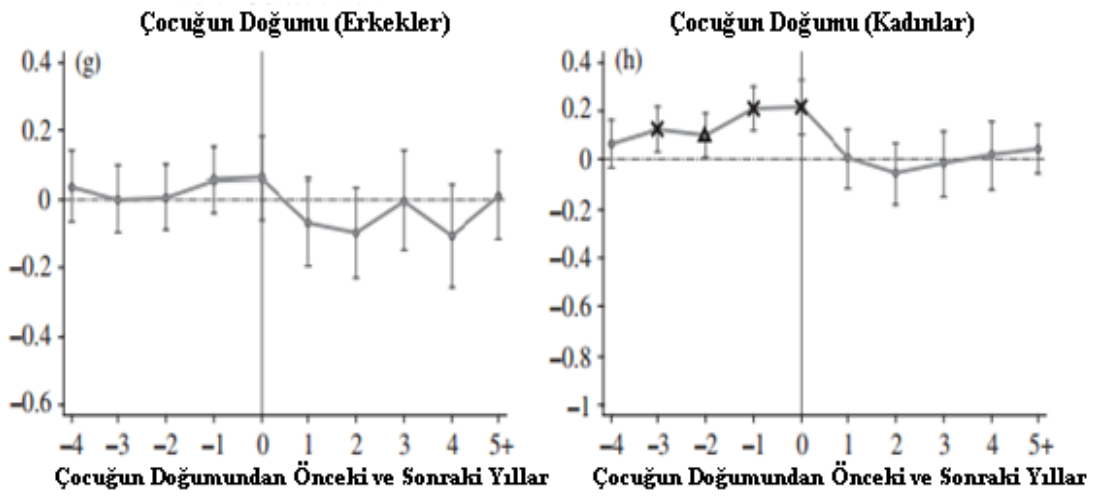
Aynı zamanda pozitif bir etkinin erkekler için bebeğin doğumundan sonra bir yıl ve kadınlar için de iki yıl daha sürdüğü görülmektedir, fakat ilk çocuğun 4-5 yaşına kadar, hem kadınlar hem de erkekler için negatiftir. Uzun vade etkisi (≥ 5 years) negatiftir, fakat yalnızca kadınlar arasında önemlilik düzeyi ($p < .01$)’dir²⁵².

Doğu Almanya’da yaşayanlar üzerine yapılan bir araştırmada çocuk sahibi

²⁵² Andrew E. Clark, Ed Diener, Yannis Georgellis, Richard E. Lucas, “Lags and Leads in Life Satisfaction: A Test of the Baseline Hypothesis”, **The Economic Journal**, Vol.: 118, 2008, p. 234-235.

olmanın pozitif etkisi bulunmuştur. Batı Almanya’da ise çocuk sahibi olmanın negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar sabit etkiler modeli ile kontrol edilmiş rassal etki yaklaşımı ile bulunmuştur²⁵³.

Grafik 2. 10. İngiliz Hane halkı Panel Anketinde İngilizler’de İlk Doğum Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda (1996-2006) Yaşam Memnuniyetindeki Değişim (Sabit Etkiler Regresyon).

Kaynak: Andrew E. Clark, Yannis Georgellis, “Back to Baseline in Britain: Adaptation in the British Household Panel Survey”, **Economica**, Vol.: 80, 2013, p. 505.

İngiliz Hanehalkı Panel Anketinde İngilizler’de ilk çocuk öncesi ve sonrasındaki yıllarda (1996-2006) benzer sonuçlar elde edilmiştir. Grafik 2. 10.’da görüldüğü gibi bu verilerde, ilk çocuğa sahip olmak kadınların yaşam memnuniyeti üzerinde pozitif bir etki yaratırken erkeklerin yaşam memnuniyetinde yaratmamaktadır. Burada kadınlar ve erkekler arasında keskin bir zıtlık söz konusudur.

Kadınların yaşam memnuniyetleri ilk çocuk sahibi olmadan üç yıl öncesinde en

²⁵³ Paul Frijters, John P. Haisken-DeNew, Michael A. Shields, “Investigating the Patterns and Determinants of Life Satisfaction in Germany Following Reunification”, **The Journal of Human Resources**, Vol.: 39, No: 3, 2004, p. 666.

yüksek düzeyine ulaşır ve doğuma kadar aynı yüksek düzeyde kalır. Doğumdan sonra, yaşam memnuniyeti çabuk bir şekilde eski düzeyine geri döner. Bunun aksine, erkeklerde çocuğun doğumunun erkeklerin yaşam memnuniyeti üzerine fark edilebilir bir etkisi bulunmamaktadır²⁵⁴.

Clark ve Oswald yaptığı panel çalışmalarında çocuk sahibi olmakla iyi oluş arasında ilişki olmadığını söylemiş ve üç ya da daha çok çocuk sahibi olanlar hariç, negatif etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir²⁵⁵. Bir diğer çalışmada, çocuk sahibi olmak (özellikle bir çocuk) İngilizler arasında daha az memnuniyetle ilişkilendirilmiştir²⁵⁶; fakat çocuklar iki ve daha üstü yaşa gelene kadar, tahmini katsayı her iki grup içinde negatife döner ve daha sonra da böyle kalır. Uzun dönem etkisi (≥ 5 years) hem erkekler ($p < .01$) hem de kadınlar ($p < .10$) için negatiftir. Clark and Georgellis çalışmalarında kadınlar için (doğumdan önce üç yıla varan) pozitif bir beklenti etkisi bulmuştur, fakat erkeklerin hiçbirinde pozitif bir etki bulunmamıştır²⁵⁷.

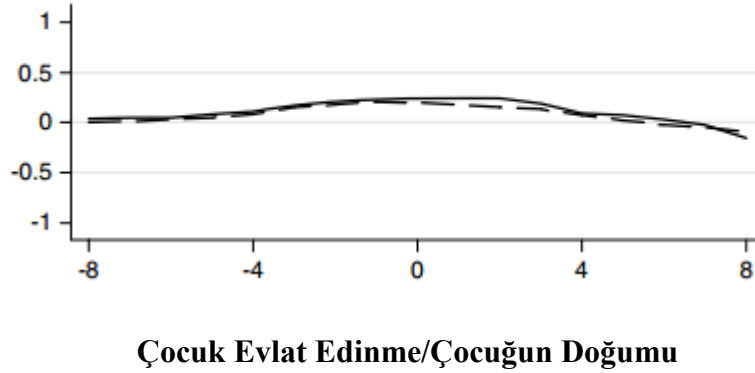
²⁵⁴ Andrew E. Clark, Yannis Georgellis, "Back to Baseline in Britain: Adaptation in the British Household Panel Survey", **Economica**, Vol.: 80, 2013, p. 505.

²⁵⁵ Andrew E. Clark, Andrew Oswald, "Well-being in Panels", University of Warwick, **Working Paper**. 2002, p. 10.

²⁵⁶ Clark, Oswald, **a.g.e.**, p .657.

²⁵⁷ Andrew E. Clark, Yannis Georgellis, "Back to baseline in Britain: Adaptation in the BHPS", **PSE Working Papers**, 2010, p. 21.

Grafik 2. 11. Avustralya’da Hanehalkı Gelir ve İşgücü Dinamikleri Verilerinde (2001-2006) Doğum Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda Yaşam Memnuniyetindeki Değişim

Kaynak: Paul Frijters, David W. Johnston, Michael A. Shields, “Life Satisfaction Dynamics with Quarterly Life Event Data”, **The Scandinavian Journal of Economics**, Vol.: 113, No: 1, 2011, p. 200.

Grafik 2. 11.’de görüldüğü gibi, Avusturalya “Hanehalkı, Gelir ve İşgücü Dinamikleri Anketi” verilerine göre (2001–2006 yılları arasında her iki cinse yapılan anket) ilk doğumun kadınların yaşam memnuniyeti üzerinde pozitif bir beklenti etkisi bulunmakta ve bu pozitif etki doğumdan bir yıl sonraya kadar da sürmektedir. Bir yıldan sonra önemli bir etkisi bulunmamakla birlikte bu etki sifıra yakındır²⁵⁸. Aynı anketin 2001 ve 2004 yılları arasındaki verilerine dayanılarak yapılan bir diğer araştırmada kadınların ve erkeklerin çocuk sahibi olduklarında daha mutlu oldukları bulunmuştur²⁵⁹.

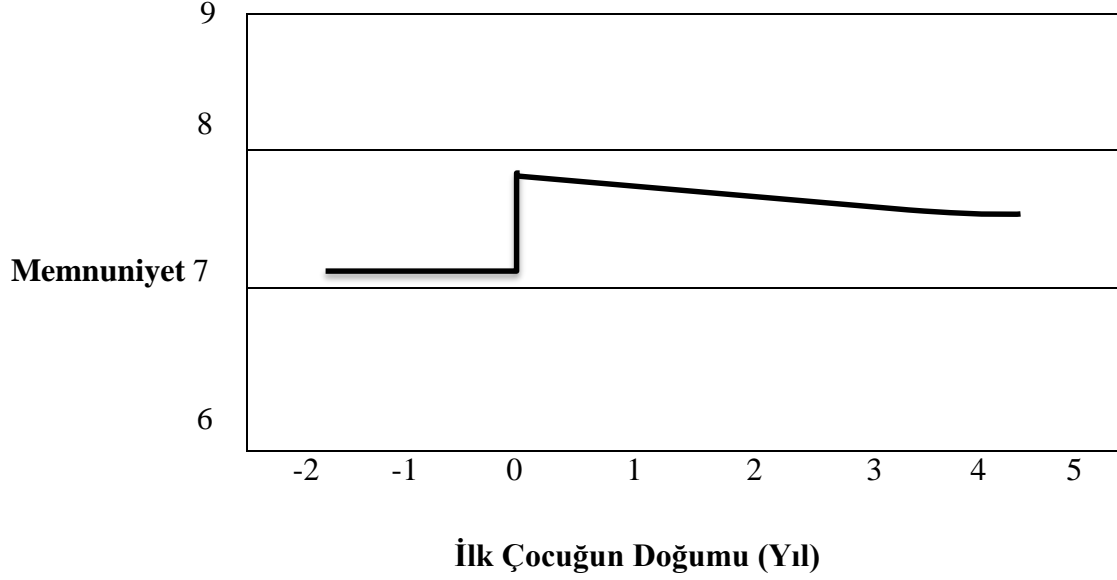
Amerika Birleşik Devletleri’nde 1973 ve 1977 tarihlerinde yapılan ankete göre ise, ilk çocuğun ve sonraki çocukların doğumundan sonra bir etki olduğu belirtilmiştir. Hatta her bir çocuk sahibi olanların daha fazla çocuğa sahip olduklarında kendi yaşamlarından önemli bir şekilde daha fazla memnun oldukları kaydedilmiştir²⁶⁰.

²⁵⁸ Paul Frijters, David W. Johnston, Michael A. Shields, “Life Satisfaction Dynamics with Quarterly Life Event Data”, **The Scandinavian Journal of Economics**, Vol.: 113, No: 1, 2011, p. 200.

²⁵⁹ Alison L. Booth, Jan C. Van Ours, “Hours of Work and Gender Identity: Does Part-time Work Make the Family Happier?”, **Economica**, Vol.: 76, 2009, p. 184.

²⁶⁰ Steven L. Nock, “Family Life-Cycle Transitions: Longitudinal Effects on Family Members”, **Journal of Marriage and Family**, Vol.: 43, No: 3, 1981, p. 711.

Grafik 2. 12. Hollanda’da İlk Çocuğun Doğumu Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda Yaşam Memnuniyetindeki Değişim

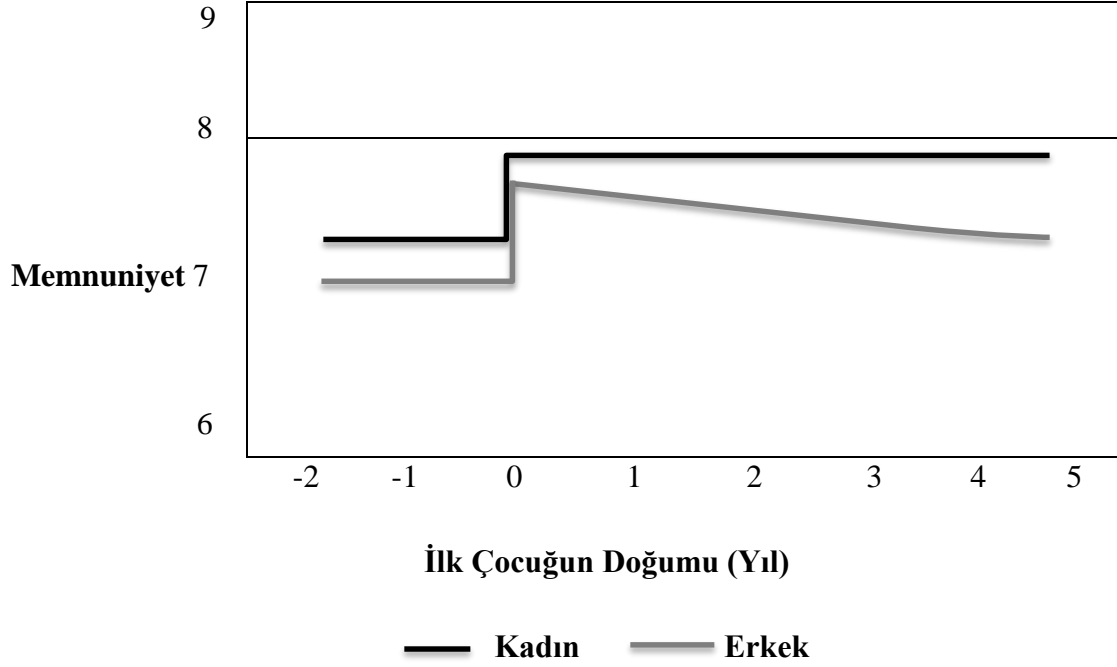

Kaynak: J. VanSluijs, “Effecten van Levenslooptransities op de Tevredenheid van Jong Volwassenen”, (Effects of Life Course Transition on Satisfaction of Adolescents), **Yüksek Lisans Tezi**, University of Tilburg, 2004, p. 67.

Grafik 2. 12.’de Hollanda’da 1987-1999 yılları arasında yaşam memnuniyeti üzerine yapılan sonuçlar gösterilmektedir. Buna göre ilk çocuk kadınların ve erkeklerin yaşam memnuniyetleri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir²⁶¹.

²⁶¹ J. VanSluijs, “Effecten van Levenslooptransities op de Tevredenheid van Jong Volwassenen”, (Effects of Life Course Transition on Satisfaction of Adolescents), **Yüksek Lisans Tezi**, University of Tilburg, 2004, pp. 67-68.

Grafik 2. 13. Hollanda’da Doğum Öncesi ve Sonrasındaki Yıllarda Erkeklerde ve Kadınlarda Yaşam Memnuniyetindeki Değişim

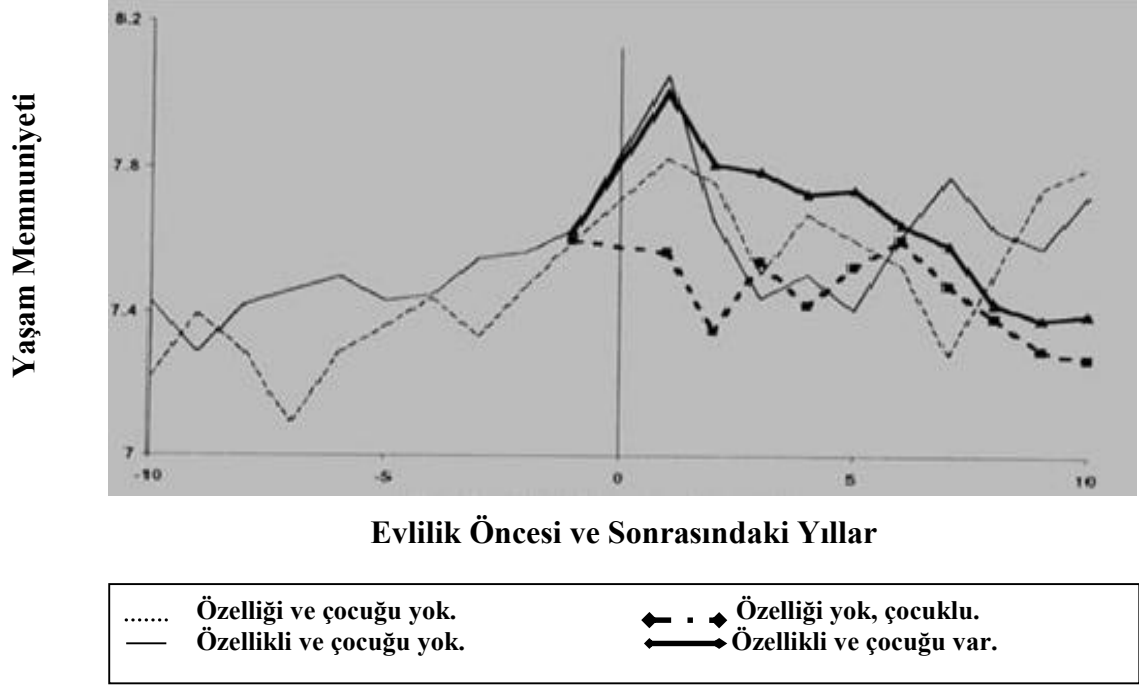

Kaynak: J. VanSluijs, “Effecten van Levenslooptransities op de Tevredenheid van Jong Volwassenen”, (Effects of Life Course Transition on Satisfaction of Adolescents), **Yüksek Lisans Tezi**, University of Tilburg, 2004, p. 68.

Grafik 2. 13.’te Hollanda’da 1987-1999 yılları arasında yaşam memnuniyeti üzerine yapılan veriler gösterilmektedir. Buna göre kadınların ve erkeklerin yaşam memnuniyeti ve ilk çocuğun doğumu arasındaki pozitif ilişki, çocuğun doğumundan sonraki üç yıla kadar sürmektedir. Kadınların yaşam memnuniyetindeki pozitif etki daha uzundur²⁶².

²⁶² VanSluijs, a.g.e., pp. 67-68.

Grafik 2. 14. Almanya Sosyo Ekonomik Panel Verisine Göre 1984 ve 2000 Yılları Arasında Ebeveynlik, Evlilik Çerçevesinde Yaşam Memnuniyeti ve İşgücünün Bölümü

Kaynak: Alois Stutzer, Bruno Frey, “Does Marriage Make People Happy, Or Do Happy People Get Married?” *The Journal of Socio-Economics*, Vol.: 35, 2006, pp. 326-347.

Grafik 2. 14.`te özelliği olan/hiçbir özelliği olmayan ve hiç çocuğu olmayan, özelliği olan/ hiç çocuğu olmayan ve çocuğu olanlar arasında yıllarca evli olanlarda yaşam memnuniyetindeki aralığın yükseldiği görülmektedir. Yaşam memnuniyeti, özelliğe sahip ve çocuk sahibi olan çiftlerde, özelliği olmayan ve çocuk sahibi olan çiftlerden daha iyidir. (Tablo 2. 4. ve 2. 5.`te detaylar bulunmaktadır).

2.5.3 Çocuk Sahibi Olanlarda Beklenen ve Deneyimlenen Faydanın Arasındaki Farklılıklar

Psikoloji ile ilgili çeşitli çalışmalar çocuk sahibi olmanın iyi oluş üzerinde dolaylı katkıları olduğunu sunmaktadır. Yaşlıların iyi oluş ve mutluluklarına için onların çocuk sahibi olmaları katkı sağlar²⁶³.

Evlilik memnuniyeti ve mutluluk üzerinde çocuk sahibi olmak çok küçük bir etkiye sahiptir. Genel olarak çocuk sahibi olmanın etkisi negatiftir²⁶⁴; iki - üçe kadar çocuk sahibi olmak iyi olmakla beraber bu etkiler aile yaşam döngüsüne bağlıdır. Balayı ve çocuksuz aile dönemleri evlilik döneminin en iyi dönemleridir, beşten daha az çocuk sahibi olduğu ve onlar ergen olduğunda evlilik memnuniyetinin en az olduğu dönemdir²⁶⁵.

Çinlilerin çocukları ve mutluluk seviyeleri ile ilgili çok az çalışma vardır. Sadece Çinli göçmenlerin çocukları ve mutluluğu ile ilgili çalışmalar bulabildik. Birisinin çocuklarının yokluğu, göçmenlerin iyi oluşunda büyük ölçüde negatif ilişkilidir²⁶⁶.

Çocuk sahibi farklı gruplar evliliğin ilerleyen yıllarından sonra yaşam memnuniyetinde benzer ortalamalar kaydetmektedir. Onların yaşam memnuniyeti evliliğin birkaç yıl sonrasında azalmaktadır. Aynı zamanda, çocuksuz çiftler çocuklu çiftlerden daha fazla yaşam memnuniyetine sahiptirler. Bu durum göstermektedir ki, çocuksuz çiftler, çocuk sahibi olmak onların mutluluğunu artıracaktır. Dışsal mutlu insanlardır. Bu durum beklenen faydayı göstermektedir. Çocuksuz çiftler çocuk sahibi olmanın onları mutlu edeceğine inanmaktadır fakat gerçek hayatta onların mutluluğunu

²⁶³ Pernilla K. Hilleras, Hedda Aguero-Torres, Bengt Winblad, "Factors influencing well-being in the elderly." **Current Opinion in Psychiatry**, Vol.: 14, No: 4, 2001, pp. 361-365.

²⁶⁴ Norval D. Glenn, Charles N. Weaver, "A Multivariate, Multisurvey Study of Marital Happiness." **Journal of Marriage and the Family**. Vol.: 40, No:2, 1978, p. 279.

²⁶⁵ Christopher Walker, "Some Variations in Marital Satisfaction." Ed by Robert Chester ve John Peel, **Equalities and inequalities in family life**, 1977, pp. 127-139.

²⁶⁶ Alpaslan Akay, Olivier Bargain, Klaus F. Zimmerman, "Relative Concerns of the Rural-to-Urban Migrants in China", **Journal of Economic Behavior & Organization**, Vol.: 81, 2012, p. 435.

azaltmaktadır. Bu durum ise deneyimlenen faydaya örnek gösterilebilir.

2.5.4 Beklenen ve Deneyimlenen Fayda Arasındaki Gözlemlenen Boşluk için Açıklamalar

Standart ekonomi teorilerinde insanların mutluluğunun deneyimlenen ve beklenen fayda ile ölçülemeyeceği iddia edilmektedir; fakat araştırmalar göstermektedir ki, deneyimlenen fayda ve beklenen fayda birbirinden farklıdır ve deneyimlenen fayda beklenen faydadan farklı değerlendirilebilir.

Kahneman'ın "Back to Bentham" makalesinde deneyimlenen faydanın hem ölçülebileceği hem de beklenen faydadan farklı olduğu açıklanmıştır. Rasyonel insanlar kendilerinin hazcı deneyimlerini optimize etmek ister.

Yapılan birçok deney ve ankette psikologlar, insanlar onların deneyimleri hakkındaki fayda öngörülerinde ne kadar başarılı olduklarının üzerinde çalışmaktadır. Araştırmacılar insanlar mutluluğun belirleyicisi olarak sıklıkla doğru olmayan sezgisel teorileri tuttuklarını bulmuştur.

Çocuğun evliliği olumsuz etkilediğini belirten açıklamalarda çocukların eşler için bir sıkıntı kaynağı olduğu ve eşler arasındaki yakınlaşmayı engelleyerek uyumsuzluğa neden olduğu vurgulanmaktadır²⁶⁷. Evlilikte eşler arasındaki evlilik doyumunun ilk iki yıldan sonra yavaş yavaş düştüğünü ancak bu düşüşün çocukların olması ile giderek hızlandığını ifade eden çalışmalar da mevcuttur²⁶⁸.

Çiftler çocuk sahibi olarak mutluluğu bulacaklarını varsaymaktadır. Çoğu insana göre, geleneksel "anne" ve "baba" rolleri mutlu bir çekirdek aile olmanın bir parçasıdır. Her kültürde çocuk sahibi olmanın mutluluk getireceği yaygın bir inançtır. Çocuğun

²⁶⁷ Jay Belsky, "Parental and nonparental care and children's socioemotional development: A decade in review", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 52, Issue: 4. 1990, p. 88.

²⁶⁸ Edward H. Bowman, "Strategy Changes: Possible Worlds and Actual Minds", **Perspectives on Strategic Management**, Ed by James W. Fredrickson, New York. 1990, pp. 9-37.

doğumundan 1 yıl önce hem kadınların hem de erkeklerin yaşam memnuniyetinde önemli bir artış olmaktadır – çocuğun doğduğu yılda bu memnuniyet sürmektedir- fakat daha sonra yaşam memnuniyeti düşmektedir. Hem kadın hem de erkeklerin mutsuzluk deneyimleri sonraki dört yıl sürmektedir. Onlar yıllar önceki çocuksuz oldukları zamandan daha az mutludur.

Çocuksuz kişiler çocuk sahibi olmanın onları mutlu edeceğine inanmaktadır; fakat bu kişiler çocuk sahibi olduklarında onların mutluluğu azalmaktadır. Avrupa Ülkeleri'nde, Avustralya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Hollanda'da, İngiltere'de çocuk sahibi olanlarla yapılan çalışmalarda mutluluk seviyesinin azaldığı ortaya çıkmıştır. Batı Almanya'da yaşayanlarla yapılan ankette çocuk sahibi olmanın negatif etkisi olduğu, Doğu Almanya'da yaşayanlar da ise pozitif etkisi olduğu belirtilmiştir. Çin'de çocuk sahibi olduktan sonra mutluluk seviyesi artmakta veya aynı kalmaktadır. Kadınların yaşam memnuniyeti bebeğin doğumundan önce oldukça yüksektir ve doğuma kadar da bu yükseklikte kalır. Doğumdan sonra yaşam memnuniyeti oldukça hızlı bir şekilde düşer ve çocuk beklentisinin dahi olmadığı en eski seviyesine gelir. Doğum sonrasında erkeklerde 1 yıl, kadınlarda ise 2 yıl süren pozitif bir etki bulunmaktadır. Buna rağmen ilk çocuk 4-5 yaşına gelene kadar, tahmini katsayı hem kadınlar hem de erkekler için negatiftir. Doğum sonrasındaki bulgular, gerçek mutluluk üzerine olan bulgulardır ve deneyimlenen faydayı ortaya koyar. Doğumdan önceki mutluluk seviyesi bulguları ise beklenen faydayı ortaya koymaktadır. Doğum öncesi ve sonrasındaki mutluluktaki değişim, beklenen fayda ve deneyimlenen fayda arasında bir boşluk oluşur ki bu boşluk da beklenen fayda ve deneyimlenen fayda arasındaki farkı ortaya çıkarmaktadır.

Örneklerin Tablo Üzerinde Özeti

Tablo 2. 3. İnsanların Mutluluğunda Onların Çocuk Sahibi Olma Beklentisinin Etkileri Üzerine Araştırma Bulguları

Grup, Yer, Zaman	Soru	Cevap		Kaynak WDH Detay bulunan sayfa
		Ortalama	Alt gruptaki değişim	
Genel Halk, Bulgaristan, 2003 - 2007 N = 2501	Bir çocuk sahibi olmak yaşam memnuniyetinizi ve mutluluğunuzu nasıl etkileyecektir?	+0.28	Tüm ülkelerde: <ul style="list-style-type: none">- Erkekler arasında mutluluk artışı belli belirsiz bir şekildedir.- Çocuksuz kişilerde çok fazla mutluluk yaratıyor.- 2 çocuk sahibi olmak anne-babada daha az mutluluk yaratıyor.- Yüksek eğitilmiş olanlarda daha fazla mutluluk yaratıyor.	Aassve et al 2014 Aassve, Arnstein, Anna Barbuscia, Letizia Mencarini: “Expected happiness from childbearing and its realization”, Working Paper , http://paa2014.princeton.edu/papers/141641 .
Genel Halk, Fransa, 2003 - 2007 N = 1259	-2 çok kötü -1 kötü 0 nötr	+0.75		
Genel Halk, İtalya, 2003-2007 N = 2018	+1 daha iyi +2 çok iyi	+0.95		

18 - 40 yaş, genel halk, Bulgaristan, 2004-2006	Farz edin ki, gelecek üç yılda bir çocuk/bir başka çocuk sahibi olacaksınız. Bir çocuk sahibi olmak yaşam memnuniyetinizi ve mutluluğunuzu nasıl etkileyecektir?	+	Tüm ülkelerde: - Erkekler arasında mutluluk artışı belli belirsiz bir şekildedir. - Çocuksuz kişilerde çok fazla mutluluk yaratıyor. - 2 çocuk sahibi olmak babalar arasında daha az mutluluk yaratıyor. - 2 çocuk sahibi olmak anneler arasında 1 çocuktan daha fazla mutluluk yaratıyor.	Kohler and Billari, 2009 Billari, Francesco C., Hans-Peter Kohler: "Fertility and happiness in the XXI century: institutions, preferences, and their interactions", XXVI IUSSP International Population Conference , Marrakesh, Morocco, 2009.
18 - 40 yaş, genel halk, Fransa, 2004 - 2006		++		
18 - 40 yaş, genel halk, Gürcistan, 2004 - 2006		++		
18 - 40 yaş, genel halk, Almanya, 2004 - 2006		+ 0 nötr +1 daha iyi +2 çok iyi		
18 - 40 yaş, genel halk, Macaristan, 2004 - 2006		++		
18 - 40 yaş, genel halk, Rusya, 2004 - 2006		+		

Çalışmalar [Bibliography of Happiness](#) "Sc01 Perceived sources of one's own happiness"ta yer almaktadır.

Tablo 2. 3.'te görüldüğü üzere çocuk beklentisinin kadınlar ve erkeklerin mutluluğu ve yaşam memnuniyeti üzerinde genellikle pozitif yönlü etkisi bulunmaktadır.

Tablo 2. 4. İnsanların Mutluluğunda Onların Çocuk Sahibi Olmasının Gerçek Etkileri Üzerine Araştırma Bulguları - Çocuk Sahibi Olup Olmamanın Mutluluk Etkisi Üzerine Kesit Veri Analizleri

Grup, yer, zaman	Mutlulukta gözlemlenen farklılıklar	WDH Detay Bulunan sayfa
62 yaşında evli kadınlar, ABD, 1972	Çocuksuzlar belli belirsiz bir şekilde daha az mutludur.	4697 Sears, Pauline S., Ann H. Barbee: "Career and Life Satisfaction among Terman Gifted Women", Ed by J. C. Stanley, W. C. George, The Gifted and the Creative , J. Hopkins University Press, 1977, Baltimore, USA, pp. 28–72.
Genel halk, 18 ülke, 1995-97	Geçmişe yönelik kontrol değişkenlerinde hiçbir farklılık yoktur.	4189 Ball, Richard, Kateryna Chernova: "Absolute Income, Relative Income, and Happiness", Social Indicators Research , Vol.: 88, Issue: 3, 2008, pp. 497-529.
Genel halk, 10 Avrupa Birliği Ülkesi, 1981	İtalya, İrlanda, Almanya ve İspanya’da çocuksuzlar belli belirsiz bir şekilde daha az mutlu. Belçika, Danimarka, Fransa, Kuzey İrlanda ve Birleşik Krallık’ta mutlulukta hiçbir farklılık bulunmamaktadır. (Kontrol grupları uygun değil.)	121 Halman, Loek C., R. A. DeMoor, F. J. Heunks, H. Zanders: Traditie, secularisatie en individualisering: een studie

		naar de waarden van de Nederlanders in een Europese context (Tradition, Secularization and Individualisation- a Study into the Values of the Dutch within a European Context), Tilburg University Press, Netherlands, 1987.
Çinli göçmenler, Çin, 2002	Göç eden Çinliler'in eğer hiç çocukları yoksa daha mutlular.	Knight, Gunatilaka, 2010 Knight, John, Ramani Gunatilaka: "Great Expectations? The Subjective Well-being of Rural-Urban Migrants in China", World Development , Vol.: 38, No: 1, 2010, pp. 113-124.
20 - 50 yaş, Genel halk, 19 Avrupa Birliği Ülkeleri, 2006	Çocuksuzlar belli belirsiz bir ekilde daha az mutludur. Medeni durum, medeni durumun kontrolünden sonraki gelir, gelir, işsizlik ve eğitimdeki farklılıklar kontrol edildi.	Aassve, Giosis and Sironi, 2012 Aassve, Arnstein, Alice Giosis, Maria Sironi: "Happiness and Childbearing Across Europe", Social Indicators Research , Vol.: 108, No: 1, 2012, pp. 65-86.
15+ yaş, Genel halk, 86 ülke, 1981 - 2005, N = 201988	Çocuksuzlar daha az mutludur, 4 veya daha fazla çocuğu olan anne-babaların mutlulugunda hiçbir farklılık yoktur. Medeni durum kontrol edildiğinde çocuksuzlar daha mutludur.	1942 Margolis, Rachel, Mikko Myrskylä: "A Global Perspective on Happiness and Fertility", MPIDR Working Paper WP 2010-025 , 2010.

25 - 45 yaş, tek yumurta ikizleri, Danimarka, 2002, N = 3226	Hem kadın hem de erkeklerde çocuk sayısının onların öznel iyi oluşlarında küçük bir etkisi bulunmaktadır. Kadın ve erkekler çocukları doğduktan sonra daha fazla mutludur.	15565 Kohler, Hans-Peter, Jere R. Behrman, Axel Skytthe: "Partner+Children=Happiness? The Effects of Partnerships and Fertility on Well-Being", Population of Development Review , Vol.: 31, 2005, p. 407-445.
12 – 16 yaş, gençler, ABD, 1997 – 2008	Çocuğun yokluğu mutlulukta hiçbir değişiklik göstergesiyle ilişkili değildir.	Grossbard and Mukhopadhyay, 2013 Grossbard, Shoshana Amyra, Sankar Mukhopadhyay: "Children, Spousal Love, and Happiness: An Economic Analysis", IZA Discussion Paper No: 7119 , 2012.

Veriler Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan alınmıştır. Mutluluk ve çocuk sahibi olma üzerine araştırma bulguları C3.2 sekmesindedir.

Tablo 2. 4.'te görüleceği üzere kesit veri araştırma sonuçlarına göre, insanların çocuk sahibi olduktan sonra genellikle daha mutlu oldukları görülmektedir (Tablo 2.4.'de detaylı açıklamalar bulunmaktadır).

Tablo 2. 5. İnsanların Mutluluğunda Onların Çocuk Sahibi Olmasının Gerçek Etkileri Üzerine Araştırma Bulguları - İlk Çocuğun Mutluluk Üzerindeki Etkileri Üzerine Panel Bulgular

Grup, Yer, Zaman	Mutlulukta gözlemlenen <u>değişiklik</u>	WDH Detay
Çalışma yaşındakiler, ABD, 1973 -1977	Geçmiş beş yılda ilk çocuğun doğumundan sonra mutlulukta hiç önemli bir değişiklik olmaz. İkinci çocuğun doğumundan sonra pozitif bir değişiklik olur.	10001 Nock, Steven L.: "Family Life-Cycle Transitions: Longitudinal Effects on Family Members", Journal of Marriage and Family , Vol.: 43, No: 3, 1981, pp. 703-714.
21 - 64 yaş, Genel halk, Almanya, 14 yıl boyunca, 1985-1999	Kadınlarda mutluluk seviyesi doğumdan sonra ilk yılda çok az pozitif bir değişiklik olur.	20459 Frijters, Paul, John P. Haisken-DeNew, Michael A. Shields: "Investigating the Patterns and Determinants of Life Satisfaction in Germany Following Reunification", The Journal of Human Resources , Vol.: 39, No: 3, 2004, p. 666.
16 - 40 yaş, genel halk, Britanya, 12 yıl boyunca, 1996-2008	Kadınlarda mutluluk seviyesi ilk çocuğun doğumunun üç yıl öncesinde zirve yapar. Daha sonra eski mutluluk seviyesine geri döner ve daha düşük bir seviyede kalır. Çocuğun doğumu erkeklerin yaşam memnuniyetinde değişiklik yapmaz.	Clark and Georgellis 2013 Clark, Andrew E., Yannis Georgellis: "Back to Baseline in Britain: Adaptation in the British Household Panel Survey", Economica , Vol.: 80, 2013, p. 505.

<p>16 - 40 yaş, genel halk, Almanya, 20 yıl boyunca, 1984 - 2003</p>	<p>Erkeklerde mutluluk seviyesi çocuğun doğumunun öncesinde zirve yapar, fakat kadınlarda değil. Hem kadınların hem de erkeklerin mutluluk seviyesi çocuk 4-5 yaşına gelene kadar aşağı doğumdan 1 yıl önceki seviyesine inmektedir.</p>	<p>Clark et al. 2008 Clark, Andrew E., Ed Diener, Yannis Georgellis, Richard E. Lucas: "Lags and Leads in Life Satisfaction: A Test of the Baseline Hypothesis", The Economic Journal, Vol.: 118, 2008, p. 235.</p>
<p>15+ yaş, evli çiftler, Almanya, 17 yıl boyunca, 1984 - 2000</p>	<p>Mutluluk seviyesi ilk çocuğun doğumunun öncesinde zirve yapar. Sonra özellikle çalışan kadınlarda doğum öncesi seviyesine geri düşer.</p>	<p>8621 Stutzer, Alois, Bruno Frey: "Does Marriage Make People Happy, Or Do Happy People Get Married?" The Journal of Socio-Economics, Vol.: 35, 2006, pp. 326-347.</p>
<p>15+ yaş, Genel halk, Avustralya, 6 yıl boyunca, 2002 - 2007</p>	<p>İlk doğumun kadınların yaşam memnuniyeti üzerinde pozitif bir beklenti etkisi bulunmakta ve bu pozitif etki doğumdan bir yıl sonraya kadar da sürmektedir. Bir yıldan sonra önemli bir etkisi bulunmamakla birlikte bu etki sifıra yakındır.</p>	<p>Frijters et al. 2011 Frijters, Paul, David W. Johnston, Michael A. Shields: "Life Satisfaction Dynamics with Quarterly Life Event Data", The Scandinavian Journal of Economics, Vol.: 113, No: 1, 2011, p. 200.</p>
<p>25 - 50 yaş, evli ve evlenmeden birlikte yaşayan çiftler, Avustralya, üç yıl boyunca, 2001 - 2003</p> <p>N = 4676</p>	<p>Kadın ve erkekler çocuk sahibi olduktan sonra daha mutludur.</p>	<p>Booth and Van Ours 2009 Booth, Alison L., Jan C. Van Ours: "Hours of Work and Gender Identity: Does Part-time Work Make the Family Happier?", Economica, Vol.: 76, 2009, p. 184.</p>

<p>15+ yaş, Ebeveynler, Almanya, 26 yıl boyunca, 1984 - 2009.</p> <p>15+ yaş, Ebeveynler, Britanya, 17 yıl boyunca, 1991 - 2008</p>	<p>Mutluluk seviyesi ilk çocuğun doğumunun öncesinde zirve yapar. Sonra doğum öncesi seviyesine geri düşer.</p>	<p>Myrskylä and Margolis 2012 Myrskylä, Mikko, Rachel Margolis: "Happiness: Before and After the Kids", MPIDR Working Paper WP 2012-013, 2012.</p>
<p>21 - 64 yaş, genel halk, Almanya, 14 yıl boyunca, 1985 - 1999</p>	<p>Doğu Almanya’da yaşayanlar üzerine yapılan bir araştırmada çocuk sahibi olmanın pozitif etkisi bulunmuştur. Batı Almanya’da ise çocuk sahibi olmanın negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Son yılda Batı Almanya’da bebek sahibi olmanın pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur.</p>	<p>20459 Frijters, Paul, John P. Haisken-DeNew, Michael A. Shields: “Investigating the Patterns and Determinants of Life Satisfaction in Germany Following Reunification”, The Journal of Human Resources, Vol.: 39, No: 3, 2004, p. 666.</p>
<p>18 - 30 yaş, genç yetişkinler, Hollanda, 1987 - 1999 N = 836</p>	<p>İlk doğum kadınların ve erkeklerin yaşam memnuniyetlerinde pozitif bir etkiye sahiptir.</p>	<p>10950 J. VanSluijs, “Effecten van Levenslooptransities op de Tevredenheid van Jong Volwassenen”, (Effects of Life Course Transition on Satisfaction of Adolescents), Yüksek Lisans Tezi, University of Tilburg, 2004, p. 68.</p>
<p>Tüp bebek tedavisi olan kadınlar, Büyük Britanya, 1977-80 N = 27</p>	<p>Kadınlar çocuğun doğumundan sonra daha mutludur.</p>	<p>16238 James, Basil, Phillip F. Hughes: “Psychological Well-Being as an Outcome Variable in the Treatment of Infertility by Clomiphine”, British Journal of Medical Psychology, Vol.: 55, 1982, pp. 357 -377.</p>

15+ yaş, Alman göçmenler, Almanya, 2002-2009 N= 11096	Alman göçmenlerde çocuk sahibi olmanın onların yaşam memnuniyeti ve mutlulukları üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır.	20724 Erlinghagen, Marcel: “Nowhere Better Than Here? The Subjective Well-Being of German Emigrants and Remigrants”, Comparative Population Studies-Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft , Vol.: 36, 2011, pp. 899 -926.
Çalışma yaşındakiler, İngilizler, 1991 - 1993 N = 17809	3 veya daha fazla çocuk sahibi olmak haricinde çocuklar iyi oluş ile ilişkili değildir ve negatif bir etkiye sahiptir.	Clark and Oswald 2002 Clark, Andrew E., Andrew Oswald: “Well-being in Panels”, University of Warwick, Working Paper . 2002, p. 10.
İşsiz, İngilizler, 1991 N = 522	İşsiz İngilizler arasında çocuk sahibi olmak (özellikle bir) daha az memnuniyetle ilişkilidir.	Clark and Oswald 1994 Clark, Andrew E., Andrew Oswald: “Unhappiness and Unemployment.” The Economic Journal , Vol.: 104, No: 424, 1994, p. 657.

Veriler Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan alınmıştır. Mutluluk ve çocuk sahibi olma üzerine araştırma bulguları C3.1.1.2 sekmesindedir.

Tablo 2. 5.`te görüldüğü üzere göre uzun dönemli yapılan araştırma sonuçları birkaç istisna dışında çocuk sahibi olduktan sonra genellikle mutlulukta önemli bir değişim olmadığı veya negatif bir etkiye sahip olduğu yönündedir (Tablo 2. 5.`te detaylı açıklamalar bulunmaktadır).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BEKLENEN ve DENEYİMLENEN FAYDA ARASINDAKİ FARK: MAAŞ ARTIŞI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

İki anket sonucundan ilki beklenen faydayı ortaya çıkarırken, ikincisi gelir artışı olduğu andaki mutluluk seviyesini bir başka deyişle deneyimlenen faydayı ölçecektir. Gelirlerinin arttığı andaki mutluluk seviyesi aynı zamanda her iki faydadaki değişimin öncesini ve sonrasını ortaya çıkaracaktır.

3.2 Araştırmanın Kapsamı, Kısıtı ve Yöntemi

Bu araştırmayı Türkiye genelinde maaşlarına enflasyonun üzerinde zam yapılan 169 akademik personel ile e-posta yoluyla iki aşamalı olarak yaptık. Anketimizin birinci aşamasını 16.11.2014 ve 14.12.2014 tarihleri arasında henüz zamlı maaş alınmadan önce, ikinci anketi ise 09.04.2015 ve 15.07.2015 tarihleri arasında `www.onlineanketler.com` internet sitesi aracılığıyla e-posta gönderimi yoluyla yaptık.

Türkiye’de çalışan memurlar ocak ve temmuz olmak üzere yılda iki kez zamlı maaş almaktadır. Zam oranı 2012 yılının Ocak ayında %4 ve Temmuz ayında da %4 iken, 2013 yılının Ocak ayında %3, Temmuz ayında da %3 idi. 2014 yılının Ocak ayında memurlar net 123 lira zam almış, fakat Temmuz ayında zam almamıştır²⁶⁹. Belirtilen zam oranları gerçekleşen enflasyon oranından düşüktür.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının açıklamış olduğu 2014 yılı enflasyon

²⁶⁹ 2012, 2013 ve 2014 Yıllarına Ait Memur Zam Oranları <http://www.ebordro.net/e-bordro/memur-maas-zamlari.html> (17 Mayıs 2015)

oranı 8.2'dir ²⁷⁰. Araştırmamızda Türkiye genelinde yıllık enflasyon rakamının üstünde zam yapılan akademisyenlere yer verdik. Araştırmamızın katılımcıları 2014 yılı sonunda 6564 sayılı Yükseköğretim Personel Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 1. maddesi ile 11.10.1983 tarihli ve 2914 sayılı Yükseköğretim Personel Kanununu üçüncü maddesine eklenerek yürürlüğe giren kanuna göre yükseköğretim tazminatına hak kazanan devlet memurlarıdır. Yükseköğretim tazminatı Devlet Memurları Kanununa tabi en yüksek devlet memuru brüt aylık (ek gösterge dâhil) tutarının; “profesör, doçent yardımcı doçent kadrosunda bulunanlara %100'ü, araştırma görevlisi öğretim görevlisi, okutman, uzman, çevirici ve eğitim-öğretim planlamacısı kadrosunda bulunanlara %115'i oranında her ay yükseköğretim tazminatı ödenecek” şekilde uygulanmıştır²⁷¹. Araştırma söz konusu kişilerle gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Akademik personelin ikinci ankette birinci anketin uygulanmasından sonraki (maaşları arttıktan sonra) mutluluk seviyelerini ölçtük. Birinci ve ikinci anketteki maaş seviyelerine bakarak yıllık enflasyon rakamının üzerinde zam alanların anketlerini değerlendirdik.

Araştırmanın betimsel istatistikleri ve ekonometrik analizlerini STATA 11.0 programını kullanarak hazırladık. Araştırmada elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları tablolar şeklinde sunulmuştur. Korelasyon ve OLS regresyon analizi yapıp, sabit varyans sorunu olup olmadığı kontrol edilmiştir.

3.3 Araştırma Soruları

Verilerle çizilen resme bakılacak olduğunda, çalışmamız açısından öne çıkan bir takım sorular bulunmaktadır. Bu sorular üçüncü bölümün çerçevesini ve sınırlarını da

²⁷⁰2014 Yılı Enflasyon Oranı
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Para+Politikasi/Fiyat+Istkrari/Enflasyon+Hedefleri> (29 Temmuz 2015).

²⁷¹ 14 Kasım 2014 tarih ve 29175 sayılı Resmi Gazete.

belirlemektedir. Aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

1. Türkiye’de çalışanlar gelirleri arttığında mutluluklarında da bir artış olacağını beklemekte midir? (yıllık enflasyon oranından daha yüksek bir zam olduğunda)
2. Türkiye’de çalışanlar gelirleri arttığında mutluluklarında bir artış olmayacağını beklemekte midir?
3. Türkiye’de çalışanlar gelirleri arttıktan sonra daha mı mutlu olurlar?
4. Türkiye’de çalışanların gelir artışı öncesinde ve sonrasında gelire bağlı mutluluk seviyesi aynı mıdır? (Gelir artışının deneyimlenen ve beklenen fayda arasında farklılığı var mıdır?)

3.4 Veri Toplama Yöntemi

Değişkenlerin seçimi konusunda, gelir ve yaşam memnuniyeti üzerine incelenen teorik çerçeve ve ampirik literatürü dikkate aldık. Anket soruları, Dünya Değerler Araştırması’nın 2011 yılında Türkiye’de yasayanlara uygulanan anketi, Türkiye İstatistik Kurumu Hane halkı İşgücü Anketi 2013 yılı soruları, Nesiller ve Cinsiyet Araştırması (Generations and Gender Survey) soruları ve literatürde yaşam memnuniyeti ile ilgili sorulan sorulardan oluşturulmuştur. Üzerinde yoğunlaştığımız araştırma sorularımız ise gelirin yanında; ilk ankette beklenen faydayı ölçmek için sorduğumuz: ‘Farz edin ki maaşınız arttı. Mutluluk seviyeniz bir dakika öncekinden daha mı fazla olurdu?’²⁷² ve ikinci ankette mutluluğu ölçmek için sorduğumuz: ‘Bütün her şey göz önüne alındığında genel olarak bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz? Şimdi size göstereceğim cetvelde, son derece memnun ve tatmin olmuş hissediyorsanız ‘10’, hiç memnun değilseniz ‘1’ olmak üzere bir puanlama yapınız. 10 tümüyle memnun.....1 tümüyle

²⁷² Prof. Dr. Ruut Veenhoven ve Dr. Wim Kalmijn ile Nesiller ve Cinsiyet Araştırması (Generations and Gender Survey 2004)’ndaki beklenti sorusundan örnek alınarak tarafımızca oluşturulmuş bir sorudur.

memnun değil²⁷³ sorularıdır.

3.5 Araştırma Bulguları

Araştırma sonuçlarını betimsel istatistikler ve araştırma modeli olarak iki grupta inceleyeceğiz.

3.5.1 Betimsel İstatistikler

Ankete katılan ve maaş artışının mutluluklarını artırıp artırmayacağı beklentisinde olan bireyleri öğrendikten sonra sırasıyla; cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, medeni durum, meslek ve yaşadıkları şehir gibi genel özellikleri yer almaktadır. Anket sonuçları kolay takip edilebilmesi açısından tablo yardımıyla gösterilmiştir. Nesiller ve Cinsiyet Araştırması anketinin çocuk beklentisinin yaşam memnuniyeti ve mutluluğa etkisini ölçen sorusunu²⁷⁴ örnek alarak maaş artışının beklenen faydası için benzer bir soru hazırladık. Aşağıda hazırladığımız beklenen fayda sorusunun sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. 1. Birinci Ankette `Farz edin ki maaşınız arttı. Mutluluk seviyeniz bir dakika öncekinden daha mı fazla olurdu?` Sorusuna Verilen Cevaplar

Beklenti	Katılımcı Sayısı
Evet	54
Hayır	102
Bilmiyorum	13
Toplam	169

²⁷³ Dünya Değerler Araştırması Anket Sorusu 2011.

²⁷⁴ Andres Vikat, Gijs Beets, Francesco Billari, Christoph Bühler, Martine Corijn, Aline Désesquelles, Tineke Fokkema, Alphonse MacDonald, Gerda Neyer, Ariane Pailhé, Antonella Pinnelli, Anne Solaz, Zsolt Spéder, **Generations and Gender Survey Full Questionnaire for Wave 1: Core + Four Optional Sub-Modules**, 2004, p. 54, `Farz edin ki, gelecek üç yılda bir çocuk/bir başka çocuk sahibi olacaksınız. Bir çocuk sahibi olmak yaşam memnuniyetinizi ve mutluluğunuzu nasıl etkileyecektir?`, http://www.ggp-i.org/images/stories/Survey_Instruments/GGP_QuestW1Full.pdf

Tablo 3. 1.`de görüldüğü üzere maaş artışının mutluluklarını artıracığı beklentisinde olanlar, mutluluğunun artmayacağı beklentisinde olanlardan daha fazladır. İlk ankette katılımcıların beklendikleri faydayı öğrenmiş olduğumuz yukarıdaki soruya verilen cevaplara göre katılımcıları `Maaşım artarsa mutluluğum artar` ve `Maaşım artarsa mutluluğum artmaz` diyenler olarak iki gruba ayırdık, beklenti sorusuna `Bilmiyorum` diye cevap verenlerin anketlerini değerlendirmeye almadık.

Tablo 3. 2. Ankete Katılanların Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanlar		Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracığı Beklentisinde Olanlar	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kadın	39	38.24	24	44.44
Erkek	63	61.76	30	55.56
Toplam	102	100	54	100

Tablo 3. 2.`de maaş artışının mutluluklarını artıracığı beklentisinde olan 102 kişinin %38,24`ünün kadın %61.76`sının ise erkek olduğu, maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 54 kişiden %44.44`ünün kadın %55.56`sının ise erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 3. Ankete Katılanların Yaşı

Yaş	Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanlar		Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanlar	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
20-24	0	0	1	1.85
25-30	20	19.6	22	38.89
31-35	29	28.94	13	24.7
36-40	19	18.62	8	14.81
41-45	19	18.62	3	5.01
46-50	6	5.88	5	9.26
51-55	3	2.94	2	3.70
56-60	2	1.96	1	1.85
61-65	2	1.96	0	0
65 üzeri	2	1.96	0	0
Toplam	102	100	54	100

Tablo 3. 3.'te katılımcıların yaşları gösterilmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmının 25-45 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 4. Ankete Katılanların Eğitim Seviyesi

Eğitim Seviyesi	Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanlar		Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanlar	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Doktora	62	60.78	30	55.56
Yüksek Lisans	36	35.29	18	33.33
Lisans	4	3.92	6	11.11
Toplam	102	100	54	100

Tablo 3. 4.'te maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 102 kişinin eğitim seviyeleri gösterilmektedir. Doktora mezunu katılımcıların fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 5. Ankete Katılanların Medeni Durumu

Medeni Durum	Olumsuz Beklentiyeye Sahip Kişiler		Olumlu Beklentiyeye Sahip Kişiler	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Evli	68	66.67	34	62.96
Eşi öldü	1	0.98	0	0
Boşandı	3	2.94	3	5.56
Hiç evlenmedi	30	29.41	17	31.48
Toplam	102	100	54	100

Tablo 3. 5.'te ankete katılanların büyük çoğunluğunun evli olduğu, kalan kısmın

neredeşey tamaminin bekâr olduğu görlmektedir²⁷⁵.

Tablo 3. 6. Ankete Katılanların Mesleği

Meslek	Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanlar		Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanlar	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Prof. Dr.	8	7.84	3	5.56
Doç. Dr.	14	13.73	9	16.67
Yrd. Doç. Dr.	28	27.45	10	18.52
Arş. Gör.	26	25.49	22	40.74
Öğr. Gör.	18	17.65	5	9.26
Okutman	5	4.90	3	5.56
Uzman	3	2.94	2	3.70
Toplam	102	100	54	100

Tablo 3. 6.`da görüldüğü üzere ankete katılan akademisyenler arasında en fazla katılımın yardımcı doçent doktorlar ve araştırma görevlileri oldukları görülmektedir. En az katılım sağlayanlar ise uzmanlar ve okutmanlardır.

²⁷⁵ Medeni durum sorusu TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistikleri 2013'ten alınmıştır.

3.5.2 Model

Ankete katılanların zam öncesi ve sonrası yaşam memnuniyeti ve mutluluk seviyeleri üzerindeki etkilerinin sonuçlarına göre elde edilen bulgulara ve değerlendirmelere yer verdikten sonra, olumlu ve olumsuz beklentiye sahip kişilerin zam öncesi ve sonrası maaş ve mutluluk seviyelerini karşılaştıracağız. Her iki gruba ait zam sonrasındaki maaş ve yaşam memnuniyeti seviyesinin korelasyon sonuçlarına yer vereceğiz. Bağımlı değişken olan yaşam memnuniyeti ile bağımsız değişken olan maaş arasındaki OLS regresyon sonuçlarının yanı sıra; cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum ve meslek gibi kontrol değişkenleri ile olan ilişkisini de ortaya çıkaracağız.

Tablo 3. 7. Ankete Katılanların Zam Öncesi ve Sonrası Yaşam Memnuniyeti ve Mutluluk Seviyesi

Değişken	Gözlem Sayısı	Yaşam Memnuniyeti Ortalama	Std. Sapma	Mutluluk Ortalama	Std. Sapma
Zam Öncesi Olumlu Beklentiye Sahip Kişiler	54	6.85	.18	2.87	0.09
Zam Sonrası Olumlu Beklentiye Sahip Kişiler	54	6.61	.24	2.85	0.10
Zam Öncesi Olumsuz Beklentiye Sahip Kişiler	102	5.87	.18	2.66	0.72
Zam Sonrası Olumsuz Beklentiye Sahip Kişiler	102	7.14	.16	3.20	0.68

Tablo 3. 7.'de görüldüğü üzere maaş artışının mutluluklarını artıracığı beklentisinde olan 54 kişinin zam sonrası yaşam memnuniyeti seviyesi (10 üzerinden) 6.85'ten 6.61'e mutlulukları ise (4 üzerinden) 2.87'den 2.85'e düşmüştür. Maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 102 kişinin zam sonrası yaşam

memnuniyeti seviyesi 5.87`den 7.14`e mutlulukları ise 2.66`dan 3.20`ye yükselmiştir²⁷⁶.

Tablo 3. 8. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Öncesi Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması

Maaş (TL)	Yaşam Memnuniyeti Seviyesi (%)			
	2-4	5-7	8-10	Toplam %
2200-2999	26.47	26.47	4.90	57.84
3000-3999	2.94	18.64	7.84	29.42
4000-4999	-	3.92	4.90	8.82
5000-5500	-	0.98	2.94	3.92
Toplam	29.41	50	20.59	100

Tablo 3. 8.`de maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 102 kişinin zam öncesi maaşlarına karşılık gelen yaşam memnuniyeti seviyesi görülmektedir. En düşük 2.200 TL maaş alan ile en fazla 5.500 TL maaş alan katılımcıların %50`sinden fazlasının 2.200-2.999 TL arasında maaş aldıkları görülmekte, bu sayıyı %29.42`lik bir oranla 3.000-3.999 TL arasında maaş alanlar takip etmektedir. Yaşam memnuniyeti seviyesi %50`lik bir oranla en fazla 5-7 arasında, daha sonra %29.41`lik bir katılım oranı ile 2-4 arasında olduğu belirtilmiştir. Yaşam memnuniyeti seviyesini 8-10 arasında değerlendirenlerin oranı ise %20.59`dur.

²⁷⁶ **Dünya Değerler Araştırması 2011**, Yaşam Memnuniyeti Sorusu: “Bütün her şey göz önüne alındığında genel olarak bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz? Şimdi size göstereceğim cetvelde, son derece memnun ve tatmin olmuş hissediyorsanız ‘10’, hiç memnun değilseniz ‘1’ olmak üzere bir puanlama yapınız. 10 tümüyle memnun 1 tümüyle memnun değil”.

Dünya Değerler Araştırması 2011, Mutluluk Sorusu: “Bugünlerde, genel olarak mutlu olup olmadığınızı söyler misiniz? 4. Çok mutluyum 3. Biraz mutluyum 2. Pek mutlu değilim 1. Hiç mutlu değilim”.

Tablo 3. 9. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması

Maaş (TL)	Yaşam Memnuniyeti Seviyesi (%)			
	2-4	5-7	8-10	Toplam %
3000-3999	3.92	40.19	11.76	55.88
4000-4999	0.98	5.88	23.53	30.39
5000-5999	-	0.98	8.82	9.8
6000-6500	-	0.98	2.94	3.92
Toplam	4.90	48.04	47.06	100

Tablo 3. 9.'da maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 102 kişinin zam sonrası maaşlarına karşılık gelen yaşam memnuniyeti seviyesi görülmektedir. En düşük 3.000 TL maaş alan ile en fazla 6.500 TL maaş alan katılımcıların %50'sinden fazlasının 3.000-3.999 TL arasında maaş aldıkları görülmekte, bu sayıyı %30.39'luk bir oranla 4.000-4.999 TL arasında maaş alanlar takip etmektedir. Yaşam memnuniyeti seviyesi %48.04'lük bir oranla en fazla 5-7 arasında, daha sonra %47.06'lık bir katılım oranı ile 8-10 arasında olduğu belirtilmiştir. Yaşam memnuniyeti seviyesini 2-4 arasında değerlendirenlerin oranı ise %4.90 olup, yaşam memnuniyetini 1 olarak bildiren bir katılımcı bulunmamaktadır.

Tablo 3. 8. ve Tablo 3. 9.'u karşılaştırdığımızda, maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan kişilerin aldıkları zam sonrasında yaşam memnuniyeti seviyesinde bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 10. Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanların Zam Öncesi Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması

Maaş (TL)	Yaşam Memnuniyeti Seviyesi (%)			
	4	5-7	8-10	Toplam %
2000-2999	1.85	38.88	12.96	53.70
3000-3999	-	16.66	12.96	29.63
4000-4999	1.85	5.55	3.70	11.11
5000-5500	-	5.55	1.85	7.41
Toplam	3.70	66.66	31.48	100

Tablo 3. 10.'da maaş artışının mutluluklarını artıracığı beklentisinde olan 54 kişinin zam öncesi maaşlarına karşılık gelen yaşam memnuniyeti seviyesi görülmektedir. En düşük 2.000 TL maaş alan ile en fazla 5.500 TL maaş alan katılımcıların %50'sinden fazlasının 2.000-2.999 TL arasında maaş aldıkları görülmekte, bu sayıyı %29.63'lük bir oranla 3.000-3.999 TL arasında maaş alanlar takip etmektedir. Yaşam memnuniyeti seviyesi %66.66'lık bir oranla en fazla 5-7 arasında, daha sonra %31.48 gibi bir katılım oranı ile 8-10 arasında olduğu belirtilmiştir. Yaşam memnuniyeti seviyesini 4 olarak bildirenlerin oranı ise %3.7 olup, yaşam memnuniyetini 1-3 arasında bildiren katılımcı bulunmamaktadır.

Tablo 3. 11. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Ortalaması

Maaş (TL)	Yaşam Memnuniyeti Seviyesi (%)			
	2-4	5-7	8-10	Toplam %
3000-3999	9.26	37.05	22.23	68.52
4000-4999	1.85	12.96	5.55	20.37
5000-5999	-	3.70	3.70	7.41
6000	-	3.70	-	3.70
Toplam	11.11	57.41	31.48	100

Tablo 3. 11.`de maaş artışının mutluluklarını artıracığı beklentisinde olan 54 kişinin zam öncesi maaşlarına karşılık gelen yaşam memnuniyeti seviyesi görülmektedir. En düşük 3.000 TL maaş alan ile en fazla 6.000 TL maaş alan katılımcıların %68.52`sinin 3.000-3.999 TL arasında maaş aldıkları görülmekte, bu sayıyı %20.37`lik bir oranla 4.000-4.999 TL arasında maaş alanlar takip etmektedir. Yaşam memnuniyeti seviyesi %57.41`lik bir oranla en fazla 5-7 arasında, daha sonra %31.48 gibi bir katılım oranı ile 8-10 arasında olduğu belirtilmiştir. Yaşam memnuniyeti seviyesini 2-4 arasında değerlendirenlerin oranı ise %11.11 olup, yaşam memnuniyeti seviyesini 1 olarak belirten hiç kimse bulunmamaktadır.

Tablo 3. 10. ve Tablo 3. 11.`i karşılaştırdığımızda katılımcıların mutluluklarının artacağına dair beklentisinin aksine yapılan zam sonrasında yaşam memnuniyeti seviyesinde bir düşüş ortaya çıkmıştır.

Araştırmada katılımcıların zam öncesi ve sonrası yaşam memnuniyeti ve mutluluk seviyelerini karşılaştırdıktan sonra bağımlı değişken (yaşam memnuniyeti) ile bağımsız değişken (maaş) arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü belirlemek amacıyla korelasyon analizi yaptık.

Korelasyon katsayısı 1 ile +1 arasında değişim gösterir. Korelasyon sonucuna bakıldığında, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal ilişki görülebilmektedir. Sonuç olarak çıkan sayıların pozitif veya negatif olması bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin yönünü görebiliriz²⁷⁷. Korelasyon katsayısı (r) sıfırdan büyükse, değişkenler arasında ilişkide bir değişkene ait veri arttığında/azaldığında buna bağlı olarak diğer değişkenin verisinin de artması/azalması şeklinde gerçekleşir ve her iki (veya daha fazla) değişken arasındaki ilişkinin yönü doğrudur. Bununla birlikte korelasyon katsayısı eğer sıfırdan küçük ise, iki değişken arasındaki ilişkide bir verinin artması durumunda diğerinin azalması veya tam tersi olması halinde her iki (veya daha fazla) değişken arasındaki ilişkinin yönü terstir.

Eğer katsayı bir ise, her iki (veya daha fazla) değişken arasındaki ilişkinin yönünün doğru ve tam olduğunu, bir değişkenin artış oranıyla diğer değişkenin artış oranının veya bir değişkenin azalış oranıyla diğer değişkenin azalış oranının aynı olduğunu gösterir. Eğer katsayı -1 ise, her iki (veya daha fazla) değişken arasındaki ilişkinin yönünün ters ve tam olduğunu, bir değişkenin artış oranının diğer bir değişkenin azalış oranı veya bir değişkenin azalış oranının diğer bir değişkenin artış oranının aynı olduğunu göstermektedir. Eğer katsayısı sıfır ise, her iki (veya daha fazla) değişken arasında hiçbir ilişkinin olmadığını gösterir. Değişkenler arasında ilişkinin düzeyi, korelasyon katsayısının 1 veya -1'e doğru yaklaşmasıyla artmaktadır²⁷⁸.

²⁷⁷ Damodar N. Gujarati, **Basic Econometrics**, 4. Bs. The McGraw-Hill Companies, 2004, p. 23.

²⁷⁸ **A.e.**, pp. 85- 87.

Tablo 3. 12. Maaş Artışının Mutluluklarını Artıracağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Korelasyon Sonucu

	Yaşam Memnuniyeti (n= 102)	Maaş
Yaşam Memnuniyeti	1.0000	
Maaş	r=0.4661	1.0000

Tablo 3. 12.'de görüldüğü üzere maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 102 kişinin yaşam memnuniyeti ve zam sonrası maaşları arasında $r=0.47$ korelasyon bulunmaktadır.

Tablo 3. 13. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Maaş ve Yaşam Memnuniyeti Korelasyon Sonucu

	Yaşam Memnuniyeti (n=54)	Maaş
Yaşam Memnuniyeti	1.0000	
Maaş	r=0.0533	1.0000

Tablo 3. 13.'te görüldüğü üzere maaş artışının mutluluklarını artıracığı beklentisinde olan 54 kişinin yaşam memnuniyeti ve zam sonrası maaşları arasında $r=0.05$ korelasyon bulunmaktadır.

Regresyon analizi, iki veya daha fazla bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi/ilişkileri belirlemek ve bu ilişki ile ilgili tahminlerde bulunmak için kullanılan istatistiksel bir modeldir. Modelin geçerliliğini araştırmak ve tahmin edilen modelin gerçeğe ne kadar yakın olduğunu öğrenebilmek için (Ordinary Least Squares Method - OLS) en küçük kareler yöntemi kullanılmaktadır.

Basit doğrusal regresyon denklemi:²⁷⁹

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \varepsilon_i, i = 1, 2, \dots, n$$

şeklinde yazılır.

Yukarıdaki denklemde “Y” bağımlı değişkeni temsil etmektedir. Bağımsız değişken “X₁”, “β₁” ise bilinmeyen parametre olup, “ε_i” hata terimi olarak ifade edilmektedir. OLS tahmincilerinin yansız ve tutarlı olması için; hataların birbiriyle bağımlı, hata terimleri ile bağımlı değişken arasında korelasyonun olması, hata terimlerinin normal dağılım göstermemesi gibi bazı varsayımların sağlanması gerekmektedir²⁸⁰.

Katılımcıların deneyimlenen faydalarını ölçmek için ikinci anketteki yaşam memnuniyeti ve maaş değişkenlerini kullanarak en küçük kareler regresyon analizi yaptık.

²⁷⁹ John Fox, **Applied Regression Analysis: Linear Models and Related Methods**, 2. Bs. Sage Publication, USA, 2008, pp.100–275.

²⁸⁰ **A.e.**, pp.100–275.

Tablo 3. 14. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olanların Zam Sonrası Yaşam Memnuniyetinin ve Bağımsız Değişkenlerin (Maaş, Cinsiyet, Yaş, Eğitim Seviyesi, Medeni Durum) OLS Regresyon Sonucu

	Yaşam Memnuniyeti 1 (n=102), R2=0.24, Düzeltilmiş R2=0.20			Yaşam Memnuniyeti 2 (n=102), R2=0.28, Düzeltilmiş R2=0.24		
	p	Std. Sp.	t	p	Std. Sp.	t
Maaş 1	0.000*	0.000	5.16	-	-	-
Maaş 2	-	-	-	0.000*	0.000	5.71
Cinsiyet	0.484	0.367	-0.70	0.871	0.312	-0.16
Yaş	0.125	0.022	-1.55	0.413	0.018	-0.82
Eğitim Seviye	0.882	0.346	-0.15	0.632	0.295	0.48
Medeni Durum	0.873	0.125	0.16	0.550	0.107	0.60

*p<0.01 anlamlılık düzeyi

Tablo 3. 14.'te görüldüğü üzere maaş artışının mutluluk seviyesini artırmayacağı beklentisinde bulunanların zam öncesi ve sonrası maaşları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve medeni durum olarak belirlediğimiz değişkenler ile yaşam memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 102 katılımcının zam öncesi yaşam memnuniyeti ve maaşları arasındaki regresyon sonucu istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür (Düzeltilmiş $R^2=0.20$). Maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan 121 katılımcının aldığı zam sonrası yaşam memnuniyeti ve maaşları arasındaki regresyon sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır (Düzeltilmiş $R^2=0.24$). Katılımcıların aldıkları zam sonrasında yaşam memnuniyeti seviyelerinde pozitif anlamlı bir ilişki çıkmış olup, kişilerin aldıkları zamlı maaş sonrası yaşam memnuniyeti seviyelerinin arttığı ortaya çıkmaktadır.

Her bir gözleme ait hata teriminin varyansının aynı olup olmadığının analizi için, bir başka deyişle değişen varyans sorunu (heteroskedatisite) olup olmadığını belirlemek için White Testi ve Cameron & Trivedi IM-Testi yapılarak, çıkan sonuç değerlendirilmektedir. Regresyon analizimize göre maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan kişilerin anlamlı çıkan regresyon sonuçlarında değişen varyans sorunu olup olmadığını belirlemek amacıyla White Testi ve Cameron & Trivedi IM-Testi uyguladık.

Hipotezlerlere ve test sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

H_0 : Sabit varyans varsayımı geçerlidir.

H_1 : Sabit varyans varsayımı geçerli değildir.

Tablo 3. 15. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olan Kişilerin Zam Öncesi Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki Regresyonun White ve Cameron & Trivedi IM-Testi Sonucu

White testi H_a 'ya karşı H_0 için;

H_0 = Homokedastisite

H_a = Kısıtlanmamış Heteroskedastisite

$$\text{chi2}(2) = 17$$

$$\text{Prob} > \text{chi2} = 0.5897$$

Cameron & Trivedi IM-Testi Analizi

Kaynak	chi2(2)	df	p
Heteroskedastisite	17	19	0.5897
Skewness (Çarpıklık)	1.71	5	0.4521
Kurtosis (Basıklık)	0.17	1	0.6768
Toplam	21.89	25	0.6422

Tablo 3. 15.'te görüldüğü üzere maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan kişilerin zam öncesi yaşam memnuniyeti ve maaşları arasındaki regresyonda White Testi ve Cameron & Trivedi IM-Testi analizi sonucuna göre heteroskedastisite bulunmamaktadır.

Tablo 3. 16. Maaş Artışının Mutluluklarını Artırmayacağı Beklentisinde Olan Kişilerin Zam Sonrası Yaşam Memnuniyeti ve Maaş Arasındaki Regresyonun White ve Cameron & Trivedi IM-Testi Sonucu

White testi H_a 'ya karşı H_0 için;

H_0 = Homokedastisite

H_a = Kısıtlanmamış Heteroskedastisite

$$\text{chi2}(2) = 19.29$$

$$\text{Prob} > \text{chi2} = 0.4382$$

Cameron & Trivedi IM-Testi Analizi

Kaynak	chi2(2)	df	p
Heteroskedastisite	19.29	19	0.4382
Skewness (Çarpıklık)	8.52	5	0.1299
Kurtosis (Basıklık)	2.50	1	0.1135
Toplam	30.32	25	0.2127

Tablo 3. 16'da görüldüğü üzere maaş artışının mutluluklarını artırmayacağı beklentisinde olan kişilerin zam sonrası yaşam memnuniyeti ve maaşları arasındaki regresyonda White Testi ve Cameron & Trivedi IM-Testi analizi sonucuna göre heteroskedastisite bulunmamaktadır.

Böylece modeldeki değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı, normal dağılım varsayımının geçerli ve değişen varyansın olmadığı anlaşılmaktadır. Hesaplanan bu değerler, maaşlarının mutluluklarını artırmayacağı yönünde olumsuz görüşe sahip bireylerin maaşları arttığında yaşam memnuniyetinin arttığını desteklemektedir.

SONUÇ

Faydacılık felsefesinin kurucusu Bentham'a göre deneyimlenen hazlar ölçülebilirken, mantıksal pozitivizmin hakim olduğu dönemde deneyimlenen fayda ölçülemeyeceği gerekçesiyle iktisatçılar tarafından gözardı edilmiştir. Bentham'ın döneminden beri fayda kavramının tarihi sürecine baktığımızda faydanın ölçülebildiğini savunan kardinal görüşe karşı; faydanın sıralanabilir olduğunu ileri süren ordinal görüş olduğunu görmekteyiz. 18. yüzyılda D. Bernoulli'nin risk altında karar alma davranışını açıklayan beklenen fayda teorisi von Neumann ve Morgenstern tarafından geliştirilmiş ve rasyonel bireyin beklenen fayda hesabındaki sonuçlara göre en fazla fayda sağlayacak olan tercihe göre karar aldığına yönelik açıklamalar yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Modern ekonomik söylem risk altında karar alma davranışında, beklenen fayda teorisine göre bireyin rasyonel davranarak faydasını maksimize ettiğini savunmuş, öznel deneyimleri nesnel bir şekilde gözlemlenemediği ve bilimsel olmadığı gerekçesiyle kabul etmemiştir.

Bireyin belirsizlik ve risk altında karar alma konusunda beklenen fayda teorisinin temel varsayımlarına yönelik Allais, Ellsberg, Machina, Kahneman ve Tversky gibi bilim insanlarının çeşitli eleştirileri bulunmaktadır. Beklenen fayda teorisinin rasyonel insan davranışı gereği ortaya attığı aksiyomlarının geçerli olmadığı çeşitli paradoks açıklamaları ve beklenti teorisi ile ispat edilmiştir. Beklenti teorisine göre birey tercihlerinde kazanç ve kayıp durumunun belirli bir referans noktasına göre değer biçerek karar almaktadır. Kazanç noktasında karar vericilerin riskten kaçınma eğiliminde oldukları, kayıp durumunda ise riske karşı daha duyarlı olup risk alma eğiliminde oldukları saptanmış, bireyin olumlu ya da olumsuz kelimelerle çerçeveslendiği ve bu gibi durumlarda rasyonel davranmadığı ispatlanmıştır.

Kahneman ve arkadaşlarının "Back to Bentham" makalesi deneyimlenen faydanın ölçümüne dayalı olup, aynı makalede rasyonalite anlayışını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Hazcı bir karakteristiğe sahip olan fayda, Kahneman'ın çalışmalarında deneyimlenen fayda olarak yerini bulmaktadır. Kahneman, makalesinde deneyimlenen faydanın

beklenen faydadan farklı olduğunu ve birkaç istisna dışında deneyimlenen faydanın modern ekonomik söylemde özellikle göz ardı edildiğinden ve modern ekonomik söylemin deneyimlenen faydayı reddinde iki temel delilin olduğundan bahsetmektedir. Bu delillere göre öznel hazcı deneyimin gözlemlenemez veya ölçülemez olduğu ve faydanın sonuçları hakkında gerekli tüm bilgilerin bilinmediği söylenmektedir.

Bu durumun aksine Kahneman, deneyimlenen faydayı deneylerle ölçmüş ve beklenen faydadan farklarını ortaya koymuştur. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere, kişisel beyana dayalı öznel iyi oluş ölçeklerinin deneyimlenen faydayı ölçmede güçlü bir vekil olduğu belirtilmektedir. Deneyimlenen faydanın ölçümü için öznel iyi oluş ölçekleri de yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Kahneman deneyimlenen faydanın beklenen faydadan farklı olduğunu ve ölçülebildiğini ispat etmiştir. Deneyimlenen fayda elde edilen kalitenin zevksel biçimidir. Deneyimlenen fayda, anlık fayda ve anımsanan fayda olarak iki kısma ayrılır. Temel yapı bloğu anlık faydada olup anlık fayda, yaşanan anın acı veya hazzıdır. Anımsanan fayda ise hafızaya dayalı bir yaklaşım kullanılarak ölçülmekte ve geçici genişletici çıktılarının geçmişe dayalı bir değerlendirmesinden oluşmaktadır. Aynı zamanda deneyimlenen faydanın anımsayan temelli, geçmişe ait yaşamın bölümlerinin değerlendirilmesi olup Peak-End kuralı ile ilişkilidir. Kahneman ve arkadaşları yaptığı deneylerle deneyimlenen fayda boyunca hissedilen haz veya acı ölçmüş, deneyimlenen faydanın hazcı deneyimin sonucuyla ilgili olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Beklenen ve deneyimlenen faydanın farklarını ortaya koymak için yapılan nöroiktisat çalışmalarında da, beklenen fayda durumunda beynin accumbens çekirdeği bölgesi aktif olurken, deneyimlenen fayda durumunda beynin medial prefrontal cortex alanı aktif olduğu görülmekte, bir başka deyişle iki fayda arasındaki farkın beynin farklı alanlarını çalıştırdığı ve birbiriyle bağlantılı olmadığını göstermektedir.

Her iki fayda arasındaki farkı ortaya koyabilmek için araştırmamızda maaş artışının mutluluk seviyesini artırıp artırmayacağı beklentisinin gerçek yaşamda geçerli

olup olmadığını analiz ettik. Maaş artışının mutluluk seviyesini artırmayacağı beklentisinde olan bireylerin zam öncesi ve sonrası maaşları ve yaşam memnuniyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların aldıkları zam sonrasında yaşam memnuniyeti seviyelerinde pozitif anlamlı bir ilişki çıkmış olup, kişilerin aldıkları zamlı maaş sonrası yaşam memnuniyeti seviyelerinin arttığı ortaya çıkmaktadır.

Maaş artışının mutluluklarını artıracığı beklentisinde olan aldıkları zam sonrasında yaşam memnuniyeti seviyelerinde bir artış beklentisi içindeyken, bunun aksine kişilerin aldıkları zamlı maaş sonrası yaşam memnuniyeti ve maaşları arasında bir ilişki bulunamamıştır. Zam sonrasındaki bulgular, gerçek mutluluk üzerine olan bulgulardır ve deneyimlenen faydayı ortaya koyar. Zamdan önceki mutluluk seviyesi bulguları ise beklenen faydayı ortaya koymaktadır. Zam öncesi ve sonrasındaki mutluluktaki değişime bakıldığında, beklenen fayda ve deneyimlenen fayda arasında bir boşluk olduğu görülmektedir ki bu boşluk da beklenen fayda ve deneyimlenen fayda arasındaki farkı ortaya çıkarmaktadır.

Literatür taraması şeklinde yaptığımız çocuk sahibi olmanın beklenen ve deneyimlenen faydası üzerine diğer bulgularımız ise çiftlerin çocuk sahibi olarak mutluluklarının artacağı inancına sahip olmalarıdır. Çoğu bireye göre, geleneksel “anne” ve “baba” rolleri mutlu bir çekirdek aile olmanın bir parçasıdır. Her kültürde çocuk sahibi olmanın mutluluk getireceği yönünde yaygın bir inanç vardır. Çocuğun doğumundan bir yıl önce hem kadınların hem de erkeklerin yaşam memnuniyetinde önemli bir artış olmakta, çocuğun doğduğu yılda da bu memnuniyet sürmektedir. Daha sonra yaşam memnuniyeti seviyesi çocukla ilişkili olarak düşmekte, bireyler çocuk sahibi olmadıkları dönemden daha az mutlu olmaktadır. Doğum sonrasındaki bulgular, gerçek mutluluk üzerine olan bulgular olup deneyimlenen faydayı, doğumdan önceki mutluluk seviyesi bulguları ise beklenen faydayı ortaya koymaktadır. Doğum öncesi ve sonrasındaki mutluluktaki değişime bakıldığında ise, beklenen fayda ve deneyimlenen fayda arasında bir boşluk görülmekte, her iki fayda arasında fark olduğu ortaya çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Aassve, Arnstein, Anna Barbuscia, Letizia Mencarini: “Expected happiness from childbearing and its realization”, **Working Paper**, <http://paa2014.princeton.edu/papers/1416> 41.
- Aassve, Arnstein, Alice Goisis, Maria Sironi: "Happiness and Childbearing Across Europe", **Social Indicators Research**, Vol.: 108, No: 1, 2012, pp. 65–86.
- Akay, Alpaslan, Olivier Bargain, Klaus F. Zimmerman: “Relative Concerns of the Rural-to-Urban Migrants in China”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, Vol.: 81, 2012, p. 435.
- Allais, Maurice: “Le Comportement de l’Homme Rationnel devant le Risque: Critique des Postulats et Axiomes de l’Ecole Americaine,” **Econometrica**, Vol.: 21, No: 4, 1953, pp. 503-546.
- Alois, Paul: “Income Inequality and Happiness: Is There a Relationship?”, **Luxembourg Income Study Working Paper**, No: 614, p. 19.

- Andrews, Frank M., John P. Robinson: "Measures of subjective well-being", Ed. by John P. Robinson, Philip R. Shaver, Lawrence S. Wrightsman, **Measures of Personality and Social Psychological Attitudes** Academic Press, California, 1991, pp. 61-114.
- Andrews, Frank M., Stephen B. Withey: **Social Indicators of Well-Being: America's Perception of Life Quality**, Plenum Press, New York, 1976.
- Argyle, Michael: "Causes and Correlates of Happiness", Ed by Daniel Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, **Well-being: The foundations of hedonic psychology**, New York: Russell Sage Foundation, 1999, p. 360.
- Arrow, Joseph Kenneth: "Essays in the Theory of Risk Bearing", Chicago, **Markham Economics Series**, 1971, p. 1-278.
- Ball, Richard, Kateryna Chernova, "Absolute Income, Relative Income, and Happiness", **Social Indicators Research**, Vol.: 88, Issue: 3, 2008, pp. 497-529.
- Baron, Janothon: **Thinking and deciding**, United Kingdom, Cambridge University Press, 4. Bs., 2008.

- Baumeister, Roy F.: **Meanings of life**, New York: Guilford Press, 1991.
- Bell, David. E.: “Regret in decision making under uncertainty”, **Operations research**, Vol.: 30, No: 5, 1982, pp. 961-981.
- Belsky, Jay: “Parental and nonparental care and children's socioemotional development: A decade in review”, **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 52, Issue: 4. 1990, p. 88.
- Bentham, Jeremy: **A Fragment on Government**, T. Payne, P. Elmsly, E. Brooke, London, 1776. (https://books.google.nl/books?id=epMIAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)
- Bentham, Jeremy: **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Elibron Classics: Adamant Media Corporation, 2005. (Oriġinali: 1789).

- Bentham, Jeremy: **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation Vol.: II**, 2. Bs. W. Pickering, E. Wilson, London, 1823. (<https://books.google.nl/books?hl=tr&id=pEgJAAAAQAAJ&q=felici#v=snippet&q=happiness&f=false>). (24 Haziran 2014)
- Bernoulli, Nicolas: “Correspondence of Nicolas Bernoulli concerning the St. Petersburg Game”, Cev. Richard J. Pulskamp, Xavier University, Cincinnati, OH. 2013. http://cerebro.xu.edu/math/Sources/NBernoulli/correspondence_petersburg_game.pdf (24 Mayıs 2014)
- Berns, Gregory, Sam McClure, Giuseppe Pagnoni, P. Read Montague: “Predictability Modulates Human Brain Response to Reward”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 21, No: 8, 2001, p. 2796.
- Billari, Francesco C., Hans-Peter Kohler: “Fertility and happiness in the XXI century: institutions, preferences, and their interactions”, **XXVI IUSSP International Population Conference**, Marrakesh, Morocco, 2009.

- Binswanger, Mathias: “Why Does Income Growth Fail to Make us Happier? Searching for The Treadmills behind The Paradox of Happiness”, **The Journal of Socio-Economics**, Vol.: 35, 2006, pp. 370-372.
- Blake, Judith: "Is zero preferred? American attitudes toward childlessness in the 1970s.", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 41, No: 2, 1979, pp. 245-257.
- Blanchflower, David, Andrew Oswald: “Well-Being Over Time in Britain and the USA.” **Journal of Public Economics**, Vol.: 88, 2004, p. 1373.
- Booth, Alison L., Jan C. Van Ours: “Hours of Work and Gender Identity: Does Part-time Work Make the Family Happier?”, **Economica**, Vol.: 76, 2009, p. 184.
- Bowman, Edward H.: “Strategy Changes: Possible Worlds and Actual Minds”, **Perspectives on Strategic Management**, Ed. by James W. Fredrickson, New York. 1990, pp. 9-37.
- Bradburn, Norman M.: **The Structure of Psychological Well-Being**, Aldine Publishing Company, Chicago, 1969.

- Brickman, Philip, Dan Coates, Ronnie Janoff-Bulman: “Lottery Winners And Accident Victims: Is Happiness Relative?”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.: 36, No: 8, 1978, pp. 920-921.
- Camerer, Colin, George Loewenstein, Drazen Prelec: “Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics” **Journal of Economic Literature**, Vol.: XLIII, 2005, p. 14.
- Camerer, Colin, George Loewenstein, Drazen Prelec: “Neuroeconomics: Why Economics Needs Brains”, **Scandinavian Journal of Economics**, Vol.: 106, 2004, p. 564.
- Camerer, Colin: “Behavioral economics: Reunifying psychology and economics”, **Proceedings of the National Academy of Sciences USA**, Vol.: 96, No: 19, 1999, p. 10576.
- Campbell, Angus, Phillip E. Converse, Willard L. Rodgers: **The Quality of American Life. Perceptions, Evaluations, and Satisfactions**, Russel Sage Foundation, New York, USA, 1976.
- Chew, Soo Hong, Kenneth R MacCrimmon: “Alpha-Nu Choice Theory: A Generalization of Expected Utility Theory”, **Working Paper No: 669**, University of British Columbia, 1979.

- Clark, Andrew E., Andrew Oswald: "Unhappiness and Unemployment", **The Economic Journal**, Vol.: 104, No: 424, 1994, p. 657.
- Clark, Andrew E., Andrew Oswald: "Well-being in Panels", University of Warwick, **Working Paper**. 2002, p. 10.
- Clark, Andrew E., Claudia Senik: "Is Happiness Different From Flourishing? Cross-Country Evidence from the ESS", **Revue d'économie politique**, Vol.: 121, Issue: 1, 2011, pp. 17-34.
- Clark, Andrew E., Ed Diener, Yannis Georgellis, Richard E. Lucas: "Lags and Leads in Life Satisfaction: A Test of the Baseline Hypothesis", **The Economic Journal**, Vol.: 118, 2008, p. 235.
- Clark, Andrew E., Paul Frijters ve Michael A. Shields: "Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles", **Journal of Economic Literature**, Vol.: 46, No: 1, 2008, pp. 95-144.
- Clark, Andrew E., Yannis Georgellis: "Back to baseline in Britain: Adaptation in the BHPS", **PSE Working Papers**, 2010, p. 21.

- Clark, Andrew E., Yannis Georgellis: "Back to Baseline in Britain: Adaptation in the British Household Panel Survey", **Economica**, Vol.: 80, 2013, p. 505.
- Cleary, Paul D., David Mechanic: "Sex Differences in Psychological Distress among Married People", **Journal of Health and Social Behavior**, Vol.: 24, No: 2, 1983, pp. 111-121.
- Colin F. Camerer, George Loewenstein, "Behavioral Economics: Past, Present, Future", **Advances in Behavioral Economics**, Ed. Colin Camerer, George Loewenstein, Matthew Rabin, Russel Sage Foundation, New York, 2004, p. 6.
- Connidis, Ingrid Arnet: **Family Ties and Aging**, Thousand Oaks, Sage Publications, 2001.
- Daniel Bernoulli, "Exposition of a New Theory on the Measurement of Risk", **Econometrica**, Çev. Lousie Sommer, Vol.: 22, No:1, 1954, p. 33. (Original baskısı Papers of the Imperial Academy of Sciences in Petersburg, Vol.: V. 1738, pp. 175-192.)
- Di Tella, Rafael, Robert J. MacCulloch, Andrew J. Oswald: "The Macroeconomics of Happiness", **The Review of Economics and Statistics**, November 2003, Vol.: 85, No: 4 p. 809.

- Diener, Ed, Robert A. Emmons, Randy J. Larsen, Sharon Griffin: "The Satisfaction with Life Scale", **Journal of Personality Assessment**, Vol.: 49, No: 1, 1985, pp. 71-75.
- Diener, Ed, Shigehiro Oishi, Richard Lucas: "Subjective WellBeing: The Science of Happiness and Life Satisfaction", Ed. by Shane J. Lopez, C.R. Snyder, **The Oxford Handbook of Positive Psychology**, 2. Bs., 2009.
- Diener, Ed, Ed Sandvik, Larry Seidlitz, Marissa Diener, "The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute?", **Social Indicators Research**, Vol.: 28, No: 3, 1993, pp. 195-223.
- Diener, Ed: "Assessing Subjective Well-Being: Progress and Opportunities", **Assessing Well-Being The Collected Works of Ed Diener**, Ed. Ed Diener, Social Indicators Research Series 39, 2009, p. 29.
- Diener, Ed: "Assessing subjective well-being: Progress and opportunities", **Social Indicators Research**, Vol.: 31, No: 2, 1994, p. 104.
- Diener, Ed: "Subjective Well-Being", **Psychological Bulletin**, Vol.: 95, No: 3, 1984, pp. 542-575.

Dunn, Elizabeth W., Lara B. Aknin, Michael I. Norton: “Spending Money on Others Promotes Happiness”, **Science**, Vol.: 319, p. 2.

Dünya Değerler Araştırması Anketi <http://www.worldvaluessurvey.org>, (23 Şubat 2015).

Easterlin, Richard A.: “Will raising the incomes of all increase the happiness of all?”, **Journal of Economic Behavior and Organization**, Vol.: 27, 1995, pp. 35-47.

Easterlin, Richard: “Does Economic Growth Improve the Human Lot?”, **Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz**, Ed by Paul A. David ve Melvin W. Reder, New York, Academic Press Inc., 1974, p. 2.

Easterlin, Richard: “Income and Happiness: Towards a Unified Theory”, **The Economic Journal**, Vol.: 111, No: 473, 2001, p. 472.

Easterlin, Richard: “Building a Better Theory of Well-Being”, Ed. by L. Bruni, P. L. Porta, **Economics and Happiness: Framing the Analysis**, New York, Oxford University Press, 2005, p. 3.

- Edgeworth, Francis Ysidro: **Mathematical Psychics**, London, C. K. Paul Co. 1881.
- Eggers, Andrew, Carol Graham, Sandip Sukhtankar: “Does happiness pay? An exploration based on panel data from Russia”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, Vol.: 55, 2004, p. 336.
- Ellsberg, Daniel: “Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms,” **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.: 75, No: 4, 1961, pp. 643-669.
- Erlinghagen, Marcel: “Nowhere Better Than Here? The Subjective Well-Being of German Emigrants and Remigrants”, **Comparative Population Studies-Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft**, Vol.: 36, 2011, pp. 899 -926.
- Eurobarometer Arastirma Sorusu http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm, (23 Şubat 2015).
- Fehr, Ernst, Colin F. Camerer: “Social neuroeconomics: The neural circuitry of social preferences”, **Trends in Cognitive Sciences**, Vol.: 11, No: 10, 2007, p. 420.

- Fishburn, Peter C.: **Utility Theory for Decision Making**, John Wiley&Sons, Inc., New York, 1970.
- Fishburn, Peter C.: "The Foundation of Expected Utility", **Theory of Decision Library**, Vol.: 31, 1982.
- Fordyce, Michael W.: "A review of research on the happiness measures: A sixty second index of happiness and mental health", **Social Indicators Research**, Vol.: 20, 1988, pp. 355-381.
- Fox, John: **Applied Regression Analysis: Linear Models and Related Methods**, 2. Bs. Sage Publication, USA, 2008.
- Frank, Robert H.: **Microeconomics and Behavior**, 7. Bs., New York, Mc Graw-Hill, 2008.
- Fredrickson, Barbara L., Daniel Kahneman: "Duration Neglect in Retrospective Evaluations of Affective Episodes, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.: 65, No: 1, 1993.
- Freeman, Richard B.: "Job satisfaction as an economic variable", **American Economic Review**, Vol.: 68, No: 2, 1978, pp. 135.

- Frey, Bruno, Alois Stutzer: “Maximising Happiness?” **German Economic Review**, Vol.: 1, Issue: 2, 2000, pp. 145-167.
- Frey, Bruno, Alois Stutzer: “Beyond outcomes: measuring procedural utility”, **Oxford Economic Papers**, Vol.: 57, 2005, pp. 94-95.
- Frey, Bruno, Alois Stutzer: “Economic Consequences of Mispredicting Utility.” **Journal of Happiness Studies**, Vol.: 15, No: 4, 2014, pp. 941-943.
- Frey, Bruno, Alois Stutzer: “The Economics of Happiness”, **World Economics**, Vol.: 3, No: 1, 2002a, p. 2.
- Frey, Bruno, Alois Stutzer: “What Can Economists Learn from Happiness Research?” **Journal of Economic Literature**, Vol.: 40, No: 2, 2002b, pp. 405-413.
- Frey, Bruno: **Happiness a Revolution in Economics**, Massachusetts Institute of Technology Press, 2008.
- Friedman, Milton, Leonard J. Savage: “The Utility Analysis of Choices Involving Risk”, **Journal of Political Economy**, Vol.: 56, Issue: 4, 1948, pp. 279-304.

- Frijters, Paul, David W. Johnston, Michael A. Shields: “Life Satisfaction Dynamics with Quarterly Life Event Data”, **The Scandinavian Journal of Economics**, Vol.: 113, No: 1, 2011, p. 200.
- Frijters, Paul, John P. Haisken-DeNew, Michael A. Shields: “Investigating the Patterns and Determinants of Life Satisfaction in Germany Following Reunification”, **The Journal of Human Resources**, Vol.: 39, No: 3, 2004, p. 666.
- GALLUP Internet Sitesi http://www.gallup.com/topic/category_wellbeing.aspx (31 Mayıs 2014)
- Gardner, Jonathan, Andrew Oswald: “Does Money Buy Happiness? A Longitudinal Study Using Data on Windfalls”, **Warwick University Paper**, 2001, pp. 1-32.
- Genel Sosyal Araştırma Anketi <http://www.norc.org/projects/General+Social+Survey.htm>, (23 Şubat 2015).
- George, Linda K., Lucille B. Bearon: **Quality of Life in Older Persons: Meaning and Measurement**, Human Sciences Press, New York, 1980.
- Gerlach, Knut, Gesine Stephan: “A Paper on Unhappiness and Unemployment in Germany”, **Economic Letters**, Vol.: 52, Issue: 3, 1996, p. 328.

- Gilbert, Daniel: **Stumbling on Happiness**, USA, 2006.
- Glenn, Norval D., Charles N. Weaver: "A Multivariate, Multisurvey Study of Marital Happiness", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 40, No: 2, 1978, p. 279.
- Glimcher, Paul, Michael C. Dorris ve Hannah M. Bayer: "Physiological utility theory and the neuroeconomics of choice", **Games and Economic Behavior**, Vol.: 52, No: 2, 2005, pp. 225-226.
- Gore, Susan, Thomas W. Mangione: "Social Roles, Sex Roles and Psychological Distress – Additive and Interactive Models of Sex - Differences", **Journal of Health and Social Behavior**, Vol.: 24, No: 4, 1983, pp. 300-312.
- Gossen, Hermann Heinrich.: **The Laws of Human Relations and the Rules of Human Action Derived Therefrom**, Cev. R.C. Blitz, Cambridge: MIT Press, 1983, (Original: 1854).
- Graham, Carol: **The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-Being**, The Brookings Institution, Washington, 2012. p. 42.
- Grinstead, Charles M., J. Laurie Snell: **Introduction to Probability**, https://www.dartmouth.edu/~chance/teaching_aids/books_articles/probability_book/amsbook.mac.pdf (22 Nisan 2014)

- Grossbard, Shoshana Amyra, Sankar Mukhopadhyay: "Children, Spousal Love, and Happiness: An Economic Analysis", **IZA Discussion Paper No: 7119**, 2012.
- Gujarati, Damodar N.: **Basic Econometrics**, 4. Bs. The McGraw-Hill Companies, 2004.
- Halman, Loek C., R. A. DeMoor, F. J. Heunks, H. Zanders: **Traditie, secularisatie en individualisering: een studie naar de waarden van de Nederlanders in een Europese context** (Tradition, Secularization and Individualisation- a Study into the Values of the Dutch within a European Context), Tilburg University Press, Netherlands, 1987.
- Hayden, Benjamin Y., Michael L. Platt: "The mean, the median, and the St. Petersburg paradox", **Judgement and Decision Making**, Vol.: 4, No: 4, 2009, p. 2.
- Headey, Bruce, Peter Krause: "Inequalities of Income, Health and Happiness: The Stratification Paradigm and Alternatives", **Paper presented at the 13th World Congress of Sociology Germany**, 1994, pp. 14-22.

- Headey, Bruce, Ruut Veenhoven: "Does Happiness Induce a Rosy Outlook?", **How Harmful is Happiness?**, Ed. by Ruut Veenhoven, Rotterdam, Netherlands, 1989, pp. 106-127.
- Henderson, James M., Richard E. Quandt: **Microeconomic Theory a Mathematical Approach**, Singapore, Mc Graw-Hill, 1980.
- Herstein, I. N., John Milnor: "An Axiomatic Approach to Measurable Utility", **Econometrica**, Vol.: 21, Issue. 2, 1953, pp. 291-252.
- Hicks, John R., Roy George Douglas Allen: "A reconsideration of the theory of value", **Economica**, Vol.: 1, No: 1, 1934, pp. 52-76.
- Hilleras, Pernilla K., Hedda Agüero-Torres, Bengt Winblad: "Factors influencing well-being in the elderly." **Current Opinion in Psychiatry**, Vol.: 14, No: 4, 2001, pp. 361-365.
- Hirschauer, Norbert, Mira Lehberger ve Oliver Musshoff: "Happiness and Utility in Economic Thought- or: What Can We Learn from Happiness Research for Public Policy Analysis and Public Policy Making?", **Social Indicator Research**, Vol.: 121, 2015, p. 653.

- Ho, Teck H., Noah Lim, Colin F. Camerer: “How “Psychological” Should Economic and Marketing Models Be?”, **Journal of Marketing Research**, 341, Vol.: XLIII, 2006, p. 308.
- Hoffman, Lois Wladis, Arland Thornton, Denby Manis: “The value of children to Parents in the United States”, **Journal of Population**, Vol.: 1, No: 2 1978, pp. 91-131.
- Hupper, Felicia A., Nic Marks, Andrew E. Clark, Johannes Siegrist, Alois Stutzer, Joar Vittersø, Morten Wahrendorf: “Measuring well-being across Europe: Description of the ESS Well-being Module and preliminary findings”, **Working Paper No: 2008-40**, Paris School of Economics, 2008, pp. 1-25.
- James, Basil, Phillip F. Hughes: “Psychological Well-Being as an Outcome Variable in the Treatment of Infertility by Clomiphine”, **British Journal of Medical Psychology**, Vol.: 55, 1982, pp. 357 -377.
- Jevons, Stanley W.: **The Theory of Political Economy**, 3. Bs., London: Macmillan and Co., 1888.
- Kahneman, Daniel, Amos Tversky: “Choices, values, and frames”, **American Psychologist**, Vol.: 39, No: 4, 1984, pp. 341-350.

- Kahneman, Daniel, Amos Tversky: "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", **Econometrica**, Vol.: 47, No: 2, 1979, p. 266.
- Kahneman, Daniel, Angus Deaton: "High income improves evaluation of life but not emotional well-being", **Psychological and Cognitive Science**, Vol.: 107, No: 38, 2010, p. 16489.
- Kahneman, Daniel, Barbara R. Fredrickson, Charles A. Schreiber, Donald A. Redelmeier: "When more pain is preferred to less: Adding a better end", **Psychological Science**, Vol.: 4, No: 6, 1993, p. 402-403.
- Kahneman, Daniel, Dan Lovallo: "Timid Choices and Bold Forecasts: A Cognitive Perspective on Risk Taking", **Management Science**, Vol.: 39, No: 1, p. 19.
- Kahneman, Daniel, Jack L. Knetsch, Richard H. Thaler: "Experimental Tests of the Endowment Effect and the Coase Theorem", **Journal of Political Economy**, Vol.: 98, No: 6, 1990, pp. 1325-1348.
- Kahneman, Daniel, Peter P. Wakker, Rakesh Sarin: "Back to Bentham? Explorations of Experienced Utility", **The Quarterly Journal of Economics**, 1997, pp. 375-376.

- Kahneman, Daniel, Richard Thaler: “Utility Maximization and Experienced Utility”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol.: 20, No: 1, 2006, p. 222.
- Kahneman, Daniel: “A Perspective on Judgement of Choice: Mapping Bounded Rationality”, **American Psychologist**, Vol.: 58, No: 9, 2003, pp. 703-705.
- Kahneman, Daniel: “Experienced utility and objective happiness: A moment based approach.” Ed. by D. Kahneman, A. Tversky, **Choices, Values and Frames**, New York, Cambridge University Press and the Russell Sage Foundation, 1999a. p. 2.
- Kahneman, Daniel, Alan B. Krueger, Norbert Schwarz, Arthur Stone: “A survey method for characterizing daily life experience: the day reconstruction method”, **Science**, 306, 1776, 2004.
- Kapteyn, Arie: “The measurement of household cost functions: revealed preference versus subjective measures”, **Journal of Population Economics**, Vol.: 7, 1994, pp. 334.

- Kenny, Charles: “Does Growth Cause Happiness, or Does Happiness Cause Growth?” **Kyklos**, Vol.: 52, No:1, 2007 pp. 3-26.
- Keynes, John Maynard: **The General Theory of Employment, Interest And Money**, Macmillan Cambridge University Press, 1936.
- Kirsch, Peter, Christine Esslinger, Qiang Chen, Daniela Mier, Stefanie Lis, Sarina Siddhanti, Harald Gruppe, Venkata S. Mattay, Bernd Gallhofer, Andreas Meyer-Lindenberg: “Oxytocin modulates neural circuitry for social cognition and fear in humans”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 25, No: 49, 2005, pp. 11489 –11493.
- Knight, John, Ramani Gunatilaka: "Great Expectations? The Subjective Well-being of Rural–Urban Migrants in China", **World Development**, Vol.: 38, No: 1, 2010, pp. 113–124.
- Knutson, Brian, Charles M. Adams, Grace W. Fong, Daniel Hommer: “Anticipation of increasing monetary reward selectively recruits nucleus accumbens”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 21, RC159, 2001, p. 3.
- Knutson, Brian, Jonathan Taylor, Matthew Kaufman, Richard Peterson, Gary Glover: “Distributed Neural Representation of Expected Value”, **The Journal of Neuroscience**, Vol.: 25, No: 19, 2005, p. 4807.

- Knutson, Brian, Richard Peterson: “Neurally reconstructing expected utility”, **Games and Economic Behavior**, Vol.: 52, No: 2, 2005, pp. 307-312.
- Kohler, Hans-Peter, Francesco C. Billari, Jose Antonio Ortega: “The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s” **Population and Development Review**, Vol.: 28, Issue: 4, 2002, p. 641.
- Kohler, Hans-Peter, Jere R. Behrman, Axel Skytthe: “Partner+Children=Happiness? The Effects of Partnerships and Fertility on Well-Being”, **Population of Development Review**, Vol.: 31, 2005, p. 407-445.
- Kohler, Hans-Peter: **Fertility and Social Interactions: An Economic Perspective**, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Krantz, David, Duncan Luce, Patrick Suppes, Amos Tversky: **Foundations of Measurement Vol.: I: Additive and Polynomial Representations**, New York Academic Press, 1971.
- Laffont, Jean-Jacques: **The Economics of Uncertainty and Information**. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1989.

- Lane, Robert E.: **The Loss of Happiness in Market Economies.** New Haven: Yale University Press. 2001.
- Larsen, Randy J., Ed Diener, Robert A. Emmons: “An evaluation of subjective wellbeing measures”, **Social Indicators Research**, Vol.: 17, 1985, pp. 1-17.
- Layard, Richard: **Happiness: Lessons from a New Science**, 2. bs. New York, Penguin Press, 2011.
- Lichtenstein, Sarah, Paul Slovic: “Reversals of Preference Between Bids and Choices in Gambling Decisions”, **Journal of Experimental Psychology**, Vol.: 89, 1971, pp. 46-55.
- Lichtenstein, Sarah, Paul Slovic: “Response-induced reversals of preference in gambling: An extended replication in Las Vegas”, **Journal of Experimental Psychology**, Vol 101, No: 1, 1973, pp. 16-20.
- Liefbroer, Aart C., Liesbeth Gerritsen, Jenny De Jong Gierveld: “The Influence of Intentions and Life Course Factors on Union Formation Behavior of Young Adults”, **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 56, No: 1, 1994, pp. 193-203.

- Loewenstein, George F., Christopher K. Hsee, Elke U. Weber, Ned Welch: "Risk as feelings", **Psychological Bulletin**, Vol.: 157, No: 2, 2001, p. 268.
- Loewenstein, George F., David Schkade: "Wouldn't It Be Nice? Predicting Future Feelings." Ed. by Daniel Kahneman, Edward Diener, Norbert Schwarz, **Well-Being: The Foundation of Hedonic Psychology**, New York: Russell Sage Foundation, 1999, pp. 85-105.
- Loomes, Graham, Robert Sugden: "Regret Theory: An Alternative Theory of Rational Choice under Uncertainty", **Economic Journal**, Vol.: 92, 1982, pp. 805-24.
- Luce, R. Duncan, Howard Raiffa: **Games and Decisions: Introduction and Critical Survey**, New York: Wiley, 1957.
- Machina, Mark J.: "Choice Under Uncertainty: Problems Solved and Unsolved", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.: 1, No: 1, 1987, p. 122.
- Machina, Mark J.: "Expected Utility Analysis without the Independence Axiom", **Econometrica**, Vol.: 50, 1982, pp. 277-323.
- Margolis, Rachel, Mikko Myrskylä: "A Global Perspective on Happiness and Fertility", **MPIDR Working Paper WP 2010-025**, 2010.

- Marschak, Jacob: "Rational Behavior, Uncertain Prospects and Measurable Utility", **Econometrica**, Vol.: 18, No: 2, 1950, pp. 111-141.
- Marshall, Alfred: **Principles of Economics**, Macmillan and Co., 1920.
- McKennell, Aubrey: "Surveying subjective welfare: Strategies and methodological considerations", ed by. Burkhard Strumpel, **Subjective Elements of Well-Being**, Organization for Economic Development and Cooperation, Paris, 1974, pp. 45-72.
- McLanahan, Sara, Julia Adams: "Parenthood and Psychological Well-Being", **Annual Review of Sociology**, Vol.: 13, No: 11, 1987, p. 237-257.
- McQuillan, Julia, Rosalie Torres Stone, Arthur L. Greil: "Infertility and life satisfaction among women", **Journal of Family**, Issues: 28/7, 2007, pp. 955-981.
- Memur Maaşları 2014 <http://memurunyeri.com/diger-kamu-personeli/akademik-personel/8145-akademik-personelin-her-unvanda-aralik-2014-maasi-ne-kadar-olacak.html> (17 Mayıs 2015)
- Memur Maaşları 2015 Ocak <http://memurunyeri.com/diger-kamu-personeli/akademik-personel/8740-akademik-personelin-15-ocak-2015-maaslari.html> (17 Mayıs 2015)

- Menger, Carl: **Principles of Economics**, Cev. James Dingwall ve Bert F.Hoselitz. Grove City, PA: Libertarian Press, 1994, (Orijinal: 1871).
- Mill, John Stuart: "Utilitarianism", **Fraser`s magazine For Town and Country**, Vol.: LXIV London, Ekim - Aralık 1861. <http://home.wlu.edu/~mahonj/FirstEditionsMillUtil1861.htm> (19 Mayıs 2015).
- Myers, David G., Ed Diener: "Who Is Happy?", **Psychological Science**, Vol.: 6, No: 1, 1995, pp. 10-19.
- Myrskylä, Mikko, Rachel Margolis: "Happiness: Before and After the Kids", **MPIDR Working Paper WP 2012-013**, 2012.
- Nettle, Daniel: **Happiness "The Science behind your smile"**, Oxford University Press, United Kingdom, 2005, p. 121.
- Nock, Steven L.: "Family Life-Cycle Transitions: Longitudinal Effects on Family Members", **Journal of Marriage and Family**, Vol.: 43, No: 3, 1981, pp. 703-714.

- Nock, Steven L.: "Family Life-Cycle Transitions: Longitudinal Effects on Family Members." **Journal of Marriage and Family**, Vol.: 43, No: 3, 1981, p. 711.
- Nomaguchi, Kei M., Melissa A. Milkie: "Costs and rewards of children: The effects of becoming a parent on adults' lives", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 65, No: 2, 2003, pp. 356-374.
- Nydegger, Corinne N.: **Measuring Morale: A Guide to Effective Assessment**, Gerontological Society, Washington, 1977.
- Odermatt, Reto, Alois Stutzer: "(Mis-)Predicted Subjective Well-being Following Life Events", **IZA Discussion Paper No. 9252**, 2015, p. 29.
- Oishi, Shigehiro, Ed Diener, Richard E. Lucas: "The Optimum Level of Well-Being Can People Be Too Happy?", **Perspectives on Psychological Science**, Vol.: 2, 2007, p. 356.
- Ormel, J.: "Moeite met Leven of een Moeilijk Leven, (Zor Bir Yaşam Ya da Yaşamın Zorlukları), **Konstapel**, Netherlands, 1980, p. 350.
- Oswald, Andrew J.: "Happiness and Economic Performance", **University of Warwick Paper**, 1997, p.6.

- Pareto, Vilfredo: **Manuale di economia politic**, Milano, Societa Editrice, 1906.
- Park, Kristin: "Stigma management among the voluntarily childless", **Sociological Perspectives**, Vol.: 45, No: 2, 2002, pp. 21-45.
- Pavot, William, Ed Diener: "Review of the Satisfaction With Life Scale", **Psychological Assessing**, Vol.: 5, No: 2, 1993, p. 164.
- Pigou, Artur Cecil: **The Economics of welfare**, London: Macmillan, 1920.
- Powell, Kendall: "Economy of the Mind", **Plos Biology**, Vol.: 1, Issue: 3, 2003, pp. 312-315.
- Pratt, John W.: "Risk Aversion in the Small and in the Large", **Econometrica**, Vol.: 32, No: 1/2, 1964, pp. 122-136.
- Pratt, John. W.: "Risk Aversion in the Small and In the Large", **Econometrica**, Vol.: 32, No: 1/2 1964, pp. 122-136
- Quiggin, John: "A Theory of Anticipated Utility", **Journal of Economic Behavior and Organization**, Vol: 3, No: 4, 1982, pp. 323-343.

- Raibley, Jason R.: “Happiness is not Well-Being, **Journal of Happiness Study**, Vol.: 13, Issue: 6, 2012, pp. 1105-1106.
- Read, Daniel: “Utility theory from Jeremy Bentham to Daniel Kahneman”, **Working Paper No: LSEOR 04-64**, 2004, p. 7.
- Richard Kammann, Rose Flett: “Affectometer 2: A scale to measure current level of general happiness”, **Australian Journal of Psychology**, Vol.: 35, Issue: 2, 1983, pp. 259-265.
- Rosenberg, Morris: **Conceiving the Self**. New York: Basic Books, 1979.
- Samuelson, Paul A.: **Foundations of Economic Analysis**, McGraw Hill Co., USA, 1948.
- Samuelson, Paul A.: “A note on the pure theory of consumer’s behaviour”, **Economica**, Vol.: 5 No: 17, 1938, pp. 61–71.
- Savage, Leonard J.: **The Foundations of Statistics**, New York: John Wiley ve Dover Publications, 1954.
- Schoemaker, Paul J. H.: “The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidences and Limitations” **Journal of Economic Literature**, Vol.: 20 No: 2, 1982, p. 531.

- Schultz, Henry: "Interrelations of Demand, Price, and Income", **Journal of Political Economy**, Vol.: 43, No: 4, 1935, pp. 433-481.
- Schyns, Peggy: **Income and life satisfaction. A cross-national and longitudinal study**, Uitgeverij Eburon, Delft, 2003.
- Schyns, Peggy: "The relationship between income, changes in income and life-satisfaction in West Germany and the Russian Federation: relative, absolute, or a combination of both?", **Advances in Quality of Life Theory and Research**, Eds. Ed Diener, Don R. Rahtz, Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, 2000, pp. 83-109.
- Sears, Pauline S., Ann H. Barbee: "Career and Life Satisfaction among Terman Gifted Women", Ed by J.C. Stanley, W.C.;George, **The Gifted and the Creative**, J. Hopkins University Press, 1977, Baltimore, USA, pp. 28 – 72.
- Sen, Amartya: "The Standard of Living", Ed. S. McMurrin, **Tanner Lectures on Human Values VII**, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, p. 18.

- Shiller, Robert J.: “Human Behavior and the Efficiency of the Financial System”, **NBER Working Paper**, No: 6375, 1998, p. 5.
- Shippo, Camillo Padoa, John A. Assad: “Neurons in the Orbitofrontal Cortex Encode Economic Value”, **Nature Publishing Group Letters**, Vol.: 441, 2006, pp. 223-226.
- Sidgwick, Henry: **The Principles of Political Economy**, London: Macmillan And Co. And New York, 1883.
- Slutsky, Eugen: "Sulla teoria del bilancio del consumatore", **Giornale degli economisti**, LI, 1915, pp. 1-26.
- Song, Lina, Simon Appleton: “Life Satisfaction in Urban China: Components and Determinants”, **World Development**, Vol.: 36, 2008, p. 2335.
- Starmer, Chris: “Developments in Non-Expected Utility Theory: The Hunt for a Descriptive Theory of Choice under Risk”, **Journal of Economic Literature**, Vol.: 38 No: 2, 2000, pp. 333-334.
- Stutzer, Alois, Bruno Frey: “Does Marriage Make People Happy, Or Do Happy People Get Married?” **The Journal of Socio-Economics**, Vol.: 35, 2006, pp. 326-347.

- Taşdemir, Murat: “Belirsizlik Altında Tercihler ve Beklenen Fayda Modelinin Yetersizlikleri”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, s. 308.
- Thaler, Richard H.: **The Winner`s Curse: Paradoxes and Anomalies of Economic Life**, Princeton University Press, The United Kingdom, 1994.
- Thornton, Arland, Linda Young-DeMarco: "Four decades of trends in attitudes toward family issues in the United States: The 1960s through the 1990s.", **Journal of Marriage and the Family**, Vol.: 63, No: 4, 2001, pp. 1009-1037.
- Tinbergen, Jan: “On the measurement of welfare”, **Journal of Econometrics**, Vol.: 50, 1991, pp. 7-13.
- Trepel, Christopher, Craig R. Fox, Russell A. Poldrack: “Prospect theory on the brain? Toward a Cognitive Neuroscience of Decision Under Risk”, **Cognitive Brain Research**, Vol.: 23, Issue: 1, 2005, p. 42.
- Tricomi, Elizabeth M., Mauricio R. Delgado, Julie A. Fiez: Modulation of Caudate Activity by Action Contingency”, **Neuron**, Vol.: 41, 2004, p. 285.
- TÜİK Hane halkı İşgücü İstatistikleri Anketi 2013.

- TÜİK Resmi İnternet Sitesi www.tuik.gov.tr (25 Ekim 2013)
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete (Tarih: 14 Kasım 2014, Sayı: 29175)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141114.htm> (02 Mayıs 2015).
- Tversky, Amos, Daniel Kahneman: “Availability: A Heuristic for Judging Frequency and Probability”, **Cognitive Psychology**, Vol.: 5, 1973, pp. 207-232.
- Tversky, Amos, Daniel Kahneman: “Extensional versus intuitive reasoning: The conjunction fallacy in probability judgement”, **Psychological Review**, Vol.: 90, No:4, 1983, pp. 293-315.
- Tversky, Amos, Daniel Kahneman: “The Theoretical Notes on the Reality of Cognitive Illusions”, **Psychological Review**, Vol.: 103, No: 3, 1996, pp. 582-591.
- Tversky, Amos, Daniel Kahneman: “Belief in the Law of Small Numbers”, **Psychological Bulletin**, Vol.: 76, No: 2, 1971, pp. 105-110.
- Tversky, Amos, Daniel Kahneman: “Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty”, **Journal of Risk and Uncertainty**, Vol.: 5, Issue: 9, 1992, pp. 263-292.

- Tversky, Amos, Daniel Kahneman: “The Framing of Decisions and the Psychology of Choice”, **Science**, Vol.: 211, No: 4481, 1981, pp. 453-458.
- Van Praag, Bernard M.S.: “Ordinal and cardinal utility, an integration of the two dimensions of the welfare concept“, **Journal of Econometrics**, Vol.: 50, 1991, pp. 69–89.
- VanSluijs, J.: “Effecten van Levenslooptransities op de Tevredenheid van Jong Volwassenen”, (Effects of Life Course Transition on Satisfaction of Adolescents), **Yüksek Lisans Tezi**, University of Tilburg, 2004, p. 68.
- Varian, Hal R.: **Intermediate Microeconomics**, 3. Bs. New York, Norton & Company, 1993.
- Veenhoven, Ruut: “Cross-national Differences in Happiness: Cultural Measurement Bias or Effect of Culture?”, **International Journal of Wellbeing**, Vol.: 2, No: 4, 2012, p. 337.
- Veenhoven, Ruut: **Conditions of Happiness**, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1984.
- Veenhoven, Ruut: “Measures of Gross National Happiness”, **Presentation at OECD Conference on Measurability and Policy Relevance of Happiness**, Rome, 2007, p. 2.

- Veenhoven, Ruut: “Happy Life Years: Measures of gross national happiness”, **Proceedings of the First International Conference on Operationalization of Gross National Happiness**, Thimphu, 2004, pp. 294-296, (http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/savifadok/1210/1/Happy_Life_Years.pdf).
- Veenhoven, Ruut: “Is Happiness A Trait?”, **Social Indicators Research**, Vol.: 32, 1994, p. 131.
- Veenhoven, Ruut: “Is Happiness Relative?”, **Social Indicators Research**, Vol.: 24, 1991, p. 31.
- Vernon, Mark: **Wellbeing**, Stockfield: Acumen Publishing Limited, 2008, pp. 30-32.
- Vikat, Andres, Gijs Beets, Francesco Billari, Christoph Bühler, Martine Corijn, Aline Désesquelles, Tineke Fokkema, Alphonse MacDonald, Gerda Neyer, Ariane Pailhé, Antonella Pinnelli, Anne Solaz, Zsolt Spéder: **Generations and Gender Survey Full Questionnaire for Wave 1: Core + Four Optional Sub-Modules**, 2004, p. 54, http://www.ggp-i.org/images/stories/Survey_Instruments/GGP_QuestW1Full.pdf

- Von Neumann, John, Oskar Morgenstern: **Theory of Games and Economic Behavior**, 2. bs., United States, Princeton University Press, 1947.
- Walker, Christopher: “Some Variations in Marital Satisfaction”, Ed by Robert Chester ve John Peel, **Equalities and inequalities in family life**, 1977, pp. 127-139.
- Walras, Leon: **Elements of Pure Economics**, Routledge, 2010, (Original: 1874).
- Watson, David, Lee Anna Clark, Auke Tellegen: “Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.: 54. No: 6, 1988, pp. 1063-1070.
- Weinstein, Neil: “Unrealistic optimism about future life events”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.: 39, 1980, p. 806.
- Wilkinson, Nick: **An Introduction to Behavioral Economics**, London, Palgrave Macmillan, 2008.
- Wilson, Timothy D., Daniel T. Gilbert: “Affective Forecasting Knowing What to Want”, **Current Directions in Psychological Science**, Vol.: 14, No: 3, 2005, pp. 131-134.

- Zhang, Xuanping, Sean Shong Hwang: “The micro consequences of macro-level social transition: how did Russians survive in the 1990s?”, **Social Indicators Research**, Vol.: 82, Issue: 2, 2007, pp. 337-360.
- Zweig, Jason: **Your Money Your Brain: How the New Science Neuroeconomics Can Help Make You Rich**, Simon&Schuster, New York, 2007.
-: Fermat and Pascal on Probability, <http://www.york.ac.uk/depts/math/histstat/pascal.pdf> (19 Mayıs 2015)
- 2012, 2013 ve 2014 Yıllarına Ait Memur Zam Oranları <http://www.ebordro.net/e-bordro/memur-maas-zamlari.html> (17 Mayıs 2015).
- 2014 Yılı Enflasyon Oranı <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari/Enflasyon+Hedefleri> (29 Temmuz 2015).

EKLER

EK 1. 2014 ve 2015 Yıllarına Ait Akademik Personel Maaşları²⁸¹

AKADEMİK PERSONELİN AYLIK NET ÜCRETLERİ (2014)

KADRO UNVANI	DERECE KADDEME	HİZMET YILI	15 KASIM 2014 NET MAAŞ	15 ARALIK 2014 NET MAAŞ	FARK
*PROFESÖR (4 yıl ve daha fazla)	1/4	25	5.161,43 TL	5.887,36 TL	726 TL
*PROFESÖR	1/1	18	4.386,96 TL	5.112,89 TL	726 TL
*DOÇENT	1/4	25	3.661,18 TL	4.387,11 TL	726 TL
	3/1	10	2.936,41 TL	3.662,33 TL	726 TL
*YARDIMCI DOÇENT	3/1	10	2.811,18 TL	3.537,11 TL	726 TL
	5/1	6	2.808,05 TL	3.533,98 TL	726 TL
*ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ	5/1	6	2.418,51 TL	3.253,33 TL	835 TL
	6/1	3	2.372,51 TL	3.207,32 TL	835 TL
	7/1	Yeni başlayan	2.365,96 TL	3.200,78 TL	835 TL
*ÖĞRETİM GÖREVLİSİ	1/4	25	2.590,33 TL	3.425,15 TL	835 TL
*OKUTMAN	3/1	10	2.416,76 TL	3.251,57 TL	835 TL
*UZMAN	5/1	6	2.338,66 TL	3.173,48 TL	835 TL
*ÇEVİRİCİ	7/1	Yeni başlayan			835 TL
*EĞİTİM-ÖĞRETİM PLANLAMACISI			2.286,11 TL	3.120,93 TL	

²⁸¹ Memur Maaşları 2014 <http://memurunyeri.com/diger-kamu-personeli/akademik-personel/8145-akademik-personelin-her-unvanda-aralik-2014-maasi-ne-kadar-olacak.html> (17 Mayıs 2015)
Memur Maaşları 2015 Ocak <http://memurunyeri.com/diger-kamu-personeli/akademik-personel/8740-akademik-personelin-15-ocak-2015-maaslari.html> (17 Mayıs 2015)

AKADEMİK PERSONELİN AYLIK NET ÜCRETLERİ (2015)

KADRO UNVANI	DERECE KADEME	HİZMET YILI	AYLIK NET MAAŞ 15 Ocak 2015
*REKTÖR	1/4	25	6.692 TL
*DEKAN (3 yıllık Profesör)	1/3	20	6.234 TL
*YÜKSEKOKUL MÜDÜRÜ (3 yıllık Profesör)	1/1	18	6.157 TL
*PROFESÖR (4 yıl ve daha fazla)	1/4	25	6.071 TL
*PROFESÖR	1/1	18	5.274 TL
*DOÇENT	1/4	25	4.526 TL
	3/1	10	3.780 TL
*YARDIMCI DOÇENT	3/1	10	3.651 TL
	5/1	6	3.647 TL
*ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ	5/1	6	3.358 TL
	6/1	3	3.311 TL
	7/1	Yeni başlayan	3.304 TL
*ÖĞRETİM GÖREVLİSİ	1/4	25	3.535 TL
*OKUTMAN	3/1	10	3.356 TL
*UZMAN	5/1	6	3.276 TL
*ÇEVİRİCİ	7/1	Yeni başlayan	3.222 TL
*EĞİTİM-ÖĞRETİM PLANLAMACISI			

EK 2. Anket Soruları*

İktisadi Değişkenler ve Yaşam Memnuniyeti Anketi (1. Aşama) (16 Kasım-14 Aralık 2014 tarihleri arasında beklenen faydayı ölçmek için kullanılan 1. anket)

Değerli Katılımcı,

Dolduracağınız anket formu T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Doç. Dr. Gökhan KARABULUT danışmanlığında yürütülen doktora tezinde kullanmak amacıyla oluşturulmuştur. Vereceğiniz cevaplar bilimsel bir amaca hizmet etmeye yarayacak ve kesinlikle gizli kalacaktır.

Saygılarımızla,

Hatime KAMİLÇELEBİ
İstanbul Üniversitesi Doktora Öğrencisi

1) Cinsiyetiniz

Kadın / Erkek

2) Yaşınız?

(Sayı seçiniz)

3) Medeni Haliniz

1. Evli 2. Eşi 3Öldü 3. Boşandı 4. Hiç evlenmedi

4) Sahip Olduğunuz Çocuk Sayısı Kaçtır?

Yok 1 2 3 4 5 ve üzeri

5) Hangi ilde doğdunuz?

(İl seçiniz)

6) Şuanda yaşadığınız il?

(İl seçiniz)

7) **Bu ilden önce ikamet ettiğiniz il?**

(İl seçiniz)

8) **Hangi yıldan itibaren bu ilde yaşıyorsunuz?**

(Yıl seçiniz)

9) **Mezuniyet dereceniz nedir?**

1. Doktora
2. Yüksek Lisans
3. Lisans
4. Ön Lisans
5. Lise
6. Ortaokul veya ilköğretim (8 yıl)
7. İlkokul (5 yıl)
8. Bir okul bitirmeyen

10) **Mesleğiniz**

1. Profesör Doktor
2. Doçent Doktor
3. Yardımcı Doçent Doktor
4. Araştırma Görevlisi
5. Öğretim Görevlisi
6. Okutman
7. Uzman
8. Diğer

11) **“Bugünlerde, genel olarak mutlu olup olmadığınızı söyler misiniz²⁸²?**

²⁸² Dünya Değerler Araştırması Sorusu, 2011

- 4.Çok mutluyum
- 3.Biraz mutluyum
2. Pek mutlu değilim
1. Hiç mutlu değilim”

12) Haftalık toplam ders yükünüz (Sadece üniversite mensupları cevaplamalı)

Birinci öğretim (saat)	İkinci Öğretim
Ders yüküm yok	Ders yüküm yok
1-6	1-2
7-9	3-4
10-12	5-6
13-15	7-8
16-20	9-10
20 üzeri	10 üzeri

13) “Çalışılan kuruluş veya işyerindeki durum?”²⁸³

1. Ücretli
2. Maaşlı
3. İşveren
4. Kendi hesabına”

14) “Bu işi nasıl buldunuz”²⁸⁴

1. Kendi imkânlarımla
2. Türkiye İş Kurumu aracılığıyla
3. Özel istihdam ofisleri kanalıyla
4. Akraba ve eş, dost aracılığıyla”

²⁸³ TUIK Hane Halkı İşgücü Anketi Sorusu, 2013

²⁸⁴ TUIK Hane Halkı İşgücü Anketi Sorusu, 2013

15) “Hangi yıldan itibaren bu işyerinde çalışıyorsunuz²⁸⁵?”

(Yıl seçiniz)

16) “Haftalık ortalama toplam çalışma saatiniz²⁸⁶?”

(Sayı seçiniz)

17) “Genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz²⁸⁷?”

1. Hiç memnun değilim
2. Memnun değilim
3. Pek memnun değilim
4. Memnunum
5. Çok memnunum”

18) Şuandaki maaşınız ne kadar?

(Rakamla belirtiniz)

19) “Haneinizin ortalama toplam aylık gelirini söyley misiniz? Lütfen maaş, ücret, kar, faiz, kira gibi bütün gelirinizi hesaba katınız”²⁸⁸.

(Rakamla belirtiniz)

20) Gelirinizi diğer kişilerin gelirleri ile karşılaştırır mısınız?

1. Evet / 2. Hayır

21) Gelirinizi daha önce kazanmış olduğunuz gelirle karşılaştırır mısınız?

1. Evet / 2. Hayır

²⁸⁵ TUIK Hane Halkı İşgücü Anketi Sorusu, 2013

²⁸⁶ TUIK Hane Halkı İşgücü Anketi Sorusu, 2013

²⁸⁷ Eurobarometer Araştırma Sorusu

²⁸⁸ TUIK Hane Halkı İşgücü Anketi Sorusu, 2013

22) “Bütün her şey göz önüne alındığında genel olarak bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz? Şimdi size göstereceğim cetvelde, son derece memnun ve tatmin olmuş hissediyorsanız ‘10’, hiç memnun değilseniz ‘1’ olmak üzere bir puanlama yapınız²⁸⁹.

10 tümüyle memnun

9

8

7

6

5

4

3

2

1 tümüyle memnun değil”

23) Maaşınızda gelecek iki ay içinde enflasyondaki artıştan daha fazla bir artış bekliyor musunuz²⁹⁰?

(Evet / Hayır / Bilmiyorum)

24) Farz edin ki maaşınız arttı. Mutluluk seviyeniz bir dakika öncekinden daha mı fazla olurdu?

(Evet / Hayır / Bilmiyorum)

25) Önümüzdeki aylarda çocuk sahibi olacak mısınız?

Evet / Hayır

26) Farz edin ki bir çocuk sahibi oldunuz. Mutluluk seviyeniz bir dakika öncekinden daha mı fazla olurdu? (Halihazırda çocuğu olanlar yeni bir çocuğa

²⁸⁹ Dünya Değerler Araştırması Sorusu 2011.

²⁹⁰ 23, 24, 25 ve 26. Sorular, Prof. Ruut Veenhoven, Dr. Wim Kalmijn ve tarafımca hazırlanmıştır.

daha sahip olduklarını farz etmelidir)
(Evet / Hayır / Bilmiyorum)

27. “Bu ölçek farklı hisler ve duyguları tanımlayan birçok kelime içermektedir. Her bir kelimeyi okuyup, bu kelimenin yanındaki boşlukta size uygun cevabı işaretleyiniz. Geçmiş birkaç hafta süresince hissettiğiniz şeylere göre işaretleyiniz²⁹¹.

	Neredeyse hiç	Az	Kısmen	Sık sık	Çok fazla
Tedirgin					
Bunalmış					
Korkmuş					
Gergin					
Sinirli					
Üzgün					
Ürkmüş					
Dışlanmış					
Utanmış					
Suçlu					
Saldırgan					
Üretken					
Azimli					
Umutlu					
Hevesli					
Uyanık					
Dikkatli					
Gururlu					

²⁹¹ David Watson, Lee Anna Clark, Auke Tellegen, “Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.: 54. No: 6, 1988, pp. 1063-1070.

Güçlü

İlgili”

28) “Genel olarak bugünlerde sağlık durumunuz nasıl?

Çok iyi

İyi

Fena değil

Kötü”

29) “Türkiye’de yaşayan insanların, gelir durumları bakımından 10 puanlı bir cetvelle yerleştirecek olsak, siz kendinizi bu cetvelin neresinde görürsünüz. Cetvelde “1” en alt gelir grubu, “10” ise en üst gelir grubunu gösteriyor²⁹².

1 en alt gelir grubu

2

3

4

5

6

7

8

9

10 en üst gelir grubu”

30) “Hanenizin toplam aylık geliri, size göstereceğim gelir gruplarından hangisine en yakın düşer²⁹³?

Ayda 500 liradan az

500 ile 1000 lira arasında

1000 ile 1500 lira arasında

1500 ile 2000 lira arasında

²⁹² Dünya Değerler Araştırması Sorusu

²⁹³ Dünya Değerler Araştırması Sorusu

2000 ile 3000 lira arasında
3000 ile 4000 lira arasında
4000 ile 5000 lira arasında
5000 ile 8000 lira arasında
8000 liranın üzerinde”

31) “İnsanlar bazen kendilerini bir sınıfa mensup olarak görürler. Siz, kendinizi şu sınıflardan hangisine ait görürsünüz²⁹⁴?

Üst sınıf

Orta sınıfın üst kısmında

Orta sınıfın alt kısmında

Çalışan, işçi, emekçi sınıfı

Alt sınıf”

*2. Aşamada yapılan ankette (15 Nisan 2015 tarihinde deneyimlenen faydayı ölçmek için yapılan anket) katılımcılara 23, 24, 25 ve 26. sorular sorulmamıştır. (2. Aşama olduğu belirtilmiştir.)

²⁹⁴ Dünya Değerler Araştırması Sorusu

HATİME KAMİLÇELEBİ
November, 2015

1. Education:

2011 - Present, PhD. Istanbul University, Department of Economics, Istanbul, Turkey.
Title of thesis: “*The Difference between Expected and Experienced Utility: A Case Study on Income and Having Child*”, (in Turkish) -*PhD programmes last for four years in Turkey*”.

June 2014 - September 2014, PhD. Researcher, Erasmus University Rotterdam,
Erasmus Happiness Economics Research Organisation, The Netherlands.

2010 - Present, Master. Istanbul University, Department of History of Economics,
Istanbul, Turkey (Only courses)

2008 - 2010, Master. Marmara University, Department of Insurance. Istanbul, Turkey.
Title of thesis: “*The Importance of New Management Techniques to Provide for Sustainability Competitive Advantage and a Case Study in Insurance Sector*” (in Turkish)

2005 - 2007, BA. Anadolu University, Faculty of Economics, Department of Economics,
Turkey

2002 - 2004, Vocational School, Istanbul University, Department of Insurance,
Istanbul, Turkey

2. Research Interests:

- Micro and Macro Economics,
- Behavioral Economics and Experimental Economics,
- Economics of Happiness,
- Banking and Insurance.

3. Professional Experience:

June 2015 – September 2015, Researcher, Erasmus University Rotterdam, Erasmus Happiness Economics Research Organization, The Netherlands.

2014 - December, Visiting Lecturer, Epoka University, Faculty of Economics and Business Administration, Albania.

June 2014 – September 2014, Researcher, Erasmus University Rotterdam, Erasmus School of Economics, Erasmus Happiness Economics Research Organization, The Netherlands.

2013 – October, Visiting Lecturer, University of Debrecen, Faculty of Economics and Business Administration, Hungary.

2011- Present, Lecturer, Kırklareli University, Department of Banking and Insurance.

2006 - 2008, Underwriter, Opal Insurance Company.

4. Intern

July 2004 - August 2004, Internship, Genç Atılım Insurance Company.

July 2003 – August 2003, Internship, Groupama Insurance and Retirement Company.

September 2001 - June 2002, Internship, Arkas Marine and Transportation Company.

5. Peer-reviewed publications:

"Analyzing Framing Effect by an Experiment Among Subject in Turkey", (with Emre UNAL), **Journal of Economic and Social Thought**, Vol: 1, No: 1, 2014, pp. 27-31.

"Davranışsal İktisatta Deneyimlenen Fayda ve Karar Faydası Arasındaki Fark ve Bir Deney" (The Difference Between Experienced Utility and Decision Utility in Behavioral Economics and an Experiment), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Vol: 15, No: 3, 2013, pp. 447-456. (Article in Turkish).

"Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi ve Davranışsal İktisatta Fayda-Mutluluk İlişkisi", (Critique of Utility Theories of Neoclassical Economics of Behavioral and Relationship Utility and Happiness in terms of Behavioral Economics), **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, No: 2, 2012, pp. 55-65. (Article in Turkish).

"Türkiye’de Sigorta Sektörünün SWOT Analizi ve Bir Araştırma", (SWOT Analysis of Insurance Sector in Turkey and a Case Study), **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, No:1, 2012, pp. 45-54. (Article in Turkish).

"Osmanlı Devleti’nde Sigortacılığa Yönelik Dinî Yaklaşım", (A Religious Approach on Insurance in the Ottoman State), **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, No: 1, 2012, pp. 105-114. (Article in Turkish).

“Rekabet Üstünlüğünün Sürdürülebilirliği İçin Yeni Yönetim Tekniklerinin Önemi ve Seçilmiş Sigorta Şirketleri Üzerinde Bir Araştırma”, (The Importance of New Management Techniques for the Sustainability of Competitive Advantage and a Case Study on Selected Insurance Companies) (with As. Prof. Mehmet Emin Okur) **Sigorta Araştırmaları Dergisi**, Türk Sigorta Enstitüsü Vakfı Yayınları, Sayı: 7, Aralık 2010, pp. 30-46. (Article in Turkish).

6. Conferences Attended:

"Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi ve Davranışsal İktisatta Fayda-Mutluluk İlişkisi", (Critique of Utility Theories of Neoclassical Economics of Behavioral and Relationship Utility and Happiness in terms of Behavioral Economics), Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı, Kuşadası, Aydın, 6 October 2012.

"Türkiye’de Sigorta Sektörünün SWOT Analizi ve Bir Araştırma", (SWOT Analysis of

Insurance Sector in Turkey and a Case Study), Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı, Kuşadası, Aydın, 6 October 2012.

"Osmanlı Devleti'nde Sigortacılığa Yönelik Dinî Yaklaşım", (A Religious Approach on Insurance in the Ottoman State), Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı, Kuşadası, Aydın, 6 October 2012.

7. Refereeing

June 2015, Reviwer, Gazi University Journal of Economic Approach, (Ekonomik Yaklaşım Dergisi, -in Turkish-)

8. Works in Progress:

"Difference between Expected and Experinced Utility: The Case of Having Children" (with Prof. Dr. Ruut Veenhoven), "Economics, Health and Happiness", SUPSI Lugano, Switzerland, 14-16 January 2016.

Book Editor, Behavioral Economics and Its Applications, Edited by Peter Diamond & Hannu Vartiainen, Princeton University Press, (from English to Turkish), January 2016.

Translator, Behavioral Economics and Its Application, First Chapter (from English to Turkish), January 2016.

9. Grants and Fellowships:

June 2014 – September 2014, Istanbul University Erasmus Exchange Program, PhD., Erasmus University Rotterdam, Erasmus Happiness Economics Research Organization, The Netherlands.